

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ÇAKAR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

2022 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ÇAKAR

DANIŞMAN
PROF. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

2022 - MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU

Emre ÇAKAR
1941012002

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 01.07.2022
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 27.07.2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Buket Korkut RAPTİS
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hakan POYRAZ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Bayram COŞKUN

2022, Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 27/05/2022 tarih ve 1048/12 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Felsefe Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Emre ÇAKAR'ın "SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU" adlı tezini incelemiş ve aday 01/07/2022 tarihinde saat 14.00'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

Üye

Doç. Dr. Buket Korkut RAPTİS

Üye

Prof. Dr. Hakan POYRAZ

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/07/2022

EMRE ÇAKAR

SOFİSTLERİN DEĞERİ SORUNU

ÖZET

Bu çalışmamızın temel amacı, Antik çağdan modern zamanlara kadar uzanan bir zaman diliminde birbirinden farklı şekilde değerlendirilmiş olan sofistleri incelemek ve onlarla ilgili eleştiri konusu yapılan iddialardan hareketle onların düşünce dünyasına nüfuz etmektir. İlk olarak, Antik ve modern literatürde sofistler üzerine düşüncelerini dile getirmiş olan kişilerin eserlerinden hareketle “sofist”in izi sürülmüş, kelimenin geçirdiği anlam değişikliği araştırma konusu yapılmıştır. Giderek olumsuz bir anlam içerisine sıkışıp kalan sofistleri hangi şartların hazırladığı, yaşadıkları çağda sofistlerin neleri gerçekleştirdikleri ve Atina toplumuna sundukları yenilikler değerlendirilmiştir. Sofistlere karşı olmasıyla bilinen bir düşünür olan Platon’unkiler başta olmak üzere onlara karşı öne sürülen çeşitli eleştiriler incelenmiştir. Bu konuda başat eleştirilerden biri olan sofistlerin erdemin ne olduğunu bilmedikleri ve para karşılığında hizmetlerini yerine getirdikleri iddiaları bu çalışmanın üzerinde durduğu ana konulardır. Bundan dolayı sofistlerin erdem anlayışları araştırma konusu yapılmış, eğitim karşılığında para almanın Platon ve Sokrates için neden sorun teşkil ettiği üzerinde durulmuştur. Sofistler tarafından yazılan eserler günümüze kadar ulaşamadığından dolayı ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Haklarında en fazla bilgiye sahip olduğumuz ve Platon’un diyaloglarında devamlı isimleri geçen Protagoras, Gorgias, Hippias, Prodikos, Euthydemos ve Dionysodoros ele alınan sofistlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sofist, Eğitim, Erdem, Ücret, Politika.

THE PROBLEM OF SOPHISTS' WORTH

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the sophists evaluated differently from the ancient times up to the modern era and to penetrate their intellectual world with reference to the assertions based on the criticisms levelled at them. First of all, starting from the works of thinkers who expressed their opinions on sophists in ancient and modern literature, the historical origins of the word "sophist" have been analysed and the change in the meaning of the word has been traced. What circumstances paved the way for the sophists who got stuck in a negative connotation gradually, what they accomplished in the era they lived and the novelties they presented to the Athenian public have been assessed. Criticisms made by Plato in particular, known as a thinker against sophists, and several others have been evaluated carefully. That the sophists don't know what virtue is, which is one of the most important criticisms levelled at them, and they took fees for the services they offered are the main arguments this study elaborates on. Thus, how they grasp the notion "virtue" has been examined and why taking fees for their services posed a problem for Plato and Socrates has been dwelled on. Because their works haven't survived to this day and age, secondary sources have been made use of. Protagoras, Gorgias, Hippias, Prodicus, Euthydemus and Dionysodorus, about whom we have the most knowledge and who are repeatedly mentioned in the dialogues, are examined.

Key words: Sophist, Education, Virtue, Fee, Politics.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada sofistlerin araştırma konusu yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi kuşkusuz onların felsefe literatüründe çoğunlukla istenmeyen kişiler olarak ele alınmasıdır. Onların bu şekilde nitelendirilmelerine ilave olarak, neden istenmedikleri ve gerek söyledikleri gerek yaptıklarıyla neden Sokrates ve Platon’u bu kadar meşgul ettiği gibi sorularla en başlarda sıradan bir merakla başlayan bu süreç bu çalışmayla nihayete erdirilmiştir. Ama buradan hareketle “sofistlerle ilgili söylenmesi gereken ne varsa söylenmiştir” gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Sofistler üzerine söylenmesi gereken daha çok şey vardır.

Felsefe literatüre bakıldığında epistemoloji olsun ontoloji olsun birçok felsefe dalının kapsamına giren sofistlerin düşüncelerinin incelenip araştırma konusu yapıldığı görülür. Ama aynı durum Antik çağın en hararetli kavramlarından birisi olan erdem için söz konusu değildir. Bu sebeple bu çalışmanın üzerinde durduğu ana konuyu sofistlerin erdem anlayışı ve bu anlayıştan türeyen diğer eleştiriler oluşturmuştur. Sofistlerin erdem anlayışının ne olduğu, bu anlayışın Platon ve öğretmeni Sokrates tarafından nasıl değerlendirildiği üzerinden şekillenen bu çalışma vasıtasıyla sofistlerle ilgili eksik hususlardan birisinin giderilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın en başından itibaren yardımını benden esirgemeyen, verdiği dönütlerle çalışmanın bu aşamaya gelmesini sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan’a ve tez yazım sürecinde bana her zaman destek olan değerli eşim Özlem Çakar’a teşekkürü bir borç bilirim.

Emre ÇAKAR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOFİSTİN ANLAMI

1.1. “Sofist”i Tanımlamadaki Güçlük.....	6
1.2. Antik Literatürde Sofistler.....	8
1.2.1. Şair ve öğretmen olarak sofistler.....	9
1.2.2. “Sofist”te anlam değişikliği.....	11
1.3. Sofistler Üzerine Yapılan Değerlendirmeler.....	12
1.3.1. Toplum yozlaştıran kişiler olarak sofistler.....	12
1.3.2. Sahte bilgiler olarak sofistler.....	14
1.3.3. Spekülatif düşünürler olarak sofistler.....	16
1.3.4. Entelektüel düşünürler olarak sofistler.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİSTLERİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

2.1. Atina’nın Politik Karakteri.....	24
2.1.1. Tiranlık dönemi ve demokrasi açısından önemi.....	25
2.1.2. Delian ligi ve Perikles.....	28
2.1.3. Eğitime olan isteğin artması.....	30
2.1.4. Aristokratik erdem anlayışının zayıflaması.....	31

2.2.	Sofistlerin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Düşünsel Koşullar ve Etkileri.....	33
2.3.	Sofistler ve Müfredatları.....	36
2.3.1.	Politika sanatı ve Protagoras.....	38
2.3.2.	Retorik ve Gorgias.....	41
2.3.3.	Bilgi genişliği ve Hippias.....	43
2.3.4.	Kelimelerin doğru kullanımı ve Prodikos.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON'UN SOFİSTLERE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

3.1.	Platon'a Göre Sofist.....	47
3.2.	Platon'un Sofist Eleştirisi.....	51
3.2.1.	Sofistlerin erdem anlayışları ve eleştirisi.....	52
3.2.1.1.	Protagoras: erdemin öğretilebilirliği üzerine.....	54
3.2.1.2.	Hippias: güzel üzerine.....	60
3.2.1.3.	Prodikos: Herakles üzerine.....	62
3.2.1.4.	Euthydemus, Dionysodorus ve eristik.....	64
3.2.2.	Retorik eleştirisi.....	67
3.2.3.	Ateizm eleştirisi.....	71
3.2.4.	Sofistlerin ücret almaları.....	75
3.2.4.1.	Armağan ekonomisi.....	83
SONUÇ.....		88
KAYNAKÇA.....		94

GİRİŞ

Antik Yunan felsefesinin ilk ortaya çıktığı andan itibaren kendisinden sonra gelen birçok felsefî sistemi, düşünürü etkilemiş olduğu görülür. Bu coğrafyada hayatlarını sürdürmüş olan Platon ve Aristoteles başta olmak üzere birçok düşünürün, ardılları üzerindeki etkisinin hangi döneme bakılırsa bakılsın izleriyle karşılaşılabılır. Alfred North Whitehead’ın “Avrupa felsefe geleneğinin en güvenilir genel özelliği, onun Platon’a düşülmüş bir dizi dipnottan meydana gelmesidir.”¹ şeklindeki ifadesi Antik Yunan felsefesinin çağdaş Batı felsefesi üzerindeki etkisini gözler önüne serer. *İlkçağ Felsefe Tarihi* isimli beş ciltlik bir eser kaleme almış olan Ahmet Arslan, birinci cildin önsözünde İslam felsefesinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu eseri kaleme aldığını ifade eder.² Bu anlaşılabilir bir durumdur çünkü Platon ve Aristoteles’in felsefede bir başlangıç noktası oluşturan, felsefeyle diğer entelektüel disiplinlerin arasına bir sınır çizen, buna binaen felsefî düşüncenin ana hatlarını belirleyen, felsefî bir soruşturmada izlenmesi gereken yöntemi ortaya koyan eserleri kendilerinden sonra gelen düşünürler için adeta birer rehber görevi görmüştür.

Bu düşünürler arasından özellikle Platon ve onun ardılları üzerindeki etkisi bu çalışmanın devamlı üzerinde durduğu hususlar arasında olacaktır. Bu etkileme sürecinde Platon bilindiği üzere yalnız değildir, onun çok değer verdiği öğretmeni Sokrates en az onun kadar bu konuda etkindir. Platon’un birçok diyalogunda baş konuşmacı olarak Sokrates’in ağzından işittiğimiz düşünceler felsefe tarihinde düşünürlerin sıklıkla geri döndükleri, üzerlerinde araştırma yaptıkları konular arasındadır.

Platon’un yazdıkları genel olarak değerlendirildiğinde karşılaşılan durum, sofistlerin Platon külliyyatında önemli bir yer işgal etmeleridir. Bu eserlerde Sokrates muhatabı olan sofistlerle tartışır, onları sorgular bu sayede onların entelektüel eğilimleri, öğretileri ve karakterleri okura yansıtılmaya çalışılır. Platon tarafından birçok diyalogda konu edilmelerine karşın sofistlerin neredeyse modern çağa kadar unutulmuş olması üzerinde durulması gereken konular arasındadır. Bunun en büyük

¹ Alfred North Whitehead, *Process and Reality*, New York: The Free Press, 1978, s.39.

² Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1, 7. Baskı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, XIII.

sebeplerinden birisi kuşkusuz Platon'un sofist problemini çözmüş olduğu düşüncesi, onun adeta sofistlerle ilgili söylenmesi gereken her şeyi söylediğinden hareketle konuyu kapatmış olduğudur. Daha farklı ifade etmek gerekirse Platon'un sofistlerle ilgili ortaya koyduğu düşünceler felsefe tarihinde o kadar belirleyici olmuştur ki, kendisinden sonra gelen birçok düşünür onunla benzer fikirlere sahip olmuşlardır.

Sofist unvanıyla anılan kişiler arasında bulunan düşünürler şunlardır: Protagoras, Xenias, Gorgias, Lycophron, Prodikos, Thrasymakhos, Hippias, Antiphon, Kritias, Iamblichus. Bunların içerisinde en ünlüsü, en etkilisi kuşkusuz Protagoras'tır. Abderalı olan Protagoras kendisini ilk defa açık bir şekilde sofist olarak ortaya koyan kişidir.³ O, yetmiş yıl yaşamış ve ömrünün kırk yılını sofistlikle uğraşarak geçirmiştir.⁴ Protagoras'ın gerek insanı merkeze alan öğretisi gerek tanrılarla ilgili söyledikleri ve bir agnostik olarak öne çıkması onunla alakalı olarak en fazla öne çıkan konular arasındadır. Bununla beraber Mısır'da bir heykelinin bulunması ve döneminin hamisi olan Perikles'le kurmuş olduğu dostluk aynı zamanda onun Thuri'ye Perikles tarafından elçi olarak gönderilmesi Protagoras'ın o dönemde sahip olduğu ünü ve saygınlığı gözler önüne serer.⁵

Protagoras birçok konu üzerine kitap yazarak düşüncelerini dile getirmiştir. Bu kitaplar şunlardır: "*Didişim Sanatı; Güneş Üzerine; Matematik Üzerine; Devlet Üzerine; Yükselme Hırsı Üzerine; Erdemler Üzerine; Başlangıçtaki Düzen Üzerine; Hades'teki Durum Üzerine; İnsanın Yanlış Davranışları Üzerine; Öğütler Kitabı; Ücret İçin Dava; Karşı Savlar*; iki kitap."⁶ Bütün bu kitapları yazmış olmasına karşılık bu kitapların hiçbirisi bir bütün halinde günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu durum sadece Protagoras için değil diğer sofistler için de geçerlidir. Bu yüzden onların düşüncelerine yalnızca ikincil kaynaklardan bize aktarılan fragmanlarla ulaşabilmekteyiz. Bu fragmanlar haricinde Platon'un diyalogları da sofistleri konu edinmeleri bakımından faydalanılabilecek kaynaklar arasındadır. Her ne kadar sofistlere karşı eleştirel, olumsuz bir tavır takınsa da Platon'un aracılığı vasıtasıyla bu düşünürle ilgili çeşitli bilgilere sahip olunabilir.

³ Platon, *Protagoras*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2014, 317.

⁴ Platon, *Menon*, 2 Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2013, 91e.

⁵ G. B. Kerferd, *The Sophistic Movement*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s.43-44.

⁶ Diogenes Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, 9.55.

Platon Protagoras'la alakalı olarak *Protagoras* adlı eseri kaleme almıştır. Diyalogu aktaran kişi Sokrates'dir. Burada sadece Protagoras'ın değil, bu dönemde ismini duyurmuş olan Hippias ve Sokrates'in bir zamanlar öğretmenliğini yapmış olan Prodikos gibi diğer sofistlerin de bahsi geçer. Diyalogda sofistler haricinde Atina tarihinde önem arz eden iki kişi Alkibiades ve Kritias yer alır. Bu eserin bize gösterdiği en önemli hususlardan birisi sofistlerin ve sofist düşüncenin dönemin Atina'sında halk üzerinde yaratmış olduğu etkinin büyüklüğüdür.

Diyalog sabahın erken bir saatinde Sokrates'in kapısını çalan oldukça heyecanlı olduğu anlaşılan Hippokrates'in Protagoras'la görüşmek istemesini belirtmesiyle başlar.⁷ Bu konuda Sokrates'ten yardım istemektedir. Genç, Protagoras'ın öğrencisi olmak için o kadar heveslidir ki Protagoras'ın kaldığı yere Sokrates'le beraber gitmek için ısrar eder. Diyalog *Sokrates'in Savunması*'ndan bildiğimiz Kallias'ın evinde cereyan eder. Kallias'ın kapıcısı yoğun ilgiden eve gelen çok sayıda sofistten rahatsızdır. Ev adeta hınca hınç doludur. Önce Protagoras, sonra Hippias ve en son Prodikos karşımıza çıkar. Protagoras'ın etrafı hem Atina dışından kendisiyle beraber bu şehre gelen öğrencilerle hem de Atinalılarla doludur. Diyalogda Protagoras konuşma yeteneğiyle çevresindeki ziyaretçileri o kadar derinden etkilemiştir ki kişiler adeta hipnoz altındadırlar.⁸ Hippias kendisine sorulan soruları cevaplarırken betimlenir. "Tanrısal bir insan"⁹ olarak adlandırdığı Prodikos'u ise Sokrates'in dinlemek istediği aktarılır. Son olarak ise Alkibiades ve Kritias'ın eve gelişinden bahsedilir.

Kısaca diyalogda aktarılan atmosfer, Sokrates'in kapısını çalan gencin heyecanı, Kallias'ın evinin sofistlerle ve onları dinlemeye gelen içerilerinde Alkibiades ve Kritias gibi Atina tarihi açısından önemli olan kişilerle dolu olması sofistlerin Atina'da yaratmış olduğu heyecanı ve adeta insanların sofistlerin öğrencileri olabilmek için sergiledikleri çabayı göstermesi bakımından önemlidir. Açıktır ki sofistlerden önce de Atina'da eğitim verilmekteydi. Peki, hangi gelişmeler sonunda sofistler toplumda bu kadar saygınlık kazandılar? Onlar nasıl bir öğretim faaliyeti icra etmektedirler? Onların Atina toplumuna sundukları yeni olan şey nedir?

⁷ Platon, *Protagoras*, 310-311.

⁸ Platon, *a.g.e.*, 315.

⁹ Platon, *a.g.e.*, 316.

Bu tezin amacı, yukarıda belirtilen sorulardan hareketle felsefe tarihi boyunca genellikle olumsuz ele alınmış olan sofistleri, onların toplumda etkin hale getiren koşulları, eğitimlerinin olmazsa olmazı erdem anlayışlarını ve profesyonelliklerini, kendilerine yöneltilen eleştirileri tartışmaktır. Sofistlerin hepsini ele almak çalışmanın kapsamını aşacağı için Platon'un diyaloglarında adı sıkça geçen, Sokrates'in muhatabı olarak ele alınan Protagoras, Hippias, Prodikos, Gorgias, Euthydemus ve Dionysodorus konu edilecektir. Çalışmanın ana eksenini, sofistlere karşı yapılan en başat eleştirilerden olan "sofistlerin erdemin ne olduğunu bilmedikleri" ama yine de ücret karşılığında erdem öğrettikleri ve onların ahlak karşısı argümanlar ileri sürdükleri eleştirisine binaen toplumu yozlaştırdıkları iddialarına cevap bulmak amacıyla onların erdem anlayışları oluşturacaktır.

Birinci bölümde kısaca "sofist"i tanımlamanın zorluğundan bahsettikten sonra Antik Yunanistan'da sofist unvanı verilmiş olan düşünürlerin izi sürülecektir. Bu kavramın her zaman bir olumsuzluk barındırmadığı zaman içerisinde bu olumsuzluğun kavrama tedricen yüklendiği gösterilmeye çalışılacaktır. Daha sonra sofistleri birbirlerinden farklı ele almış ve eserleriyle etki yaratmış olan Aristophanes, Aristoteles, Hegel ve George Grote'un sofist temsili üzerinde durulacaktır. Bu sayede başka perspektifleri kullanarak Platon'dan bağımsız bir şekilde sofistlere yaklaşmanın olası olduğu gösterilecektir.

İkinci bölümde sofist düşüncüyü hazırlayan ekonomik, siyasi ve düşünsel etmenler açıklanacaktır. Aristokratlar arasındaki çekişmeleri fırsat bilen tiranların her ne kadar günümüzde olumsuz olarak anılsalar da demokrasinin ve bununla beraber kültürün gelişmesi için yaptıkları aktarılabilecek, en nihayetinde ortaya çıkan eğitim ihtiyacını sofistlerin öğretileriyle giderdiği ortaya konulacaktır. Sokrates öncesi filozofların yalnızca doğa ve evren üzerinde durmalarından dolayı insanların pratik ihtiyaçlarına cevap verebilecek durumda olmamasının insanı merkeze koyan sofistleri etken bir duruma geldiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise ilk önce Platon'un "sofist"i nasıl tanımladığı üzerinde durulacak daha sonra Platon'un sofistlere yönelttiği eleştiriler konu edilecektir. İlk ele alınacak eleştiri, sofistlerin erdemin ne olduğunu bilmemeleri iddiasıdır. Bu konuda sofistlerin geleneksel olarak nitelendirilebilecek, o çağda

hâkim olan bir ahlak temelinde düşüncelerini dile getirdiği ve bunun savunuculuğunu yaptıkları gösterilmeye çalışılacaktır. Bir sonraki ele alınacak konu ise retorik eleştirisi olacaktır. Geliştirmiş olduğu retorikle Atina’da oldukça ünlenmiş olan Gorgias araştırma konusu yapılacak, Sokrates’in bu sanatla ilgili öne sürdükleri sunulacaktır. Daha sonra ateizm eleştirisi ele alınacak, bu eleştirinin Platon için neden önemli olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak sofistlerin hizmetleri karşılığında para almalarının neden bir problem teşkil ettiği “armağan ekonomisi” ve “pazar ekonomisi” karşıtlığı çerçevesinde değerlendirilecek ve argümanın altında yatan sebepler üzerine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Sonuçta ise tüm bu yazılanlardan hareketle bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOFİSTİN ANLAMI

“Herodot Solon ve Pythagoras’a sofist dememiş miydi? Androtion yedi bilgenin ve yüce Sokrates’in sofist olduğunu söylememiş miydi? Isokrates kendilerini eristik ve diyalektiğe adayanlara sofist; kendisini, hatipleri ve bilgelik arayışları bir devlet adamının nitelikleri üzerinde yoğunlaşanları birer filozof olarak adlandırmamış mıydı? Lysias, Platon ve Aeschines’e sofist dememiş miydi?”¹⁰

1.1 “Sofist”i Tanımlamadaki Güçlük

“Sofist”in ne olduğu veya kim olduğuyla ilgili olarak ortaya net bir şey koymak zordur. Kuşkusuz bunun ön önemli sebeplerinden birisi sofistlerin eserlerinin günümüze kadar ulaşamamış olmasında yatar. Bu yüzden modern okuyucu bu düşünürler hakkında bilgi sahibi olmak için ikincil kaynaklara başvurmak zorundadır. İkincil kaynaklara bakıldığında gerek İlkçağ düşünürlerinin gerekse modern düşünürlerin sofistlerle ilgili aktardıklarının tam örtüşmediği görülür. İleride ele alınacağı gibi her düşünür sofistleri kendi perspektifinden farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Böyle olmakla birlikte, sofistlerin eğitim verdikleri alanlar ve öğretileri pek çok noktada birbirinden farklı olmasına rağmen birçok düşünür onların hepsini bir gruba aitmiş gibi ele almış, onlarla ilgili genellemelere ulaşmaya çalışmışlardır.

Sofisti tanımlamadaki bu zorluğun sadece modern okuyucu için geçerli olduğu düşünülmemelidir. Platon *Sofist* diyalogunun henüz başlangıcında sofistin ne olduğu veya kim olduğuyla alakalı ortaya net bir tanım koyabilmenin oldukça sıkıntılı olduğundan bahis açar.¹¹ Sofistlerle aynı coğrafyada yaşayan ve onların bazılarını tanıma fırsatı olan Platon’un bu düşüncesi modern çağda yaşayan birinin

¹⁰ Aelius Aristides, “A Reply to Plato: In Defense of the Four”, *Orations 3-4*, ed. Michael Trapp, Cambridge: Harvard University Press, 2021, 677.

¹¹ Platon, *Sofist*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2012, 218d.

içinde bulunduğu zorluğu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Durum böyle olsa da modern okur bu konuda kararını vermiş gözükmetedir. Sofistler onların birçoğuna göre sahtekârlar, para hırsıyla hareket eden, ahlak dışı fikirleri savunup toplumu bozan kişilerdir. Bu algı o kadar kanıksanmıştır ki herhangi bir sözlüğe bakıldığında “sofist”in *bilgici, safsatacı, yanıltıcı* gibi sıfatlarla aktarılması bunun en büyük göstergesidir.¹²

Kuşkusuz bunun en önemli sebeplerinden birisi sofistlere Platon’un perspektifiyle bakılması, onun açmadığı ama daha da sağlamlaştırdığı bir yoldan gidilmesidir. Platon henüz doğmadan sofistlerin olumsuz bir şekilde Antik Yunan’da anılmaya başlaması karşımıza çıkan bir gerçekliktir. Böyle olmasına rağmen sofist kelimesinin literatürde kullanılan ilk örneklerine bakıldığında sofist aleyhtarı herhangi bir argümana rastlanmaz. Açıktır ki onlarla ilgili bu olumsuzluk zaman içerisinde tedricen artmıştır.

Sofist aleyhtarı yorumlar söz konusu olunca akla gelen ilk düşünür buraya kadar aktarılanlardan da anlaşıldığı gibi kuşkusuz Platon’dur. Platon’un yazmış olduğu diyalogların yirmi bir tanesi sofistlerle alakalı bir hususa değinir.¹³ Bu diyaloglarda Sokrates hem bilge olarak bilinen kişilerle hem de sofistlerle tartışır. Sofistlerin öğretileri, karakterleri ve dönemin Atina’sında sofistlerin nasıl algılandıkları okura hissettirilmeye çalışılır. Diyalogların genel bir değerlendirmesi sofistlere karşı oldukça eleştirel bir tavır içerisinde olduğunu gösterir. *Protagoras* diyalogunun başlangıcınca Sokrates’in kendisine gelen Hippokrates isimli gence “Peki, Yunanların karşısında bir sofist olmaktan utanmayacak mısınız?”¹⁴ ifadesi bu olumsuzluğun örneklerinden birisidir.

Sokrates’in sofistlerle olan tartışmalarına ve Platon’un diyaloglarında sofistlere bu kadar çok yer verilmesinin en büyük sebeplerinden birisi Sokrates’in o dönemde bir sofist olarak akıllarda yer etmesidir.¹⁵ Aslına bakılırsa o zamanın

¹² Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük*, İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018, s.775.

¹³ Sokrates’in Savunması, Theaitetos, Sofist, Devlet Adamı, Şölen, Phaidros, Theages, Kharmides, Lakhes, Lysis, Euthydemos Parmenides, Protagoras, Gorgias, Menon, Büyük Hippias, Küçük Hippias, Devlet, Timaios, Minos, Yasalar, Kratylos.

¹⁴ Platon, *Protagoras*, 312.

¹⁵ Sokrates’in Savunması adlı diyalogda Aristophanes’in yazmış olduğu Bulutlar adlı eserden dolayı halkın Sokrates’e karşı önyargıyla yaklaştığı okura aktarılır. Bkz., Platon, *Sokrates’in Savunması*, 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2013, 18c- d.

düşünürlerine ithafen “sofist” kelimesinin kullanılması çok sık karşılaşılan bir durumdur. Aristides’ten yapılan alıntıda görüldüğü gibi Platon’un da sofist olarak adlandırıldığı satırlar literatürde mevcuttur. Bunun sebepleri arasında, felsefe teriminin o zamanlarda günümüzdeki bilinen anlamıyla, şu andaki sınırları çizilmiş kapsamı içerisinde kullanılmaması ve bilge, sofist, filozof gibi çeşitli bilgelik tipleri arasındaki farklılıkların kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmamış olması bulunur. Bu konuyla ilgili olarak Andrea Wilson Nightingale, M.Ö 5. ve 6. Yüzyılda yaşamış olan düşünürler için bu kişilerin kendilerini birer filozof olarak adlandırmadıklarından ve yaşadıkları toplumda bir sofist ya da bilge kişi olarak tanınmak istediklerinden hareketle onlara filozof unvanının verilmemesi gerektiğini ifade eder.¹⁶

“Filozof” “sofist” “bilge” terimlerinin günümüzdekinden daha farklı olarak kullanıldığı ve hatta birbirlerinin yerine kullanılabildiği bu çağa ilişkin olarak yapılacak bir değerlendirmede dikkatli olunması gerekir. Çünkü açıktır ki “filozof olma” ya da “sofist olma”nın nerede başladığı ve nerede bittiği henüz net değildir. Kuşkusuz bu terimlerinin anlamları arasındaki sınırların çizilmesinde Platon’un etkisi büyüktür. “Filozof” ve “sofist” arasında yapmaya çalıştığı ayırım, diyaloglarda Sokrates’in sofistlerle karşıtlık içinde ele alınması Platon’dan sonra bu iki terimin farklı olarak anılır hale gelmesinde etkili olmuştur. Ama günümüze kadar süregeldiği şekilde sofistlere Platon’un gözlükleriyle bakmak sofistlerin anlaşılması hususunda bizleri ileriye götürmeyecektir. Sokrates’in tartıştığı, kendisine sofist diyen veya çevresi tarafından kendisine sofist denen kişilere karşı önyargıyla yaklaşılması, onların adeta sahtekârlar olarak topluca betimlenmesi, bu kişilerin felsefeye, eğitime ve toplumlarına yapmış olduğu katkıların topyekûn göz ardı edilmesiyle, tarihteki yerlerinin nesnel bir şekilde verilmemesiyle sonuçlanmıştır.

1.2 Antik Literatürde Sofistler

Sofist kelimesinin kullanıldığı ilk kaynaklara bakıldığında sofistlerle ilgili aktarılanların Platon sonrası aktarılanlara çok benzemediği görülür. En azından sofistlerle ilgili olan olumsuzluğun burada izine rastlanmaz. Kavramın kapsamı

¹⁶ Andrea Wilson Nightingale, “Sages, sophists, and philosophers: Greek wisdom literature”, *Literature in The Greek and Roman Worlds*, ed. Oliver Taplin, Oxford: Oxford University Press, 2000, s.157.

neredeysse her düşünürü kapsar.¹⁷ Bununla beraber öne çıkan başka bir husus ise dönemim düşünürlerinin sofist olarak adlandırılmak istemeleridir.¹⁸

Sofist kelimesi bilgelik kelimesi ile ilişkilidir. Bilgelige sahip olan kişiyi niteleyen sıfat sophos, bilgelik kazanma anlamına gelen fiil sophizesthai'dır. Bu fiilden türetilmiş sofist ise bilgelige sahip olan ya da bunu kullanan kişi anlamına gelir. Birçok kavramda olduğu gibi "bilgelik" de zaman içerisinde anlam değişimi yaşamıştır. İlk başlarda herhangi bir zanaat özelinde sahip olunan beceriye gönderme yapan bilgelik daha sonraları politik ve pratik bağlamda sahip olunan bilgelige ve buradan da en genel bilgelik olarak tanımlanabilecek felsefi bağlamda sahip olunan bilgelige doğru bir değişim geçirmiştir.¹⁹ "Bilgelik" in zaman içerisinde göstermiş olduğu bu farklılaşmayla beraber, bilgelikle uğraşan bir kişi olan sofistin de bu süreç içinde anlam değişimi geçirdiği görülür. İlk başlarda kendi içerisinde bir olumsuzluk barındırmayan sofist sözcüğünün zaman içerisinde geçirdiği değişimi anlayabilmek için literatürde sofist kelimesinin geçtiği yerlerin üzerinde durulması faydalı olacaktır.

1.2.1 Şair ve öğretmen olarak sofistler

Sofistlerin ilk karşımıza çıktığı yerlerden birisi Pindaros'un dizeleridir. O, kahramanlardan bahsederken sofistlerin kahramanları konu edindikleri ve kahramanları çeşitli çalgılar eşliğinde kutladıklarını aktarır.²⁰ Sofist olarak aktarılan kişiler burada açıktır ki şairler ve müzisyenlerdir. Belirli bir uzmanlık alanında beceriye sahip olan kişileri betimlemek için bu satırlarda sofist isminin kullanıldığı söylenebilir. Pindaros'un eserlerinde sofist isminin geçtiği tek yer olmasından dolayı daha fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Yalnız anlam olarak herhangi bir olumsuzluğa işaret etmediği açıktır.

¹⁷ Sofist olarak adlandırılan kişiler arasında Homeros ve Hesiodos gibi şairler, literatüre yedi bilge ünvanıyla geçmiş olan kişiler, Prometheus gibi figürler yer alır. Bkz., G. B. Kerferd, *a.g.e.*, s.24; Ksenofon *Memorabilia* isimli eserinde sofistlerin kozmosundan bahseder. Bu eserde o sofistlerin kim olduklarıyla alakalı hiçbir şey söylemez ama bilindiği gibi kozmosla ilgili spekülasyonda bulunmak bugün Sokrates öncesi filozoflar olarak literatüre yerleşmiş kişilerin en belirgin özelliklerinden birisidir. Bkz., Xenophon, "Memorabilia", *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apology*, çev. E.C. Marchant, O.J. Todd, Cambridge: Harvard University Press, 1923, 1.1. 11.

¹⁸ Kerferd'e göre Protagoras bu onurlu geleneğin içerisinde yer almak istemiştir. Bkz., Kerferd, *a.g.e.*, s.24.

¹⁹ Kerferd yapılan bu şemanın Aristoteles kaynaklı olduğunu ve bunun çok suni ve tarihsel olmadığını vurgular. Bkz., Kerferd, *a.g.e.*, s.24.

²⁰ Pindar, "Isthmian 5", *The Complete Odes*, çev. Anthony Verity, New York: Oxford University Press, 2007, 20-30.

Şairlerin sofist olarak değerlendirilmesi sadece Pindaros'un dizelerinde değil, Laertius'ta da karşımıza çıkar. O şu satırları kaleme almıştır:

“...felsefe adını ilk kez anan ve kendini filozof olarak adlandıran ilk kişi Pythagoras olmuş; tanrının dışında hiç kimse bilge değilmiş. Eskiden “bilgelik” deniyordu, bunu meslek edinene ve zekâsını büyük bir özenle bu konuda çalıştırana “bilge”, bilgeliği bağrına basana da “filozof” deniyordu. Bilgelere sofist de denirdi; yalnız bunlar değil, ozanlar da sofistti; Kratinos *Arkhilokhoi*'da Homeros ve Hesiodos'u izleyenleri överken böyle söyler.”²¹

Burada Homeros'un ve Hesiodos'un birer sofist olduklarını belirtilir. Bu kişiler bilindiği üzere sadece birer şair değillerdir. Şair olmakla beraber kendi zamanlarının ve kendilerinden sonra gelen kuşakların öğretmenleridir. Homeros'un eserlerinde okura sunulan karakterler aristokratik idealleri bünyelerinde barındıran erdem, ahlak konularında kişilere yol gösteren şahsiyetlerdir. Toplumsal değişimlerin yaşandığı bir çağda hayatını sürdüren Homeros yeni ideallerin ve şartların ortaya çıkmasıyla beraber bunlara ayak uydurarak kendi zamanında en fazla değer verilen idealleri karakterlerine yansıtmış, böylece insanların kendilerine bakıp örnek alacakları rol modellerinin oluşturulmasında etkili olmuştur.²² Bu bağlamda o zamanın şairleri birer öğretmendirler ve bu iki kavram birbirinden bağımsız değildir. Bu bağlamda ele alınması gereken diğer bir şair Hesiodos'tur. Onun yazdıkları incelendiğinde eserlerindeki öğreticilik ve ahlaka yaptığı vurgu dikkati çeker. Bu vurgu özellikle *İşler ve Günler* isimli eserinde karşılaştığımız bir husustur. Bu esere Antik Yunan 'da büyük bir önem atfedilmiş ve o, uzun yıllar boyunca ahlak eğitiminde başvuru kitaplarından birisi olmuştur.²³

Yarattıkları, yeniden düzenledikleri karakterler vasıtasıyla toplumun öğretmenleri olmaları, şairlerin birer sofist olarak adlandırılması Antik literatürde birçok yerde karşımıza çıkan bir husustur. Bu konuyla ilgili verilecek son örnek ise ilk filozof olarak kabul edilen Thales'in de içinde bulunduğu “yedi bilge”nin²⁴ aynı zamanda yedi sofist olarak adlandırılmasıdır.²⁵ Yedi bilge “kendini bil” “hiçbir şeyde aşırıya kaçma” gibi düsturlarla tanınan ve pratik bilgelikleri nesilden nesile aktarılan

²¹ Laertius, *a.g.e.*, 1.12.

²² Frederick A. G. Beck, *Greek Education*, New York: Butler and Tanner Limited Frome, 1964, s.55.

²³ Beck, *a.g.e.*, s.69.

²⁴ Diogenes Laertius'a göre yedi bilge şu kişilerdir: Thales, Solon, Periandros, Kleobulos, Kheilon, Bias, Pittakos, bkz., Laertius, *a.g.e.*, 1.18.

²⁵ Isocrates, “Antidosis”, *Isocrates Volume 2*, ed. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, New York: G. P. Putnam's Sons, 1929, 235.

kişilerdir. Onlar sadece bilge değillerdir aynı zamanda onların hem öğretmen hem de Diogenes Laertius'un aktardığı gibi şair oldukları da bilinmektedir.²⁶

1.2.2 “Sofist”te anlam değişikliği

Aiskhylos tarafından yazılmış olan *Zincire Vurulmuş Prometheus*, sofist kelimesinin olumsuz anlamda kullanımının literatüre girmeye başladığını gösteren bir eserdir. Prometheus bu eserde Zeus'un emriyle Hephaistos ve Kratos tarafından bir kayaya zincirlenir. Kratos, Hephaistos'a şunu der: “...bu sofist anlasın Zeus'un ondan daha akıllı olduğunu.”²⁷ Burada Kratos, Prometheus'un zincirlerinden kurtulup kaçacağından şüphelenmektedir çünkü Prometheus Yunanlar arasında kurnazlığıyla bilinen bir karakterdir. Kurnazlığı o kadar yüksek bir mertebededir ki bu konuda Zeus'a rakip olabilecek bir durumdadır.²⁸ Anlaşıldığı üzere eserde Prometheus'un zekâsı, kurnazlığı vurgulanır. Ama yine de o bu konuda bir Zeus değildir. Tanrıların babası olan Zeus'a karşıt bir pozisyonda bulunduğu için Prometheus'un sahip olduğu zekânın olumsuz bir şekilde ele alındığı açıktır. Eserin ileriki kısmında ise Hermes Prometheus'a seslenir, insanlara yardım etmek amacıyla çalmış olduğu ateşi sebep göstererek Prometheus'un bir hırsız olduğundan ve suç tanrılara karşı işlenmiş olduğundan dolayı da ondan bir günahkâr olarak bahseder.²⁹ Her iki kullanımda da kelimenin olumsuz bir anlamla ortaya konması terimin geçirdiği değişimin bir göstergesidir.

Isokrates'in *Antidosis* eserinde sadece şairlerin ve öğretmenlerin değil, günümüzde Sokrates öncesi filozoflarından sayılan Empedokles ve Parmenides'in de sofist olarak adlandırıldıkları görülür.³⁰ Isokrates kendi felsefi savunmasını yaptığı eserin ilerleyen sayfalarında sofistlere karşı tutumun Atina'da artık oldukça olumsuz bir hal aldığını okura sunar. Bunu yaparken kendi dönemindeki sofistlerle daha önce yaşamış olan sofistler arasında bir ayrım yapma gereksinimi duyar. Çünkü ona göre Atinalılar her zaman sofistlere karşı olumsuz bir tavır içinde olmamışlardır, eski

²⁶ Laertius, *a.g.e.*, 1.40.

²⁷ Aiskhylos, “Prometheus Bound”, ed. A.J. Podlecki, Oxford: Aris and Phillips Classical Texts, 2005, 61-62.

²⁸ Marcel Detienne, Jean- Pierre Vernant, *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*, Chicago: The University of Chicago Press, 1991, s.58.

²⁹ Aiskhylos, *a.g.e.*, 944- 946.

³⁰ Isokrates, *a.g.e.*, 264- 272.

zamanlarda onlar sofistlere o kadar saygı göstermişlerdir ki bir sofist olan Solon’a kendilerini yönetme hakkını vermişlerdir.³¹

Sadece Atinalıların değil Isokrates’in de sofistlere karşı oldukça eleştirel bir tutum içerisinde olduğu düşünürün eserlerine baktığımızda karşımıza çıkan hususlardan birisidir. Her ne kadar kendisi felsefe literatüründe bir sofist olarak tanımlansa da o kendi öğretisini felsefe olarak tanımlar.³² Sofistleri bir eleştiri malzemesi haline getiren Isokrates, kendisinin sofistlerden farklı olduğunu belirtir, adeta sofistleri azarlar ve bir sofist olarak anılmaması gerektiği üzerinde önemle durur.³³

1.3 Sofistler Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Anlaşıldığı gibi “sofist” zaman içerisinde olumludan olumsuzla doğru bir değişim yaşamıştır. Bu değişimle beraber, eserlerinde sofistleri konu eden düşünürler genel olarak değerlendirildiklerinde hepsinin kendi perspektiflerinden sofistleri ele aldıkları göze çarpar. Sofistleri kendi cephelerinden ele almaları, birçok noktada farklı şeyler söylemeleri sofistlerle ilgili net bir tanımlama yapılmasını zorlaştıran etkenler arasındadır. Ele alınacak düşünürlerin arasında Aristophanes de bulunmaktadır. Her ne kadar bir komedya yazarı olsa da *Bulutlar* isimli eserinde öne sürdüğü düşünceler Sokrates’e karşı birer suçlamaya dönüşmüş ve mahkemede yargılanmasına sebep olmuştur. Konu edilecek diğer düşünürler ise Aristoteles, Hegel ve George Grote’dur.

1.3.1 Toplumu yozlaştıran kişiler olarak sofistler

Sokrates *Sokrates’in Savunma*’sı isimli diyalogda kendisine karşı iki suçlama yapıldığını dile getirir.³⁴ Sokrates’e göre bu iki suçlama içerisinde daha önemli olanı bir komedya yazarından kaynaklanan halkın hafızasına yerleşip Sokrates hakkında belirli bir önyargı oluşmasına sebep olmuş olan suçlamalardır.³⁵ Burada atıfta bulunduğu komedya yazarı Aristophanes’tir. Sokrates Aristophanes’ten kaynaklanan suçlamaları şu şekilde ifade eder: “Sokrates adında bir bilge adam olduğu söyleniyor,

³¹ Isocrates, *a.g.e.*, 311- 315.

³² Isocrates, *a.g.e.*, 50.

³³ Isocrates, “Against The Sophists”, *Isocrates Volume 2*, ed. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, New York: G. P. Putnam’s Sons, 1929, 1- 2.

³⁴ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 18e.

³⁵ Platon, *a.g.e.*, 18c-e.

bu adamın gökyüzünde olanlardan haberdar olduğu, yerin altındaki her şeyi incelediği ve zayıf argümanla güçlü argümanı yenebildiği söyleniyor.”³⁶ Diğer suçlama ise Anytos, Meletos ve Lykon tarafından dile getirilen mahkemeye çıkmasına sebep olan suçlamalardır.³⁷

Sokrates’in dile getirip önem atfettiği suçlamaları Aristophanes’in yazmış olduğu *Bulutlar* isimli eserde bulabiliriz. Eserin geneline bakıldığında yalnızca Sokrates bir sofist olarak suçlanmaz, topyekûn bütün sofistler eleştiri ve alay konusu yapılır. Sofistlere karşı oldukça olumsuz bir görüş tüm esere hâkimdir. Olumsuzluğun sebeplerinden biri kendisinin muhafazakâr bir komedya yazarı olmasında yatar. Çünkü yeni bir düşüncü, eğitim anlayışını Atina’ya getiren sofistler, Perikles’in hamiliğinde yeni bir ruh ortaya koymuşlardır. Bu sürece “İlkçağ Aydınlanması” denmiş, Sokrates’le sonlanan bu çağ sofistlerin akli ön plana çıkarmasıyla diğer çağlara nispeten bir fark yaratmıştır.³⁸ Aristophanes’in yaşadığı yıllarda(M.Ö 460-386) sofistlerin etkinlikleri giderek artmaya devam etmiş ve Aristophanes bu gelişmelerden hoşnut olmamıştır. Aristokrasiye gelebilecek olan en büyük tehlikenin sofistlerin etkinliklerinden kaynaklandığını düşünmüştür.³⁹

M.Ö 423 yılında yazılmış olan *Bulutlar* isimli eserin ana karakteri Strepsiades’tir. Sokrates eserde Pondertorium isimli bir okulda öğretmenlik yapmaktadır. Pondertorium az bir ücret karşılığında haklı veya haksız olsun herhangi bir davanın nasıl savunulacağını öğretildiği bir okuldur.⁴⁰ Güçlü ve zayıf olarak adlandırılan argümanlar burada öğretilir. İsmi her ne kadar zayıf argüman olsa da bu argüman vasıtasıyla adil olmayan bir dava savunulabilir ve böylece dava kazanılabilir.⁴¹ Strepsiades Sokrates’in okuluna giderek alacaklılarından nasıl kurtulacağını öğrenmek ister. Ama Strepsiades’in bu öğretileri öğrenebilecek kapasitesinin olmadığı ortaya çıkınca oğlu Pheidippides, babasının yerine burada öğrenci olur. Pheidippides hem güçlü hem de zayıf argümanı öğrenir ve en sonunda

³⁶ Platon, *a.g.e.*, 18b.

³⁷ Platon, *a.g.e.*, 23d; Sokrates kendisine karşı ortaya konulan mahkemeye çıkmasına sebep olmuş şimdiki suçlamaları kendi ağzından şöyle ifade eder: “Sokrates, gençleri baştan çıkardığı ve devletin tanrılarına inanmayarak yeni tanrılar uydurduğu için, yasayı ihlal etmiştir.” Bkz., Platon, *a.g.e.*, 24c.

³⁸ Victor Ehrenberg, *The People of Aristophanes*, New York: Schocken Books, 1962, s.17.

³⁹ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.52.

⁴⁰ Aristophanes, “Clouds”, *The Trials of Socrates Six Classic Texts*, ed. C.D.C. Reeve, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2002, 95-100.

⁴¹ Aristophanes, *a.g.e.*, 115.

rakipleri ne kadar güçlü olursa olsun muzaffer olur.⁴² Kendisini bu konuda o kadar geliştirir ki artık geleneksel değerlere karşı gelmeye başlar. Bunlar içerisinde anneye, babaya karşı gelmek de vardır.⁴³ Sofistlerden aldığı eğitiminden sonra tam anlamıyla kötü karakterli birisine dönüşür. Oğlundaki bu değişimi gören Strepsiades oğlunun yozlaşmasından dolayı Socrates’i suçlar ve okulu yakar.⁴⁴

Genel olarak değerlendirildiğinde eserde sofist olarak adlandırılan kişilerin adeta boş işler peşinden koşan, geleneksel değerlerle karşıtlık içerisinde olan ve Pheidippides örneğinde karşımıza çıktığı gibi Atina gençliğini, verdikleri eğitimle yozlaştıran kişiler olarak sunulduğu görülür.

Bilindiği üzere “zayıf bir argümanı güçlü hale getirme” sofistlere atfedilen bir söylemdir. Zayıf bir argüman eserde sofistler tarafından ortaya konan yeni değerleri, öğretileri içinde barındırır. Güçlü argüman ise aristokratik ideal doğrultusunda verilen, fiziksel etkinliklerin önemli bir yer işgal ettiği ve aristokratik hayat tarzına uygun karakter yetiştirmek amacıyla verilen eğitimi temsil eder.⁴⁵ Eski aristokratik eğitimin yaşanılan çağın değişen değerleriyle uyum içinde olmaması gençliğin sofistlerin öğretilerinin peşinden gitmesine ve sofistlerin etkinliklerinin giderek artmasına sebep olmuştur.⁴⁶ Eserde Sokrates’in bu şekilde tasvir edilmesi sofistlerin Atina’ya sunmuş oldukları yeniliklere ve yeşerttikleri eğitim ruhuna karşı girişilmiş olan düşmanlığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁴⁷ Bu söylenenlerden Aristophanes’in eski eğitimin mükemmel olduğunu düşündüğü sonucu çıkarılmamalıdır. O eski eğitimde var olan sıkıntıların bilincindedir ama sofistlerin eğitim anlayışıyla eski eğitimi karşılaştırdığında, eski eğitimin eksikliklerinin göz ardı edilebilir olduğunu düşünür çünkü ona göre sofistlerle beraber artık kendisini iyice hissettiren sübjektiflik ve bireycilik bir kişiyi yozlaştırma etkisine sahip olduğu gibi bu kişinin yaşadığı kültüre de yıkıcı bir etkide bulunabilir.⁴⁸

1.3.2 Sahte bilgiler olarak sofistler

⁴² Aristophanes, *a.g.e.*, 1315.

⁴³ Aristophanes, *a.g.e.*, 1325, 1445.

⁴⁴ Aristophanes, *a.g.e.*, 1485.

⁴⁵ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.292.

⁴⁶ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.293.

⁴⁷ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.51.

⁴⁸ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.294.

Aristophanes ile beraber sofistlerle ilgili olumsuz kanaat içinde olan diğer bir düşünür Aristoteles'tir. Onun diğer düşünürlerden farklılaştığı husus ise sofistlerin toplumda yaratmış oldukları etkilerden bağımsız bir şekilde onların sadece argümanlarını incelemiş olmasıdır. Bu hususta yazdığı *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine* isimli eserde sofistlerin diyaloglarda gerçekleştirdikleri çürütmelerinin aslen mantıklı bir argüman temelinde yapılan çürütmeler olmadığını, detaylı bir inceleme yapılmadığında çürütme gibi gözükken ama özünde mantık yanlışlarıyla dolu argümanlar olduklarını dile getirir.⁴⁹ Aristoteles her ne kadar sofistlerin argümanlarını titizlikle incelemişse de sofistlere karşı ortaya koymuş olduğu düşüncelerin satır aralarında sofistlerin parayla hizmet vermeleri olgusuna da rastlarız. Yine mantıksal olarak yanlış argümanlar ileri süren sofistlerin bilgeliklerinin sağlam bir temele oturmadığından hareketle onların sahte bir bilgelige sahip oldukları ve bu sahte bilgelikleriyle para kazanmış oldukları okura aktarılır.⁵⁰ En nihayetinde bilge olmayıp ama bilge görünmeye çalışan birisinin bu faaliyeti sonunda sahte bilgiyle para kazanması ahlaki açıdan sıkıntılı bir durumdur. Genel olarak değerlendirildiğinde Aristoteles günümüzdeki kılavuzlara benzer şekilde sofistlerin ne çeşit hedeflere ulaşmak istedikleri, bu konuda nasıl bir yöntem izledikleri ve nasıl çürütülecekleri gibi hususları okura aktarır.

Yüzyıllar boyunca sofistlere karşı olan bu olumsuz tutum devam etmiştir. Bunda en büyük sebep kuşkusuz sofistlerin eserlerine ulaşamıyor olmamız ve onlar hakkındaki bilgilerimize sofist karşıtı denebilecek kişiler vasıtasıyla erişebilmemizdir. Sofistlerle ilgili olan bu kanaatin oluşmasına sebep olan en büyük etkenlerden biri kuşkusuz sofistlerin gerek muhatap olarak ele alındıkları gerek öğretilerinin incelendiği Platon'un diyaloglarıdır. Aristophanes'in komedyaaları vasıtasıyla Atina halkının zihninde Sokrates'e ve sofistlere karşı bir önyargı oluşturmuşsa eğer, oluşturulan bu önyargının Platon'un diyalogları vasıtasıyla sofistlere karşı artık iyice perçinlendiğini söyleyebiliriz. Adeta Aristophanes'in başlatmış olduğu işi Platon başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Onun yaratmadığı ama keskinleşmesine sebep olduğu sofist karşıtı önyargı neredeyse tüm felsefe tarihinde belirleyici olmuştur. Her ne kadar çeşitli düşünürler bu konuda Platon'u

⁴⁹ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2007, s.7.

⁵⁰ Aristoteles, *a.g.e.*, s.8.

suçlamış olsalar da bundan tamamıyla sorumlu olan kişinin Platon olduğu söylenemez.⁵¹ Platon'un "sofist" kelimesini olumsuz ve daha sınırlayıcı bir şekilde kullandığı ve diyalogları vasıtasıyla günümüze de bu olumsuzluğun yansıdığı bir gerçektir. Buna rağmen buraya kadar aktarılanlardan anlaşılacağı gibi Platon'un yaşadığı dönemde sadece onun değil Isokrates gibi başka düşünürler de sofistlere karşı oldukça eleştirel bir tavır içerisindeydiler. Benzer şekilde Platon öncesi düşünürlerden birisi olan Aristophanes'in sofistleri mücadele edilmesi gereken kişiler olarak değerlendirmesi bu olumsuzluğun Platon'dan çok öncelere dayandığını göstermesi bakımından önemlidir.

1.3.3 Spekülatif düşünürler olarak sofistler

Modern zamanlara gelindiğinde bu olumsuz tutumun hala daha varlığını sürdürdüğü görülür. 19. Yüzyılda sofistlere karşı zihinlerde yer etmiş olan kanaat, onların bilge olmadıkları ama bilge görünerek sahte bilgelikleriyle, mantıksal olarak hatalı argümanlarıyla halkı kandıran sahtekârlar oldukları, bunun üzerine sahte bilgelikleri satarak maddi olarak oldukça zenginleşmiş oldukları ve Atina'nın toplum yapısının bozan, insanları yozlaştıran ahlak karşıtı öğretileri insanlara öğreten kişiler oldukları şeklindedir.⁵² Aradan geçen oldukça uzun bir zamana rağmen sofistlerle ilgili söylemin çok değişmemiş olması dikkatleri çeken bir husustur.

Durum böyle olsa da bazı düşünürlerin ana akımın dışına çıkmaya başladıkları görülür. Başka türlü ifade etmek gerekirse sofistlere karşı olan tutumun birkaç düşünür tarafından daha farklı bir şekilde, o zamanlara kadar denenmemiş bir perspektif vasıtasıyla ele alınmaya başladığı dikkati çeker. Hegel bunu yapan düşünürlerden biridir. Hegel gibi felsefe tarihinde önemli bir yer işgal eden bir düşünür tarafından sofistlerin uzun bir unutuluşun ardından tekrar gün yüzüne çıkarılması elbette sofistler için olumlu bir mahiyet arz etmiştir. Bu konuda düşüncelerini dile getiren Kerferd, Hegel'in dönemin düşünürlerinin üzerindeki etkisine binaen sofistlere yönelik tutumun sadece değişmekle kalmadığını bununla

⁵¹ Karl Popper yazmış olduğu yazmış olduğu *Açık Toplum ve Düşmanları* isimli eserinde bu olumsuz çağrışımlardan sorumlu olan kişinin Platon olduğunu ileri sürer. Bkz., Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, 3. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2013, s.252; yine sofist yanlısı tutumuyla dikkatleri çeken George Grote sofistlere karşı olan bu olumsuz tavrın kaynağını Platon'da bulur. Bkz., George Grote, *A History of Greece Volume 8*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s.485.

⁵² Henry Sidgwick, *Lectures on the Philosophy of Kant and other Philosophical Lectures and Essays*, New York: The Macmillan Company, 1905, s.324-325.

birlikte Hegel'in kendi felsefi sistemi kapsamında ortaya koyduğu felsefe tarihi içerisinde onlara çok önemli bir statü verdiğini ifade etmiştir.⁵³ Bilindiği gibi Hegel'den önce kabul görmüş olan bakış açısına göre sofistler felsefe tarihinde önemli bir yer işgal etmezler. Onların isimleri diyaloglarda geçtiğinde Sokrates ile tartışan, yeri geldiğinde alay konusu olan, yeri geldiğinde çürütülen kişiler olarak okura aktarılırlar. Hegel, felsefe tarihinde kendi zamanına kadar süregelen sofist karşıtı bu tutumdan artık vazgeçilmesi, geride bırakılması gerektiğini öne sürer.⁵⁴ Yüzyıllardır kendisini kabul ettirmiş olan Platon'un sofist tasavvurunun artık Hegel'le beraber sarsılmaya başladığı ileri sürülebilir. O sofistlere farklı bir bakış açısıyla kendi felsefe sistemi içinde Platon'daki olumsuzluktan bağımsız bir şekilde yer vermekle kalmaz, onları “spekülatif filozoflar”⁵⁵ olarak tanımlayarak felsefe tarihinde onlara ait önemli bir yer olduğunu düşünür.

Hegel'e göre felsefe tarihi tek bir idea'nın tedrici bir şekilde gerçekleşmesidir. Her bir filozofun tarih içinde ortaya çıkması zorunludur çünkü her biri gerçek felsefenin gelişmesinde bir dönemi temsil eder. En son ortaya çıkan felsefe kapsamlı, kendisinden önce gelen felsefelerin doğrularını içinde barındıran, yanlışlarından ise azat olmuş bir felsefedir. Hegel'in felsefe tarihi anlayışında amaç, sistematik birlik ve zorunluluk vardır. Felsefe tarihinde ortaya ilk önce bir tez çıkar, sonra bu tez antitezi tarafından olumsuzlanır. Daha sonra ise tez ve antitez birleşerek bir sentez meydana getirirler. Sentez benzer şekilde tekrar tezi oluşturur ve süreç bu şekilde devam eder. Her süreç kendisinden önce gelen süreci olumsuzlar.

Hegel yukarıda aktarılan diyalektik yöntemi felsefe tarihine uygular. Yunan felsefesini üç önemli döneme ayırır. “İlk olarak Thales'ten Aristoteles'e kadar süren dönem; ikinci olarak, Roma dünyasındaki Yunan felsefesi; üçüncü olarak, Neoplatonik felsefedir.”⁵⁶ Burada konu bütünlüğünün dağılmaması için sadece sofistlerle alakalı olan ilk dönem üzerinde durulacaktır. İlk dönem felsefi düşüncenin başlangıcını temsil eder ve Aristoteles'in kendisinden önce gelenleri bir birlik içine almasıyla son bulur. Hegel birinci dönemde yine üçlü bir ayrıma gider. İlk ayrım

⁵³ G. B. Kerferd, *The Sophists and Their Legacy*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1981, s.2.

⁵⁴ G. W. F. Hegel, *Lectures on the History of Philosophy*, Nebraska: University of Nebraska Press, 1995, s.354.

⁵⁵ Hegel, *a.g.e.*, s.357.

⁵⁶ Hegel, *a.g.e.*, s.163.

felsefenin ortaya çıkış noktasını temsil eden ve bu yüzden ilk filozof olarak tanımlanan Thales'ten başlar “zihin”i kendi felsefesine dâhil eden Anaxagoras’a kadar devam eder; ikinci ayırım ise birinci ayırımı sayılan düşünürlerin(tezin) antitezi olarak ortaya koyulan sofistleri, Sokrates’i ve Sokrates’in takipçilerini; üçüncü ayırım ise sentezi, Platon ve kendisinden önce gelen tüm düşünürleri felsefesinde birlik içinde toplayan Aristoteles’i içerir.⁵⁷

Bilindiği üzere Sokrates öncesi filozoflar yaşadıkları dünyayı, evreni nesnel bir temelden hareketle kavramaya çalışmışlar ve ilk neden(arkhe) kavramıyla evreni temellendirmeye çalışmışlardır. Sofistler ise artık nesnel bir şekilde ele alınmaya başlanan evreni ve bu bağlamda bilimsel olarak tarif edilebilecek bu görüşü olumsuzlayan, bunun yerine antitezi olarak “sübjektifliği” koyan kişiler olarak temsil edilir.⁵⁸ Bu sübjektifliğe göre “kendi düşüncelerini ve algılarını belirleyen, düşünen ve algılayan öznedir.”⁵⁹ Kendi düşüncelerini ve algılarını belirleyen özne ise doğruluk ya da hakikatin de dışarıda değil, öznenin düşüncelerinde ve algılarında bulunması gerekir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise birden fazla özne olduğundan dolayı birden fazla bakış açısının da zorunlu olarak var olması gerekeceğidir. Sofistler burada önemli bir rol üstlenirler çünkü onlar birden fazla bakış açısını bilen kişilerdir. Birçok şehri ziyaret etmiş olan sofistler ileride ele alınacağı gibi genel kültür alanında sahip oldukları geniş bilgi birikimleri vasıtasıyla dini konular hakkında kendilerine özgü argümanlar ileri sürmüşler, yasalar ve siyaset hakkında paylaşımda bulunmuşlardır. Burada da kalmamışlar bu düşüncelerini ifade edebilmek ve toplum karşısında konuşabilmek için retorik sanatını geliştirmişlerdir. Böylece onlar kendilerine yöneltilen herhangi bir soruya kolayca yanıt verme yeteneğine sahip, politik olsun dini olsun birçok konuya farklı bir perspektiften bakabilen, geliştirmiş oldukları retorik, eristik gibi sanatlarla savundukları herhangi bir argümanı kanıtlayabilen, doğru veya yanlış olsun her argümanı ikna edici bir şekilde aktarabilen kişilerdir.⁶⁰ Bu yüzden sofistler o zamanların aranan kişileri olmuşlardır. Çünkü sofistlerin yaşamış olduğu bu dönemde ileride aktarılacağı gibi tüm bu sayılan

⁵⁷ Hegel, *a.g.e.*, s.165.

⁵⁸ G. W. F. Hegel, *The Philosophy of History*, Ontario: Batoche Books, 2001, s.271.

⁵⁹ Kerferd, *The Sophistic Movement*, s.7.

⁶⁰ Hegel, *The Philosophy of History*, s.287.

niteliklere sahip olabilmek çok önemlidir. Tedricen gerçekleşmiş olan demokratikleşme süreci içerisinde, gerek mahkemelerde olsun gerekse bir mecliste, kişilerin kendi düşüncelerini öne sürebilme yeri geldiğinde bunları savunabilme yeteneğinde sahip olması o zamanların olmazsa olmazıdır.

Sofistlerler sadece “sübjektiflik”i değil bununla beraber “herkes kendi kanaatine göre hareket etmelidir”⁶¹ öğretisini ortaya koymuşlardır. Her ne kadar sofistler Hegel sayesinde artık felsefe tarihi içerisinde yer alsalar da sofistlerin ortaya koyduğu sübjektiflik ve herkesin kendi kanaatine göre hareket etmesi gerektiği öğretisi Atina demokrasisi için “yozlaştırıcı bir unsur”⁶² olarak ele alınır. Böyle bir unsur olmadan önce kişiler kendilerini devletine adanmış, devletsiz bir varoluşu düşünemezlerdi. Sübjektiflikle beraber nesnelliğin bir bakıma ortadan kalkması, bireyin gerek dini gerek politik her şeyi kendi öznelliğinden yola çıkarak ele alması, bu doğrultuda kendi şahsi yargısını en iyi olarak addetmesi, Antik Yunan’da Aristophanes örneğinden de hatırlanacağı gibi toplumu yozlaştıran ve geleneksel değerleri yıpratıcı bir etmen olarak görülür. Çünkü artık kişinin dünyaya karşı dayanak noktası kendisidir. Kendisi haricinde hiçbir şey onun üzerinde bir zorunluluk yaratmaz.

Hegel’in sofistleri sübjektivistler olarak tanımlanması kendisinden sonra gelen kuşaklar için belirleyici olmuştur. Her ne kadar felsefe tarihi içinde artık bir yerleri olsa da sübjektivizmin karakteri gereği “doğru ve “gerçek”in sübjektif olarak ele alınması, 19. Yüzyılda hâkim olan idealist düşünürler tarafından olumlu karşılanmamış, nesnelliği değil öznelliği merkeze almalarından dolayı sofistlerin felsefe düşmanları olarak nitelendirilmelerine ve eski görüşten çok da farklı olmayan bir şekilde değerlendirilmelerine sebep olmuştur.⁶³

1.3.4 Entelektüel düşünürler olarak sofistler

1794 yılında doğmuş 1871 yılında ölmüş olan George Grote klasik tarihçisidir. *Yunanistan tarihi* isimli on iki ciltlik bir eser kaleme almıştır. Bu eserde 5. Yüzyıl Atina’sının entelektüel atmosferi üzerinde durmuş ve sofistlere de bu eserde geleneksel anlayıştan farklı olarak olumlu bir perspektiften yaklaşmıştır. Sokrates’in

⁶¹ Hegel, *a.g.e.*, s.271.

⁶² Hegel, *a.g.e.*, s.271.

⁶³ Kerferd, *a.g.e.*, s.7-8.

yargılanmasını ve idama mahkûm edilmesini incelemiş, bu olayın entelektüel ve politik bağlamını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Sofistlerin etkinliklerinin oldukça artmış olduğu M.Ö 5. Yüzyıl Atina'da demokrasinin iyice işler hale geldiği bir zaman dilimidir. Gerek yönetim şeklinin demokratik bir hal alması gerekse Yunanistan ana karasının ve çevresindeki şehir devletlerinin Pers tehdidi altında bulunması dönemin devlet adamlarının eskiye nazaran daha farklı şekillerde devlet işlerini yürütmelerine mecbur kılmıştır. Böyle bir durum içinde bulunan kişilerin ihtiyacı olan şey sofistlerin Atina'ya sunduğu hizmettir. Başka şekilde söylemek gerekirse gerek mahkemelerde gerekse devlet işlerinin görüldüğü mecliste olsun bir topluluk karşısında konuşabilmek, kendi fikirlerini aktarmak, yapılan suçlamaları çürütebilmek ya da başkalarını suçlayabilmek için bir kişinin konuşma sanatını ikna edici bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir.⁶⁴ Konuşma yeteneği(retorik) olmadan bunları yapabilmek imkânsızdır. Retorik sanatını öğreten kişiler olarak sofistler Atina'da büyük bir eksikliği doldurmuş, özellikle gerek dönemin liderlerine gerekse ileride politikayla uğraşmak isteyen kişilere gereken hizmeti sağlamışlardır.

Aktarılanlardan anlaşılacağı gibi Grote, sofistlerin gerçekleştirmiş olduğu eğitim etkinliklerini pratik olmaları üzerinden, insanların gereksinim duydukları, kendilerini noksan hissettikleri ve hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaçları olan becerileri kazandırabilmek için girişimde bulunmuş kişiler olarak sofistleri değerlendirir. Bu bağlamda sofist "bilge, zeki; halkın karşısında zekâsı ya da bir çeşit yeteneğiyle ön plana çıkmış bir kişi"⁶⁵ olarak tanımlar.

Grote, sofistlere karşı olan geleneksel anlayıştan uzak bir tavır sergiler. Oldukça olumlu bir perspektiften görüşlerini dile getiren Grote, sofistleri iyi anlaşılabilmesi için taraflı olan kaynakların dikkatlice incelenmesi gerektiğinden bahseder çünkü ona göre sofistler "hem yanlış anlaşılmış hem de yanlış kavranmıştır."⁶⁶ Bu bağlamda sofist kelimesine yüzyıllardır ilişmiş olan olumsuzluktan da bahis açar.

⁶⁴ Grote, *a.g.e.*, s.463.

⁶⁵ Grote, *a.g.e.*, s.479.

⁶⁶ Grote, *a.g.e.*, s.477.

Günümüzde entelektüel olan kişilere karşı bazen olumlu bazen olumsuzlukla yaklaşılmasına benzer şekilde, kendilerinden daha üstün bir entelektüel beceriye ve zihne sahip olan kişiler hakkında bilgisiz olan kişiler, böyle kişilere bazı durumlarda saygı duymakla beraber bazen de hoşnutsuzlukla, kıskançlıkla ya da nefretle yaklaşabilirler.⁶⁷ Yani sofist kelimesindeki olumsuzluğunun kaynaklarından birisi yeteneğiyle, zekâsıyla sivrilmiş bireyler ve bunlara sahip olmayan sıradan insan arasındaki entelektüel farktır. Sofistlerin bu kötü anlamda anılmasının diğer sebeplerinden birisi ve daha önemlisi onların para karşılığında hizmet vermeleridir.⁶⁸ Bilindiği üzere sofistler dönemin Atina'sında zengin kişilere ders vermiş ve karşılığında yüksek meblağlar almışlardır.⁶⁹ Tabi ki de bu öğretimden yararlanamayan kişilerin sofistlere karşı olumsuz duygular içinde olmaları beklenebilir. Ama sadece bu eğitimi alamayanlar değil aynı zamanda aynı mesleği icra eden kişiler arasında da bu eğitim fırsatını değerlendiremeyip, gençliğin kendilerine değil sofistlere gitmesinden kaynaklanan bir kıskançlıkla hareket edenler de bulunabilir.⁷⁰

Sofistler Atina'da ihtiyaç duyulan yükseköğrenimi sağlamışlardır. Onlar Sokrates öncesi düşünürlerin yaptığı gibi insanların pratik hayatında ihtiyacı olmayan konular üzerinden bir eğitim hizmeti vermemişler, genç Atinalıların nasıl konuşması ve nasıl hareket etmeleri konusunda eğitmişlerdir. Sofistlerden önce de bu yapılmaktaydı, ama onların farkı, bu eğitimi sınırlandırıldığı aristokratik çevrenin dışına çıkarmak, eğitimin demokratikleştirilmesi olarak da söylenebilecek bir süreç içerisinde daha geniş bir alana yaymak ve öğretilen konuları etkili bir hitabet becerisiyle daha verimli hale getirmek olmuştur. Bu yüzden sofistlerin kendilerinden önce gelen düşünürlerden farkı “sadece bir derece farkıdır”.⁷¹

George Grote kendi zamanındaki sofistlerle ilgili olan genel kabul görmüş düşünceleri aktarır. Bu genel görüşte:

“Sofistler yeni bir sınıf kişi olarak, sanki onlar Yunanistan'da ilk kez ortaya çıkmışlar gibi hatta bazen yeni bir doktrinal cemaati ya da okulu temsil eden, zengin gençliği

⁶⁷ Grote, *a.g.e.*, s.481.

⁶⁸ Grote, *a.g.e.*, s.482.

⁶⁹ Isokrates'e göre onlar söylenenler kadar çok para almamışlardır. Bkz., Isokrates, “Antidosis”, 155-158.

⁷⁰ Grote, *a.g.e.*, s.482.

⁷¹ Grote, *a.g.e.*, s.486.

kendi kişisel çıkarları için pohpohlayan ve aldatan, şahsi olsun kamusal olsun Atina'yı ahlaken zayıflatın ve hırsın ve açgözlülüğün sürdürülmesi konusunda öğrencilerini cesaretlendiren, gösterişli sahtekârlar olarak tanımlanmışlardır.”⁷²

Bu satırlardan anlaşılacağı gibi uzun yıllar sofist kelimesiyle beraber gelen bu olumsuzlukta Aristophanes'in, Aristoteles'in etkileri görülebileceği gibi ileride aktarılan Platon'un etkisi de mevcuttur. Grote'un dikkat çektiği husus ise modern zamanlarda bu olumsuzluğun bazı düşünürler tarafından daha da büyütülüyor olmasıdır. Özellikle Almanlar, Platon'un sofistlere karşı yazdıklarından etkilenecek şekilde “Die Sophistik”⁷³ isminde bir soyutlama yaratmışlar, bu kapsamda Strepsiades örneğini hatırlatır bir şekilde sofistlerin Atinalıların ahlaki karakterini bozduklarını, yaymış oldukları ahlak karşıtı düşüncelerle ve öğretilerle birlikte eski zamanlara nispeten Atina'yı adeta teslim aldıkları zamandan daha kötü bir hale getirdiklerini düşünmüşlerdir.⁷⁴ Çalışmanın ileriki bölümlerinde de aktarılabileceği gibi sofist unvanıyla anılan kişilerin ahlak alanındaki görüşlerine bakıldığında onların birçoğunun düşüncelerinin ahlak karşıtı olması bir yana kendi zamanlarının geleneksel ahlakını desteklediği, bu temelden yükseldiği açıktır. Grote bununla paralel bir şekilde ahlaki açıdan herhangi bir kötüye gidiş olmadığını, sofistlerin Atina toplumuna çok şey kazandırdıklarını ve demokrasinin artık kendisini iyice hissettirmesiyle beraber insanların daha önceden ulaşamadıkları eğitimi almalarıyla hem erdem yönünden hem de politik yönden daha iyi bir konuma yükseldiklerini düşünmüştür.⁷⁵

Sofistlerin “Die sophistik” adı altında bir soyutlama ile ele alınması ise sorundur. Çünkü sofistler genel olarak değerlendirildiğinde onların öğretisi ve entelektüel yönelimlerinin birbirlerinden farklı olması dikkatleri çeken bir husustur. Onların ortaklaştıkları tek yön ise “ücret karşılığında çalışan öğretmenler olarak meslekleri”⁷⁶dir.

Buraya kadar aktarılanlardan anlaşılacağı üzere her düşünürün sofistler hakkında ortaya koyduğu hususlar birbirinden farklıdır. Aristophanes sofistlerle beraber en büyük sofist olarak nitelediği Sokrates'i bir komedi malzemesi haline

⁷² Grote, *a.g.e.*, s.485.

⁷³ Grote, *a.g.e.*, s.505.

⁷⁴ Grote, *a.g.e.*, s.505.

⁷⁵ Grote, *a.g.e.*, s.510.

⁷⁶ Grote, *a.g.e.*, s.505.

getirir. O sofistleri toplumun ve devletin yıkımına sebep olabilecek kişiler olarak değerlendirir. Aristoteles onların sadece argümanları üzerinde durur. Mantıksal olarak argümanlarının yanıltıcı olduğunu söyler ve sahte bilgelikleriyle para kazandıklarını iddia eder. Hegel uzun bir aradan sonra geleneksel anlayıştan farklı bir şekilde sofistleri felsefe tarihine dâhil eder ve bu konuda etkili olur. Ama yine de sofistlerin sübjektivistler olarak nitelenmesi, nesnelliğin peşinde olanlar için olumsuz bir nitelik taşır. Grote ise onların zekâları ve becerileriyle Atina’da entelektüel anlamda büyük işler başardıklarını, öğretilerinin birbirinden farklı olmalarından hareketle birisinin ortaya koyduğu bir düşünceden dolayı bir bütün olarak sofistleri kınamanın bir anlamı olmadığını, kendi yaşadıkları zamanın kanıksanmış fikirlerini temsil eden öğretmenler olduklarını ortaya koyar.⁷⁷ Ona göre sofistler “entelektüel ilerlemenin şampiyonları”⁷⁸dır.

⁷⁷ Kerferd, *a.g.e.*, s.8.

⁷⁸ Kerferd, *a.g.e.*, s.8.

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİSTLERİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

2.1 Atina'nın Politik Karakteri

M.Ö 477 ve M.Ö 431 yılları arasında Atina hem entelektüel hem de sanat alanında büyük başarılarla tanınmıştır. “Atina'nın Altın Çağı”⁷⁹ olarak adlandırılan bu dönemde felsefe, bilim, sanat, şiir, heykel alanında büyük başarılarla imza atılmıştır. Başarılı bir devlet adamı, bilge bir kişi olan Perikles bu altın çağa damgasını vurmuş, M.Ö 461 yılından M.Ö 429 yılına kadar otuz iki yıl boyunca görevde kalmıştır. Görevde kaldığı bu döneme aynı zamanda “Perikles Çağı” da denmiştir.

Uzun süre Yunanistan'da etkinliğini sürdürmüş olan aristokratik yönetim, Solon'dan sonra aristokratların kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı zayıf düşmüş ve yönetim Peisistratos isimli tiranın eline geçmiştir. Tiranlar anayasal olmayan yollarla yönetime el koyan kişilerdir. Bu yüzden onlar olumsuz bir şekilde anılagelmışlerdir. Bu bağlamda olumsuz olsa da tiranların Yunan tarihine ve entelektüel, kültürel, politik gelişimine yaptıkları katkılar azımsanamayacak derecededir. Bununla paralel bir şekilde üzerinde durulması gereken diğer bir husus, tiranlık dönemimin aristokratik ve demokratik dönemin arasındaki ara devreyi temsil etmiş olmasıdır. Kendisinden sonra gelecek olan demokratik yönetimin kökenlerinin bulunabileceği bu dönem aynı zamanda sofistlerin etkinliklerinin artmasına yol açan bazı koşullar da yaratmıştır. Bu sebeple sofistlerin daha iyi anlaşılabilmesi için onları hazırlayan bu koşulların üzerinde durulması gerekmektedir.

⁷⁹ Evelyn Abbott, *Pericles and the Golden Age of Athens*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1891, s.289.

2.1.1 Tiranlık dönemi ve demokrasi açısından önemi

Demokratik yönetim tarzına geçilmeden önce tiranlık Antik Yunan'da o kadar yaygın hale gelmiştir ki tiranlar birçok şehirde hüküm sürmüşlerdir.⁸⁰ Tiranlık yönetiminin geniş bir alanda egemen olması M.Ö altıncı yüzyılda yaşanan sosyal ve ekonomik değişimlerle alakalıdır. Bu yüzyılda paranın bir değişim aracı olarak kullanılmaya başlaması, Aristokratik yönetimlerde yaygın olan değiş tokuş yönteminin yerine geçmesi, Aristokrasiyi sarsan nedenler arasındadır. Uzun yıllar boyunca Yunan kültürünü etkisi altına almış olan aristokratik anlayış gereğince bir kişi kutsal akrabaları vasıtasıyla doğuştan getirdiğine inanılan niteliklerle toplum içerisinde ayrıcalıklı bir statü kazanırdı. Ama ticaretle zengin olan kişilerin artması, paranın eskiye nispeten daha önemli hale gelmesi aristokratların saygın statülerini toplum nezdinde azaltan ve uzun yıllardır insanların kanıksadıkları toplumsal ilişkileri bozan bir etmen olmuştur.⁸¹ Aristokratik yönetimlerde hüküm süren asiller bu yeniliğe ayak uydurmakta diretmiş her geçen gün daha da fakirleşmiş ve eski saygın konumlarını devam ettiremediklerinden dolayı güçleri giderek azalmıştır.⁸²

Ticaretin ve sanayinin gelişmesi, bunlardan sağlanan ferah ve zenginlik yeni bir sınıfın doğmasına sebep olmuştur. Bununla beraber, bütün aristokratların bu gelişmelerden uzak durduğu söylenemez. Aralarından bazıları değişime uyum sağlamaya çalışmış ticaretle ilgilenmiş, daha başkaları ise ticaretle refaha kavuşmuş olan kişilerle birleşip politik olarak güçlü durumda kalmaya çalışmışlardır. Bu yeni sınıfla birleşmiş olan asiller politik güç kazanmaya çalışırken halkın durumu ise gün geçtikçe daha kötü bir hal almıştır. Ekonomik olarak zorlu şartlar içinde olan köylülerin son yaşanan gelişmelerle birlikte durumları daha da kötüleşmiş ve bu durumdan kurtulmak isteyen fakir halk içine düştükleri durumdan kurtulmak için bir çare arayışı içerisine girmişlerdir.⁸³ Yaşanan gelişmelerden istifade eden kesim yukarıda anlatılan değişime ayak uydurmayan, bundan huzursuz olan, etkinlikleri giderek azalan aristokratlar olmuştur. Bu kişiler eski güçlü statülerine tekrar kavuşabilmek için son yaşanan gelişmelerden rahatsız olan halka bu fırsattan istifade

⁸⁰ Laertius, Bu tiranlardan Corint tiranı Periander yedi bilge olarak sayılan kişilerden birisidir. Bknz., Laertius, *a.g.e.*, 1.13; "Milet, Efes, Samos ve Lesbos hepsi tiranlar tarafından yönetilmiştir." Bkz., Werner Jaeger, *Paideia: The Ideals of Greek Culture Volume 1*, Oxford: Basil Blackwell, 1946, s.226.

⁸¹ Vincent Azoulay, *Pericles of Athens*, Princeton: Princeton University Press, 2014, s.70.

⁸² Jaeger, *a.g.e.*, s.225.

⁸³ Jaeger, *a.g.e.*, s.225.

edip önderlik etmeye çalışmışlardır. Bu konuda aristokratların işini kolaylaştıran etmen ise sıradan halkın aristokratik hegemonya altında yöneticilere itaat ederek uzun süre yaşamış olmaları ve bu pasif ilişkiden doğan bağımlılık nedeniyle akıllarına kazınmış olan kendilerini yönetecek bir kişi olmaksızın kendilerine uygulanan baskıya karşı koyamayacakları düşüncesi olmuştur.⁸⁴

Çeşitli aristokratik gruplaşmalar arasındaki çekişmeleri fırsat bilen Peisistratos yönetimi ele geçirmiş ve kendisini halkın yanında, halkı aristokrasiden koruyan bir kişi olarak konumlandırmıştır. Kendilerine tehdit olarak gördükleri aristokratları denetim altında tutmaya çalışmış, onların güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. Her ne kadar sıradan halkın yanında olsalar da yönetimi meşru olmayan yollarla ele geçirdiklerinden dolayı halkın tiranlara karşı yaklaşımı her zaman tiranların istediği şekilde olmamıştır. Bu yüzden tiranların güçlü bir ordusunun bulunması onlar için önemliydi. Bu kadar sıkıntılara gebe bir coğrafya da bir liderin sadece orduya güvenip devleti yönetemeyeceğinin bilincinde olan tiranlar halkın onayını alabilmek ve fırsat kollayan aristokratların faaliyet alanlarını sınırlandırabilmek için halk yanlısı çeşitli politikalar izlemişlerdir. Bunlara örnek olarak Peisistratos'un politik nüfus alanını genişletebilmek için “doğumu şüpheli olan kişileri vatandaşlığa”⁸⁵ geçirerek kendisine destek verenlerin sayısını arttırmaya çalışması verilebilir. Bununla beraber halkın tiranlar hakkında ön yargılı olduğunun bilinciyle tiranların kanunların üstünde olduğu algısını kırabilmek, halkla aynı kanunlara tabi olduğunu gösterebilmek için herhangi bir davaya dâhil olduğunda kanunlara riayet etmiş olduğu söylenmesi gereken diğer bir husustur.⁸⁶

Tiranlar sadece politik konularla ilgilenmemişlerdir. Onlar kültürel bağlamda sanata, dine, edebiyata da önem vermişlerdir. Onların sanata verdikleri öneme örnek olarak birçok şairin hamisi olmaları örnek verilebilir. “Dönemin şairlerinin neredeyse hepsi tiranların saraylarında yaşamıştır.”⁸⁷ Bu sayede şiir ve sanat saraylardan toplumun geneline yayılmış ve toplumun kültürel yaşantısına olumlu anlamda katkıları olmuştur. Peisistratos bununla bağlantı bir şekilde Atina şehrinin tanrıçası

⁸⁴ Jeager, *a.g.e.*, s.226.

⁸⁵ Loren J. Samons II, “Introduction: Athenian History and Society in the Age of Pericles”, *The Cambridge Companion to the Age of Pericles*, ed. Loren J. Samons II, New York: Cambridge University Press, 2007, s.9.

⁸⁶ Jeager, *a.g.e.*, s.228.

⁸⁷ Jeager, *a.g.e.*, s.229.

olan Athena için bir tapınak inşa ettirip bu tanrıça için düzenlenen Panathenaea festivalini tekrar organize ettirmesi dini veya sanatsal olsun kültürel bakımdan bu tarz faaliyetlerin topluma sunmuş olduğu katkının açık bir göstergesidir.⁸⁸

Yunan toplumun bu tarz kültürel faaliyetlerle her zaman meşgul olduğu bilinen bir olgudur. Ama yönetimi elinde bulunduran bir kişi tarafından bu tarz etkinliklerin desteklenmesi halkın da bu konulara daha derin bir şekilde yönelmesine sebep olmuştur.⁸⁹ Sanatın faaliyet alanının, yaygınlığının ve buna binaen insanların estetik ve fiziksel standartlarının artmasıyla alakalı olarak aristokratik yönetimlerin benzer halkçı politikalar uyguladıkları konusunda literatürde herhangi bir satır karşımıza çıkmaz. Bunun sebeplerinden en önemlisi belki de aristokratik idealin halkçı olmamasında bulunabilir. Tüm bu yapılanların M.Ö 5. Yüzyıl için bir emsal oluşturduğu söylenebilir. Tiranlıktan sonra yerine geçecek yönetim anlayışı olan demokraside, halka yönelik kültürel politikalar izlemenin ve bunların getirdiği katkıların ne kadar önemli olduğunun bilincine varan liderler artık içinde herhangi bir kültürel öge içermeyen politikaları uygulamaktan vazgeçmişlerdir.⁹⁰

Peisistratos'un oğlu Hippias, kardeşi Hipparchus'un bir kaç aristokrat tarafından öldürülmesinden sonra bazı aristokratları Atina'dan sürmüş ve buna misilleme olarak bu aristokratlar onu devirmeye çalışmışlardır. Amaçlarına ulaşamayan bu kişilere Sparta yardımı koşmuş ve Peisistratoslar tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Peisistratoslardan sonra tekrar sahneye aristokratlar çıkmıştır. Aristokratlar başa geçtikten sonra aralarında anlaşamamışlar ve liderlik için birbirleriyle mücadeleye başlamışlardır. Peisistratos'a benzer şekilde Kleisthenis aristokratlara karşı üstün gelebilmek için halktan yardım istemiş bu sayede rakiplerini yenmiş, yönetim koltuğuna geçtiğinde gerçekleştirdiği çeşitli reformlarla M.Ö 508/7'de demokrasinin temellerini atabilmiştir.⁹¹ Halkın desteğini alabilmek için Attika'nın kırsal kesimlerinde yaşayan insanlarla demokrasinin mümkün olabileceğini düşünen Kleisthenis, burada yaşayan insanlara daha fazla politik hak vermiştir.⁹² Bu konuda gerçekleştirilen en önemli yeniliklerden birisi aristokrasinin

⁸⁸ Samons II, *a.g.e.*, s.9.

⁸⁹ Jeager, *a.g.e.*, s.229.

⁹⁰ Jeager, *a.g.e.*, s.231.

⁹¹ Azoulay, *a.g.e.*, s.5.

⁹² Samons II, *a.g.e.*, s.10.

gücünü kırabilmek için, aristokratik yönetim anlayışında egemen olan bir kişinin vatandaş olma şartının sadece aristokrasiye üye olmakla belirlenmesinin artık son bulmasıdır. Bu bağlamda *deme* denilen kırsal kesimlerde bulunan herhangi bir köy ya da kasaba anlamına gelen yerleşkelerin statüsünü değiştirip onları devletin en küçük politik birimi haline getirmiş ve bu sayede vatandaşlığın kişinin yaşadığı bölgeye göre verilmesini sağlamıştır.⁹³ Burada da kalmamış yeni bir konsey kurmuştur. Aristokrasinin gücünün daha da azaltılmasının bir göstergesi olarak nitelendirilebilecek bu konsey aristokratlardan değil yeni reformlarla statüleri değiştirilen *demelerden* kurayla çekilen beş yüz vatandaştan oluşturulmuş ve 500ler konseyi de denilen bu oluşum aldığı kararları meclise yollayabilmiştir.⁹⁴ Peisistratus ve Kleisthenis'le başlayıp Perikles'e giden süre boyunca Atina'daki demokratik kurumlar yapılan düzenlemelerle her vatandaşın toplumsal olarak karar verme sürecine tedricen katılmasını sağlamıştır.

2.1.2 Delian ligi ve Perikles

Demokrasinin temellerinin atılmasından sonra Atina kendisini bir savaş ortamının içerisinde bulmuştur. Yaptığı savaşları kazanan Atina burada durmamış, Perslere karşı direniş içinde olan İyonyalıları desteklemiştir. Bu durum Kral Darius'un hoşuna gitmemiştir. M.Ö 490 yılında Maraton sahiline çıkartma yapan kral başarılı olamamış ve daha sonra oğlu Serhas daha güçlü bir orduyla tekrar Yunanistan'ı fethetmek için harekete geçmiştir. Persler Atina şehrini ele geçirip yakmıştır. Atina nüfusu ise Persler Atina'ya gelmeden önce tahliye edilmiştir. Atinalılar tarafından idare edilen Yunan donanması boğazlarda bulunan Pers donanmasını imha etmiştir. Deniz artık Yunanlar tarafından kontrol edildiğinden Serhas zor bir duruma düşmüştür. Bir yıl sonra Spartalılar tarafından komuta edilen Yunan kuvvetleri Plataea'da kralın tüm ordusunu yok etmiştir. Atinalılar bundan sonra gelebilecek Pers tehdidinden tam anlamıyla korunabilmek için Ege denizi etrafında konumlanmış diğer Yunan şehirleriyle beraber M.Ö 478'de Delian Ligini kurmuştur.⁹⁵ Bu lige üye olanlar Pers tehdidine karşı lige gemi verecekler, maddi durumları lige gemi veremeyecek kadar kötü durumda olan müttefikler ise her yıl

⁹³ Samons II, *a.g.e.*, s.10.

⁹⁴ Samons II, *a.g.e.*, s.10.

⁹⁵ Azoulay, *a.g.e.*, s.52.

belirli bir miktar ödeme yapacaklardır.⁹⁶ Zamanla Atina ligin kontrolünü eline geçirmiştir. Ligden gelen parayla ise donanmasını güçlendirmiştir. Donanması güçlenen Atina deniz ticaretiyle daha da zenginleşmiştir. Pers tehdidini engellemek için kurulmuş olan lig, takip eden yıllar içerisinde Perslere karşı çok az sefer düzenlemiştir. Diğer üyeleri istismar etmeye başlayan Atina, ligden gelen parayı üye müttefik şehir devletlerinin onayı olmadan Atina'nın güzelleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi için harcamıştır.⁹⁷

Atina'nın bir süre sonra Spartalılarla olan ittifakına son verip Sparta destekçisi Atinalı General Kimon'u sürgüne göndermesi Atina'nın dış politikasında yaşanan gelişmelerin aslında kendi içinde yaşanan gelişmelerle bağlantılı olduğunu göstermesi açısından açıklayıcıdır.⁹⁸ Kimon'un Atina'dan çıkarılması kendi destekçilerini lidersiz bırakması bağlamında aristokrasiyi zayıflatan demokrasinin elini güçlendiren etmenlerden birisi olmuştur. Bununla beraber M.Ö462/1 yılında Atinalı Efiates'in, Atina meclisinden farklı olarak cinayet gibi davalara bakan Kimon'un da destekçisi durumunda bulunan muhafazakâr Areopagus konsilinin yetkilerini azaltması, bununla beraber birçok duruşmanın kura ile seçilen Atina vatandaşlarından oluşan mahkemelerde görüşülmesini sağlaması demokrasi açısından olumlu olan diğer bir gelişmedir.⁹⁹ Efiates'in yapmış olduğu reformlar demokrasinin daha sağlam bir niteliğe bürünmesine yol açmış, bu konsilin birçok yetkisinin sıradan Atinalılara geçmesi Aristokrasinin etkinliğinin iyice azalmasına sebep olmuştur. Efiates'in demokrasi adına yaptığı reformlardan sonra öldürülmesiyle birlikte artık Perikles yönetime geçmiş demokrasi her geçen gün daha da güçlenmiştir.

Perikles başa geçtiğinde birkaç reformla anayasayı demokratikleştirmiştir. Gücünü ticari sınıftan, bu sınıfla beraber çalışan işçilerden ve köylülerden almıştır. Gelişen ekonomi ve ticaret ilk iki sınıfı zenginleştirirken köylüler ise bu zenginlikten pay alamamıştır. Toprağa bağlı olan çiftçinin her kötü hasatta durumu daha da

⁹⁶ Samons II, *a.g.e.*, s.13.

⁹⁷ Azoulay, *a.g.e.*, s.6-7.

⁹⁸ Samons II, *a.g.e.*, s.13.

⁹⁹ Areopagus konsilinin yetkilerinin kısıtlanması demokrasi açısından önemli bir süreci temsil eder. Eski zamanlara dayanan böyle bir konsilin eskisi kadar etkin olmayışı insanlara kendi güçlerini kullanarak her şeyi değiştirebileceklerini göstermiş, kendilerinin artık önemli olduklarını ve eğer beraber hareket ederlerse amaçlarına ulaşabileceklerini telkin etmiştir. Bkz., Abbott, *a.g.e.*, s.259.

kötüye gitmiş ve demokratik yönetim onların borçlarını erteleyebilmeleri için bir fırsat sunmuştur. Aristokratların sıkı bir denetim altında tutup onların güçlenmelerini engelleyebilmek için 451 yılında Perikles, Atina vatandaşlığının sadece Atinalı anne ve babası olanlara verilmesi hususunu gündeme getirmiştir, bu girişimle Aristokratların zengin Atinalı olmayanlarla evlenmelerini engellemeye çalışmış, böylece onların zenginleşmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁰ Demokrasiyi güçlendiren diğer bir gelişme ise Atina vatandaşlarından devlete askeri yükümlülükle bağlı olan herkesin, devletin iç meselelerini ilgilendiren her konuda artık söz söyleme yetkisine sahip olmasıdır. Meclis ya da mahkemeler yetişkin özgür Atinalı erkek vatandaşlar için açık hale gelmiş, oturumlara katılmak isteyenlere devlet tarafından para ödenmesi vatandaşlık hakkına sahip olan herkesin demokrasiyi içselleştirmelerine, rahat bir şekilde oturumlara katılma olanağını sağlamıştır.¹⁰¹ Kamu dairelerine kura ile herkesin gelebilmesinin önü açılmıştır. Kura ile görev başına gelmek ise sadece zengin olanların ya da itibarı yüksek olan kişilerin belirli görevlere gelmesinin önüne geçmiştir. Meclis Atina'yı yönetmiştir.

2.1.3 Eğitime olan isteğin artması

Bu gelişmeler sonunda Atina bir imparatorluk haline gelmiş ve Delian ligindeki hâkim unsur olmuştur. Ligden gelen parayı kendi çıkarları için kullanan Atina'nın zenginleşmesi ve daha demokratik bir hal almasıyla eş zamanlı olarak ligdeki müttefiklerinin üzerindeki hâkimiyeti artmıştır. Atina'nın bu şekilde gelişmesi, zenginleşmesi, diğer şehir devletlerine nispeten onu adeta bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Yaşanan bu gelişmelerden uzak kalmak istemeyen kişiler Atina'nın sunabileceği olanakları değerlendirmek istemiş, bunlardan pay alabilmek için en iyi eğitim olanaklarını kendi çocuklarına sunmaya çalışmıştır.¹⁰² Peki, bu eğitim nasıl bir eğitim olmalıdır? Buraya kadar anlatıldığı şekilde çeşitli tiranlar tarafından başlatılmış olan demokratik yönelimler, en sonunda herkese(özgür vatandaşlara) meclise girme, burada söz alma ve en nihayetinde Atina'nın politik hayatına etki edebilme imkânını sunmuştur. Ama mecliste kendini ifade edebilmek ve politik bir durum hakkında görüş bildirebilmek için bir kişinin konuştuğu konuda

¹⁰⁰ Samons II, *a.g.e.*, s.14.

¹⁰¹ Samons II, *a.g.e.*, s.14.

¹⁰² T. A. Sinclair, *A History of Greek Political Thought*, New York: Routledge, 2010, s.44- 45.

uzman olması ya da uzman izlenimi vermesi ve yaptığı konuşmanın ikna edici olması gerekmektedir.¹⁰³ Bu durum en nihayetinde kişinin belirli konular hakkında eğitim almasını gerektirir. Çünkü Atina’da herhangi bir konuşma esnasında kendisini dinleyen kitle eğer konuşmacının söyledikleri hususlardan hoşnut kalmazlarsa konuşan kişiyi susturabilme hakkına sahiptir.¹⁰⁴ Kendi davasını savunan ya da mecliste herhangi bir politik mesele hakkında dinleyenleri ikna etmek isteyen kişinin söyleyeceklerini çok dikkatli bir şekilde sunması gerekir, konuşmasında yapacağı herhangi bir hata kendi davası için zararlı olabilir.¹⁰⁵ Böyle durumların yaşanmaması için açıktır ki bir vatandaşın Atina demokrasisinin gerektirdiği konularda bir eğitimden geçmesi gerekmektedir ve bunu yapabilecek nitelikte olan öğretmenler Atina’da aranır hale gelmiştir.

2.1.4 Aristokratik erdem anlayışının zayıflaması

Erdem(arete) Antik Yunan’da eğitim konusunda her zaman göz önünde bulundurulmuş bir husus olmuştur. Aristokratik tasavvura göre erdem aristokrasinin tekelinde bulunan, kalıtım yoluyla ebeveynlerden çocuğa geçtiği düşünülen ve bu yüzden başkalarına öğretilemeyen bir husustur. Buradan hareketle aristokrasi yanlısı bir şair olan Pindar şunları dile getirir: “Kişi yaratılıştan getirdiği farklılıkla nüfuz kazanır ama sadece öğrenmiş olan bir kişi karanlıktadır, oraya buraya rastgele koşturur ve asla kendine güvenen bir adımla bir meydana girmez...”¹⁰⁶ Anlaşılabileceği üzere o, eğitimin önemini göz ardı etmese bile, verilecek olan eğitimin doğuştan yetenekli olan birisine verilmesi gerektiğini ifade eder. Burada “yaratılıştan getirdiği fark” a sahip olan kişinin aristokratik sınıfın içinde bulunan birisi olduğu açıktır.

Aristokratik gelenek içinde erdem, kişinin beden ve ruhi eğitimini bir ideal doğrultusunda şekillendirilmesine dayanmaktaydı. Bu ideali izleyen kişi beden ve ruhen bir insanın ulaşabileceği en yüksek niteliklere ulaşmaya çalışırdı. Kişileri aristokratik ideale göre şekillendirmek için verilen bu eğitimde dikkatleri çeken husus fiziksel eğitime verilen önemdir. Amacı ise bu eğitimi alan kişiyi atletik yarışmalara hazırlamaktır. Durum böyle olsa da asıl amaç kişiyi yarışmalarla savaşa hazır hale getirmektir. Fiziksel etkinlikler ve spor o kadar önemlidir ki aristokrasinin

¹⁰³ Sinclair, *a.g.e.*, s.45.

¹⁰⁴ Josiah Ober, *The Athenian Revolution*, Princeton: Princeton University Press, 1996, s.24.

¹⁰⁵ Ober, *a.g.e.*, s.24.

¹⁰⁶ Pindar, “Nemean 3”, *The Complete Odes*, New York: Oxford University Press, 2007, 41.

erdem anlayışı bu temel üzerinden yükselir denebilir. Beck bu konuda şunları dile getirir: “Atletizmde önemli bir beceriye sahip olmak erkekliğin ya da ‘erdem’in bir kanıtı; kişinin arkadaşları arasındaki prestijin ise kaynağıydı.”¹⁰⁷

Demokrasinin gelişmesiyle beraber aristokratik eğitimin temel direklerinden biri olan sportif etkinliklere verilen önemin değişmeye başladığı görülür. Yıllar geçtikçe spor anlatılan bağlamdan kopmuş profesyonelleşme sürecine girmesiyle birlikte daha yüksek bir ideal uğrana değil sadece kendisi için, kazanma uğruna yapılan bir etkinlik olarak ele alınmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ Zaman içinde rekabetin artmasıyla tekniğe daha çok önem verilmeye başlanmış, müsabakaları kazanma arzusu ön plana çıkmıştır. Profesyonelleşme süreci ve çağın ruhuna uygun bir şekilde “sporun demokratikleşmesi”¹⁰⁹ eskiden olduğu gibi sadece aristokratik aileler arasındaki bireylerin müsabakalara katılmasını değil daha çok Antik Yunan’ın az gelişmiş bölgelerinden gelen sporcuların müsabakalara katılabilmelerinin önünü açmıştır. Tabi ki bu bölgelerden gelen müsabıklar “çoğunlukla kaba saba, acımasız ve eski aristokrasinin soylu ideallerine tamamıyla yabancı olan kişilerdir.”¹¹⁰ Eskiden olduğu gibi değil de herhangi bir aristokratik sınıftan gelmeyen sıradan insanların spor müsabakalarına katılabilmesi, onların da eğitimle iyi birer atlet haline gelmeleri eski değerlerin artık aşınmaya başladığının göstergelerinden birisidir. Tüm bu değişimlerden geçen spor etkinlikleri M.Ö 4. Yüzyıla gelindiğinde ise sağlıklı bir yaşam için, getireceği eğitimsel faydalardan yararlanmak için önerilen bir etkinlik statüsüne indirgenmiştir.¹¹¹

Eski zamanlarda çok revaçta olan bir etkinliğin giderek eski önemini kaybetmesi bir “eğitimsel reformun”¹¹² vuku bulduğunun bir göstergesidir. Bunda Atina’nın emperyalist bir güç olması ve demokrasinin getirdiği dinamizm etkili olmuştur denebilir. Kutsal akrabalarından kalıtımla geçen erdem inancına değil de akla ve aklın yapabileceklerine güvenen bir yüzyıl olan 5. Yüzyılda yapılması gereken şey artık zamanı geçmiş bir idealden beslenmek değil çağa uygun bir şekilde aklı

¹⁰⁷ Beck, *a.g.e.*, s.137.

¹⁰⁸ Beck, *a.g.e.*, s.129.

¹⁰⁹ Beck, *a.g.e.*, s.138.

¹¹⁰ H. I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, New York: The New American Library, 1982, s.93.

¹¹¹ Beck, *a.g.e.*, s.140.

¹¹² Beck, *a.g.e.*, s.140.

eğitmektir.¹¹³ Açıkır ki aristokratik anlayış ayrıcalıklı bir eğitime işaret etmekte ve bu ayrıcalıklardan sıradan halk istifade edememektedir. Yapılan reformlar doğrultusunda, devletin sunduğu fırsatlardan vatandaşların yararlanabilmesi için entelektüel bir eğitime dayanan, akli kullanarak yerinde karar verebilme yeteneğine sahip bireyler yetiştiren, kararların başkalarına tartışma, konuşma ve ikna yoluyla aktarılabilmesinin yöntemini sunan bir eğitim anlayışı aristokratik eğitimin yerine geçmeye başlamıştır. Bu nedenle akla yapılan vurguyla entelektüel eğilimlerin önemi artmasıyla beraber sportif etkinlikler eski ayrıcalıklı statülerini kaybetmeye başlamışlardır. Tabi ki buradan sporun Yunan hayatından artık silindiğı sonucunu çıkaramayız. Spor her zaman Antik Yunan’da var olmuştur ama artık eskisi gibi gençlerin peşinden koştuğı biricik uğraş değildir. *Protagoras* diyalogundan anlaşılacağı gibi artık Atina gençliğı spor müsabakalarına değil, sofistlerin peşinden gitmektedirler ve onların öğrencileri olmaya çalışmaktadırlar.

2.2 Sofistlerin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Düşünsel Koşullar ve Etkileri

Sokrates öncesi doğa filozofları doğa üzerine düşünüp, doğadaki çokluğa bir açıklama getirip, çokluğı birlik içinde değerlendirmeye çalışarak ve değişime bir ilke bulma arayışıyla ‘arkhe’ kavramını ileri sürmüşlerdir. Ama bu düşünürler incelendiğinde hepsinin farklı bir arkhe kavramından hareket ettiğı görülür. Thales’e göre bu ‘su’, Anaksimandros’ta ‘apeiron’, Anaksimenes için ‘hava’dır. Parmenides ‘bir’i ortaya atıp oluşu inkâr ederken, Herakleitos ‘ateş’i ortaya atıp oluşu savunmasıyla Parmenides’in karşıt pozisyonunda yer almıştır. Bu düşünürler dikkatlerini genel olarak doğaya verdiklerinden dolayı insanın bulunduğu durum hakkında ortaya bir şey koymamışlardır. İlgilendikleri esas problemler varlık, değişme ve oluş problemi olmuştur. Versenyi doğa filozoflarının bu konudaki tutumları hakkında “Her şeyi kucaklayan mutlak, maddi-mekanik ilk ilkelere ulaşmayı amaçlayan tutkulu araştırmasında bu ilkelerin anlaşılabilirliklerini, beşeri deneyime uygulanabilirliklerini ve gündelik yaşam için yararını dikkate almayı tümüyle unuttu.”¹¹⁴ ifadesini dile getirir.

¹¹³ Jeager, *a.g.e.*, s.287.

¹¹⁴ Lazslo Versenyi, *Sokratik Hümanizm, 3 Baskı*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2007, s.11.

Durum böyle olsa da zaman içerisinde düşünürlerin insan problemini ele almaya başladığı görülür. İnsan merkezli ilkeyi kendi kozmogonisinde uygulayan ilk düşünür Anaksagoras'tır.¹¹⁵ Onun ortaya attığı *Nous* düzenleyici ve akıllı bir ilkedir. Anaksagoras akıllı, zihni merkezi bir konuma getirmiştir. Bu husus kendisini diğer düşünürlerden ayıran bir özelliktir. Anaksagoras'ın bu ilkeyi ortaya atması kişinin doğanın mekanik güçlerine karşı kendi spiritüelliğini öne çıkarması bağlamında insanın artık felsefe tarafından konu edinilmeye başladığının bir göstergesidir.¹¹⁶

Bu unutulmuş ve insanın kendi yaşamında merkezi bir yer edinme isteği gerek felsefe de gerekse din de farklı arayışlara yol açmıştır. Bunun en göze çarpan örneklerinden birisi o dönemde insanların Orphik dine olan ilgileridir. Konu bütünlüğünü dağıtmamak için orfizim burada detaylı olarak ele alınmayacaktır. Kısaca orfizim münzevi bir hayat anlayışına sahip olan, beden ruh için bir hapis olduğunu ileri süren bir dindir. Burada vurgunun "ruh" üzerine olduğu açıktır. Bu dine inanan bir kişi "bireyci"¹¹⁷dir. Bireyci olmasıyla Atina'daki genel dini anlayıştan uzak olduğu açıktır. Çünkü din Atina'da devlet tarafından koordine edilmesi bağlamında devletçi bir karakter taşır, bir vatandaşın ise sadece yaşadığı şehrin tanrısına ibadet etmesi beklenir.¹¹⁸ Orfizme bağlı olan bir kişinin kendi kişisel hedeflerini ön plana çıkararak yapmış olduğu tüm ibadetler ise sadece kendi ruhunun selameti içindir. Bu husus Atina'da mevcut olan dini anlayışla orfizmin birbirlerine bu bağlamda tam zıt olduklarının bir göstergesidir. Werner, orfizmin bu bireyci, kişinin kendi ruhunu merkeze almasını "insan zihninin loş boşluklarından yükselen yeni spiritüel güçler"¹¹⁹ olarak adlandırır. Ruhun bu dünyaya ait olmayan sadece kısa bir süreliğine dünyada ikamet eden bir ziyaretçi olarak ele alınması bedenin temelde kötü olduğun inancına ve ruh ve beden arasındaki ayrımın belirginleşmesine sebep olan etkenler arasındadır.

Orfizmden etkilenmiş olan düşünürlerin başında Empedokles bulunur.¹²⁰ Onda orfizmin etkilerinin açık bir şekilde görülebileceği yer günümüzdeki semavi dinlerden de bildiğimiz üzere ruhun cennetten kovulmuş, dünyaya ıstırap çekmek

¹¹⁵ Jeager, *a.g.e.*, s.295.

¹¹⁶ Jeager, *a.g.e.*, s.295.

¹¹⁷ W.K.C Guthrie, *The Greeks and Their Gods*, Boston: Beacon Press, 1971, s.327.

¹¹⁸ Guthrie, *a.g.e.*, s.327.

¹¹⁹ Jeager, *a.g.e.*, s.166.

¹²⁰ Jeager, *a.g.e.*, s.295.

için geldiği yönündeki inaniştir.¹²¹ Her ne kadar insanlar büyük sıkıntılarla karşı karşıya olsalar da onlar ruhun ilahi, saf yaşamına ulaşabilirler. Bunun için yapmaları gereken ahlaki olarak olgunlaşmak ve yaşadıkları dünyanın en yüksek mertebesine maneviyatlarını güçlendirerek çıkmaktır.¹²² Orfizimde bu ıstıraptan kurtulabilmenin yolu ise ahlaki olarak olgunlaşmadır.

Anaksagoras oldukça mekanik bir doğa anlayışına sahip olmasına rağmen ortaya koymuş olduğu düzenleyici bir ilke olan *Nous* ile varlığın temelinin zihinde olduğunu savunmuştur. Empedokles ise doğanın oluş ve yok oluşuna karşın orphik temelli kozmogonisi ile yaşamın kısır döngüsünü ahlaki olarak kişinin kendisini yetkinleştirerek ruhun ebedi yaşamına ulaşılabilirliğini göstermeye çalışmıştır. Burada her iki düşünürün doğanın güçlerine karşılık olarak insanın spiritüel güçlerini ortaya koydukları açıktır. Buradan yola çıkan Werner bu durumu “Doğanın dünyasıyla insanın dünyasını, bu iki dünyayı birleştirme çabalarının hepsini, felsefenin yeni bir problemi olan insan yaşamının ve karakterinin gittikçe artan öneminin açık belirtileri”¹²³ olarak tanımlar.

Artık zaman değişmiştir ve insanlar yaşadıkları zamanın gerekliliklerine uygun olarak daha önceden de belirtildiği gibi pratik alana adım atmak zorundadırlar. Doğa düşünürlerinin arkhe olarak farklı şeyler öne sürmeleri, farklı bir şekilde söylenmesi gerekirse, ele aldıkları konuların pratik yaşam için çok uygun olmaması sebebiyle, ortaya koydukları düşüncelerin o dönemde yaşamış olan insanların ilgi alanlarına hitap etmediği söylenebilir. Anaksagoras ve Empedokles tarafından ele alındığı gibi artık “insan” felsefenin ilgilendiği konulardan birisi olmaya başlamıştır. Bir sonraki adımı atanlar ise sofistler olmuştur. Bireylerin kendi yaşamlarında ihtiyaçları olan eğitim açığını kapatma işini açıktır ki sofistler üstlenmişlerdir. Bu anlamda onların yaptıkları işin bu pratik alana ait olduğunu, hissedilen “eksikliğe bir cevap olarak”¹²⁴ ortaya çıktığı söylenebilir. Onlar herhangi bir felsefi veya bilimsel ekol ortaya koymamış olsalar da öğretileri adeta döneme damgasını vurmuştur denebilir. En önemli sofistlerden biri olan Protagoras’ın konu edindiği *Protagoras*

¹²¹ Theodor Gomperz, *Greek Thinkers Volume 1*, London: William Clowes and Sons, 1906, s.247.

¹²² Gomperz, *a.g.e.*, s.248.

¹²³ Jeager, *a.g.e.*, s.295.

¹²⁴ Jeager, *a.g.e.*, s.295.

diyalogu onların Atina’da yarattığı heyecanı, o dönemde ne kadar önemli bir yer işgal ettiklerini bizlere göstermesi açısından önemlidir.

Doğa düşünürlerinin aksine sofistler “insanın fiziki dünyanın nihai doğasıyla ilgili her tür spekülasyonun bırakmasını ve dikkatini kendi görelî, koşullu, insani deneyim dünyasına yöneltmek, burada ve şimdi karşısına çıkan sorunları çözmeye çalışmasını”¹²⁵ öne sürmüşlerdir. Onların uğraştıkları bu sorunlar, ortaya koydukları düşünceler kendilerinden sonra gelen düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Gomperz bu konuda şunları dile getirir:

“Protagorasçı antilojizm ve paradoksların, Sokratik ironik-doğurtucu sorgulamada yeniden ortaya çıktığı, Gorgiasçı ‘doğru aldatma’nın Platonik söylence haline geldiği ve Prodikosçu eşanlamlılar bulma çabasının, açık seçik olarak tanımlanmış kavramlar bulmaya yönelik bir araştırmaya dönüştürüldüğü, Platon’un gençlik dönemi diyaloglarında yeterince iyi bir şekilde gösterilir.”¹²⁶

Bu bağlamda, onlar kendisinden sonra gelecek olan düşünürleri hazırlamışlardır. Werner burada anlatılanlara ilave olarak: “Sofistler en az Platon ve Sokrates kadar oldukça gerekli olan bir olgudur; aslına bakarsanız, sofistler olmasaydı, Sokrates ve Platon asla var olamazdı.”¹²⁷ ifadelerini aktarır. Daha farklı ifade etmek gerekirse yeni dönemin eğitimcileri olarak eskiden şairlerin yapmış olduğu işi devralan sofistler, yazının da yaygınlaşmasıyla İyonya biliminin etkisini birçok alana yaymış ve kendisinden sonra gelenler için bütün öğretilerin bir sistem içinde toplanmasına ön ayak olmuşlardır.¹²⁸

2.3 Sofistler ve Müfredatları

Aristokratik erdem anlayışının toplumda etkinliğinin azalmasının sebeplerinden birisi yukarıda anlatılanlarla bağlantılı olarak eski aristokratik gelenek içerisinde önemli olan fiziksel ve ruhsal erdemlerin, M.Ö 5. Yüzyılda kişileri toplumsal ve politik yaşamda önemli bir pozisyona getirebilmesi için artık yeterli olmamasıdır. Her ne kadar bu yüzyılda Atina’da lider pozisyonunda bulunup bir topluluğa konuşma yapan kişiler politik alanda aktif, yüksek kültür camiasından kişiler olmalarıyla bilinseler de onların bu yüzyıldaki başarısı eski geleneklerle ilişkisi doğrultusunda değil, çağın gerekliliklerine ayak uyduracak şekilde adım

¹²⁵ Varsenyi, *a.g.e.*, s.12.

¹²⁶ Yazar “H.Gomperz, *Sophistic und rhetorik* s.288”den alıntı yapmıştır. Bkz., Varsenyi, *a.g.e.*, s.74.

¹²⁷ Jeager, *a.g.e.*, s.291.

¹²⁸ Jeager, *a.g.e.*, s.298.

atmalarından kaynaklanır.¹²⁹ Bu kişiler başarılı olmalarını, rakiplerine karşı halkın desteğini kazanmalarına, aynı zamanda sundukları politikalar için halktan devamlı onay almalarına borçludurlar. Diğer bir deyişle onların 5. Yüzyıl Atina'sında başarılı olmaları için sahip olması gereken nitelikler şöyle sıralanabilir:

“Herhangi bir toplumsal müzakerede tipik durumların ve argümanların üzerinde uzmanlaşma, imparatorluk ve şehir içi ilişkiler bağlamında kamu hayatını ilgilendiren konularda eksiksiz bilgi birikimine sahip olma, hazır cevap olma, eğitimle geliştirilmiş iyi bir hafızaya sahip olma, bir konunun ana hatlarını kavramaya hazır disiplinli bir zihne sahip olma, önceden hazırlık yapmadan argümanları sıraya koyabilme becerisine sahip olma, bir konuyu açıklamak için şairlerden alınmış sözler, paradigmlar ve hazır anekdotlara sahip olma, mükemmel bir hatiplik, bir rakibin bir tartışmada yenilmesine neden olacak beceriye, insanları idare etme konusunda psikolojik bilgiye sahip olma, iyi görünüş ve duruş, bir konuşmada doğal ve eğitilmiş çekicilik”¹³⁰

Atinalılar bu nitelikleri barındıran yeni politik ideal doğrultusunda çocuklarına sayılan özelliklere uygun şekilde eğitim verebilecek kişileri aramışlar, onları politik olarak erdemli kılmaya çalışmışlardır. İhtiyaç duyulan eğitimi verebilecek yeterlilikte olan kişiler ise sofistler olmuş, halkın büyük ilgiyle karşılaşmışlardır.

M.Ö 5. Yüzyılda sofistler tarafından başlatılan eğitim hareketi “Avrupa kültür fikrinin”¹³¹ başlangıcı olarak kabul edilir. Değişen zamana karşılık eğitimin çağın gerektirdiklerine uygun şekilde verilmemesi, eğitim alanında yenilenme gereksinimini açığa çıkartan etkenlerden birisidir. Muhafazakâr bir erdem anlayışıyla hareket eden aristokratik eğitimin çağın gerektirdiklerinin geresinde kaldığı ortadır. Artık bu durumun aşılması gerekmektedir. Atina'nın ihtiyaç duyduğu eğitim ve bu doğrultuda insan karakterini ve zihnini yeni politik ideal doğrultusunda şekillendirmek için sofistler, aklın gücüne güvenen bu çağda, bu akılla erdem yönünden insanların geliştirilebileceğine inanmışlar ve “yükseköğretimin ilk öğretmenleri”¹³² olmuşlardır. Bu durum entelektüel nitelikler üzerine yapılan vurgunun artmasına yol açmıştır.¹³³

Sofistlerin oluşturmuş olduğu eğitim müfredatı içerisinde yer alan dersler daha sonraları Quadrivium ve Trivium adı altında yüzyıllarca Avrupa eğitiminin bir

¹²⁹ Ober, *a.g.e.*, s.24.

¹³⁰ Eric Voegelin, *Order and History Volume 2- The World of the Polis*, Louisiana: Louisiana State University Press, 1957, s.270.

¹³¹ Jeager, *a.g.e.*, s.288.

¹³² Marrou, *a.g.e.*, s.79.

¹³³ Jeager, *a.g.e.*, s.292.

parçası olmuştur.¹³⁴ Quadrivium başlığı altında toplanan dersler astronomi, müzik, geometri ve aritmetikten oluşur. Trivium ise gramer, retorik ve diyalektiği kapsar. Trivium kapsamında öğretilenlerin özellikle retorik o dönem Atina'sı için ne kadar önemli olduğu açıktır. Quadrivium kapsamında okutulan derslere ise trivium'a verilen değer kadar önem atfedilmemiştir çünkü o dönemde "politik bir lider olmak isteyen genç birisi için matematiğin değeri tartışılır"¹³⁵ bir durumdadır.

2.3.1 Politika sanatı ve Protagoras

Sofistlerin getirdiği diğer bir yenilik ise "politika sanatını özel yeni bir disiplin olarak"¹³⁶ geliştirmeleridir. Bu disiplin vasıtasıyla verdikleri eğitim yani "sofistlerin politik erdemi öğretmeye çalışmaları şehir devletindeki köklü bir şekilde yaşanan değişimin bir yansımasıdır."¹³⁷ Aristokratik düzende eğitim bağlamında otorite olarak başvuru olan kişiler Hemeros'un eserlerinde anlatıldığı gibi çeşitli kahramanlar veya atalardır. İnsanlar kendi davranışlarını bu kişilerin davranış şekillerine göre, onları model alarak şekillendirmeye çalışmışlardır. Ama çağın değişen koşullarından dolayı insanların üzerinde eğitim konusunda otorite sahibi olan şey artık Atina şehri ve onun kanunlarıdır. Bu yüzden sofistlerin "politika sanatı" alanında üstlendikleri bu eğitim, kişileri yaşadıkları toplumun kültürüne ve geleneklerine uygun bireyler yetiştirmeyi üstlenen bir eğitimidir.

Platon'un diyaloglarında karşımıza çıktığı üzere Atina'nın ihtiyaç duyduğu eğitimi veren sofistlerin başında Protagoras bulunur. Protagoras politika sanatı ismini verdiği bu eğitimle kişileri mevcut hallerinden daha ileri bir seviyeye çıkaracağını, eğitimi aldıkları her gün bu ilerlemenin devam edeceğini belirtir.¹³⁸ Onun öğrettiği şey *euboulia*'dır. *Euboulia* sağduyu, mantıklı düşünme, iyi karar anlamına gelir. Bu eğitimin kişileri sadece kendi özel işlerini yönetmek konusunda iyi kılmakla kalmayacağını, onları aynı zamanda devleti ilgilendiren konularda hem konuşma hem de davranış yönüyle iyi birer vatandaş haline getireceğini de vurgular.¹³⁹ Genel olarak insanların hem davranış hem de konuşma yeteneği kapsamında başarılı olması

¹³⁴ Voegelin, *a.g.e.*, s.271.

¹³⁵ Voegelin, *a.g.e.*, s.271.

¹³⁶ Voegelin, *a.g.e.*, s.271.

¹³⁷ Jeager, *a.g.e.*, s.291.

¹³⁸ Platon, *Protagoras*, 318- 319.

¹³⁹ Platon, *a.g.e.*, 318- 319.

Protagoras'ın erdem anlayışının öne çıkan özelliklerinden birisidir. Geleneksel olarak tarif edilebilecek olan bu erdem öğretisi- iyi konuşma ve iyi davranma becerisi- Antik Yunan'da değer verilen ve Homeros'ta karşımıza çıkan hususlardan birisidir.¹⁴⁰ Homeros tarafından okura aktarılan karakterler sadece savaşta ya da herhangi bir fiziksel etkinlikte başarılı olanlar değil aynı zamanda konuşma yeteneği ile öne çıkan figürlerdir. Bu bağlamda Protagoras'ın bu geleneği sürdürdüğü söylenebilir.

Euboulia kapsamında değerlendirilebilecek Protagoras'ın öğrencilerine vermiş olduğu diğer eğitim diyalektik eğitimidir. Laertius'a göre "Her konuda birbirine karşıt iki söylem bulunduğunu ilk o ileri sürmüştür."¹⁴¹ Yine Laertius Protagoras için "Sokrates'e özgü diye tanımlanan tartışma yöntemini de ilk getiren odur"¹⁴² ifadesini kullanır. Onun yazmış olduğu kitaplardan tartışma ile alakalı olabilecek iki kitap *Didişim Sanatı* ve *Karşı Savlar*'dır.¹⁴³ Platon'un *Sofist* diyalogundan öğrendiğimiz kadarıyla antrenman üzerine yazmış olduğu kitabın diğer birçok kitapla beraber konusunun tartışma olduğu okura aktarılır.¹⁴⁴

Protagoras'ın Atina'da aranır bir öğretmen haline geldiği *Protagoras* diyalogunun başlangıcından anlaşılabılır. Onun ve diğer sofistlerin etrafında toplanan öğrenciler, sofistlerin Atina'da büyük bir boşluğu doldurduğunun göstergesidir. Diyalogda diğer sofistlerle aynı ortamı paylaşan Protagoras'ın bazı sofistlerin eğitim müfredatından hoşnut olmadığını gösteren birkaç satır karşımıza çıkar. Hippias'ın öğrencilerine aritmetik, müzik, astronomi ve geometri öğretmesi eleştirilir.¹⁴⁵ Eleştirilmesindeki sebep ise öğrencilerine politik başarı sanatı hakkında bir şeyler öğretmeden başlangıç olarak bu dersleri vermesidir. O öğrencinin sadece ihtiyacı olduğu, onun pratik işlerine yarayacak şeyleri öğrenmesini ister. Protagoras'ın pratik alana yapmış olduğu bu vurgu onun diğer düşüncelerini incelediğimizde de karşımıza çıkan bir husustur. Protagoras insani bilgiyi aşacak konularda yorum yapmaz. Bu nedenle kendisinden önce gelen düşünürlerin yaptığı gibi evren hakkında tasavvur ya da spekülasyonda bulunmaz. Sadece bunları değil, tanrı

¹⁴⁰ Homeros, *İlyada*, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 9.443.

¹⁴¹ Laertius, *a.g.e.*, 9. 51.

¹⁴² Laertius, *a.g.e.*, 9. 53.

¹⁴³ Laertius, *a.g.e.*, 9. 55.

¹⁴⁴ Platon, *Sofist*, 232e.

¹⁴⁵ Platon, *Protagoras*, 318e.

konusunda agnostik tutumuyla, bu kapsamdaki insani bilginin yetersizliğine vurgu yapar ve yorum yapmaktan kaçınır.¹⁴⁶ Her ne kadar böyle düşünse de kendi pratik amaçları doğrultusunda öğretisini karşı tarafa aktarabilmek için mitleri kullanır. Mitleri eğitim amaçlı kullanması Protagoras'ın geleneksel bir doğrultuda hareket ettiğinin diğer bir göstergesidir.¹⁴⁷

Demokrasiyle yönetilen Atina'da özgür olan her vatandaş mecliste konuşma hakkına sahiptir. Tüm vatandaşlara böyle bir hak verilse de Platon'un *Pratogaras* diyalogunda sofistlerden eğitim almaya gelen kişilerin Atina tarihinde önemli bir yere sahip olan ya da olacak olan kişiler olduğu görülür. Bu hususta Werner, sofistler tarafından verilen eğitimin "halkı eğitmek değil, halkın liderlerini eğitmek"¹⁴⁸ için verildiğini vurgular. Bu tarihi süreçte yaşanan demokratikleşme faaliyetlerinin M.Ö 5. Yüzyılın ikinci yarısında Atina'yı önemli ölçüde politikleştirmesinden dolayı devleti yönetecek kişilerin demokratik bilinçle hareket etmeleri gerektiği açıktır. Bununla beraber insanlar demokratik bir şekilde yönetilmek istiyorsa, kendilerine seçecekleri liderin de demokratik değerlere bağlı olması gerektiği açıktır.

Verilen eğitimi alma gerekliliği sadece mecliste konuşma yapma ya da demokrasiye uygun bir söylemle hareket etme olgusunu içermez. Bunlara ek olarak lider olacak kişilerin şehrin kanunlarının gerektirdiği şekilde kendi davranışlarına dikkat etmeleri ve bununla beraber ihtiyaç hâsıl olduğunda yeni kanunlar ortaya koymaları da gerekmektedir.¹⁴⁹ Bir şehrin yasaları en nihayetinde bu şehrin geçmişindeki kanun yapıcıların ortaya koydukları yasalardır. Değişen koşullardan dolayı bir şehrin yasalarında değişikliğe gidilebilir. Solon'dan itibaren Antik Yunan'da gerçekleşen reformlar buna örnek oluşturur. Özellikle Delian Lig'in kurulmasından sonra Atina'nın kendisine gelen haraçla, her geçen gün hem askeri hem de ekonomik olarak gelişmesi çeşitli koloniler kurmasına imkân vermiştir. Yeni kurulmuş bir koloni olan Thurie'ye kanun yapmak için Perikles tarafından gönderilen kişinin Protagoras olması kendisinden eğitim alabilmek için kişilerin neden o kadar istekli olduklarını göstermesi bakımından açıklayıcıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Laertius, *a.g.e.*, 9. 51.

¹⁴⁷ Beck, *a.g.e.*, s.166.

¹⁴⁸ Jeager, *a.g.e.*, s.290.

¹⁴⁹ Jeager, *a.g.e.*, s.290.

¹⁵⁰ Kerferd, *a.g.e.*, s.43.

2.3.2 Retorik ve Gorgias

Lider ya da devlet adamı olmak isteyen bir kişi için öğrenilmesi gereken en temel hususlardan bir diğeri topluluk karşısından konuşma becerisidir. Doğrudan demokrasiyle yönetilen Atina’da, kişilerin kendi düşüncelerini mecliste veya mahkemede karşı tarafı ikna etmek için kullanabilmelerine olanak sağlayan bir yöntem olan retorik, sofistlerin müfredatında yer alan derslerden birisidir. Protagoras’ın politika sanatı adı altında verdiği eğitimle bir kişiyi hem sözle hem davranışla kendini ifade edebilme imkânını sunduğundan bahsedilmiştir. Politik olarak verilen eğitimin ya da politik erdem öğretisinin aslında retorik eğitimi olduğu söylenebilir.¹⁵¹ M.Ö 5. ve 4. Yüzyılda Antik Yunan’da politikacıya “retor” diye hitap edilmesi, halka yapılan konuşmaların şehir devletini ilgilendiren konularla alakalı olması retorik ve politikanın birbiriyle iç içe olduğunu gösterir.¹⁵² Bir topluluğa karşı yapılan bu tarz konuşmalar Antik Yunan’da az karşılaşılan bir durum değildir. Buna örnek olarak, savaşırken ölen askerler için yapılan konuşmaların Atina’da resmi olarak düzenlenen anma törenlerinde icra edilmesi verilebilir.¹⁵³ Demokrasiyle yönetilen şehirlerde ortaya çıkan retorikle beraber iyi bir konuşmanın hangi özelliklere sahip olması gerektiği, nasıl planlanması ve nasıl karşıya iletilmesi gerektiği sistemli bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır.

Aristoteles, retorik’in mucidi olarak Sicilya’lı Koraks ve Tisias’ı gösterir.¹⁵⁴ Sicilya’da Koraks ve Tisias’ın retorik alanında varlık göstermelerine imkân veren olay ise burada tiranlık yönetiminin M.Ö 471 yılında devrilmesi ve demokratik bir yönetim anlayışına geçilmesidir. Tiran tarafından el koyulan malların hepsi demokrasiyle beraber tekrar halka arz edilmiş ve tirana kaptırdıkları mallarını tekrar geri alabilmek için halka mahkemeye başvuru hakkı verilmiştir. Bu yüzden “mülkiyet sahipliği konusunda birçok anlaşmazlık”¹⁵⁵ ortaya çıkmış, kişilerin kendi haklarını savunabilmek için mecliste ve mahkemelerde nasıl konuşacaklarını öğrenmeleri gerekmiştir. Bu eğitimi halka sunan kişi ise Koraks olmuştur. O retorikle

¹⁵¹ Victor Ehrenberg, *From Solon to Socrates*, New York: Routledge 2011, s.271.

¹⁵² Jaeger, *a.g.e.*, s.291.

¹⁵³ Thucydides, *History of the Peloponnesian War Volume 1*, Cambridge: Harvard University Press, 1919, 2. 34.

¹⁵⁴ Edward Schiappa, *Protagoras and Logos*, Columbia: University of South Carolina Press, 2013, s.49.

¹⁵⁵ Patricia O’Grady, *The Sophists*, New York: Bloomsbury Publishing, 2008, s.154.

ilgili ilk kitabı yazmış, herhangi resmi bir toplantıda nasıl konuşulması gerektiğini bilmeyen kişilere bu kitap vasıtasıyla belirli bir ücret karşılığında yardımcı olmuştur.¹⁵⁶ Öğrencileri arasında Tisias bulunmaktadır. Koraks ve Tisias arasında vuku bulan ünlü hikâyeye göre: retoriği iyice öğrenen Tisias, Koraks'a ödemesi gereken ücreti vermemiş ve bunun sonucunda Koraks, Tisias'ı mahkemeye vermiştir. "Mahkemeye çağrılınca, Tisias eğer mahkemeyi kazanırsa, bu kararla ücret vermesi gerekmediğini; eğer kaybederse ücret ödemesinin adil olmayacağını, çünkü öğrendiği şeylerin değersiz olacağını ifade etmiştir."¹⁵⁷ Buna Koraks yine başka bir argümanla cevap vermiş ve en sonunda mahkeme ikisini dışarı atmıştır. Mahkemede bulunan kişiler onlar hakkında "kötü bir kargadan çıkan kötü bir yumurta"¹⁵⁸ yorumunda bulunmuşlardır.¹⁵⁹

Retorik konusunda en öne çıkan sofist ise Gorgias'tır. M.Ö 484'de doğmuş olan Gorgias, Corax ve Tisias gibi Sicilyalıdır. Sicilya'nın Leontini şehrinde doğmuştur. Giderek güçlenen Sirakuza, Leontini şehrini tehdit etmeye başlayınca Gorgias destek almak amacıyla Atina'ya ziyarete gelmiştir. "Hem hatip hem de retorik öğretmeni olarak Antik Yunan'ı gezen Gorgias panhellenik festivallerde konuşmuştur."¹⁶⁰ Atinalıları konuşmasıyla büyüleyen Gorgias burada oldukça ünlenmiştir. Platon *Büyük Hippias* diyalogunda Gorgias için "İnsanlar meclisteki konuşmalarını çok beğendiler, aynı şekilde gerek özel konuşmaları gerekse de verdiği dersler sayesinde burada epeyce para kazandı."¹⁶¹ ifadelerini aktarmıştır. Onunla beraber retorik artık daha farklı bir seviyeye ulaşmıştır. Anlatımı oldukça şiire yakın olan Gorgias iddialarını dile getirirken metafor ve mecaz kullanmıştır.¹⁶² Doğaçlama olarak yaptığı hitabet şekliyle de dikkatleri çekmiştir. "Herkes kendisine

¹⁵⁶ O'Grady, *a.g.e.*, s.24.

¹⁵⁷ George A. Kennedy, *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton: Princeton University Press, 1994, s.34.

¹⁵⁸ Kennedy, *a.g.e.*, s.34.

¹⁵⁹ Burada Corax'ın karga olarak nitelenmesi dikkat çekicidir. Çünkü Corax Yunanca'da karga anlamına gelir. Hatırlanacağı üzere Pindar aristokrasi yanlısı bir şairdir. O doğuştan yetenekli olan bilge kişilerle eğitim sonucu bir şeyler öğrenenler arasında bir karşılaştırma yapar. Ona göre eğitim sonucu bir şeyler öğrenmiş olan kişiler "Zeus'un ilahi kuşuna karşı bir çift taşkın karga gibi saçma bir kararsızlıkla gevezelik ederler. Bkz., Pindar, "Olympian 2", *The Complete Odes*, New York: Oxford University Press, 2007, 80-90.

¹⁶⁰ O'Grady, *a.g.e.*, s.46.

¹⁶¹ Platon, *Büyük Hippias*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2016, 282.

¹⁶² O'Grady, *a.g.e.*, s.47.

istedikleri şeyi sorabileceğini, sorulan her soruya yanıt vereceğini”¹⁶³ öne sürmüştür. Burada göstermiş olduğu kendinden emin olma hali Gorgias’ın derslerinde üzerinde durduğu konular arasındadır. *Menon* diyalogunda Sokrates Gorgias’tan bahsederken onun Thessialılara, sorulan her soruya olgun bir şekilde cevap vermeyi öğrettiğinden bahsetmiştir.¹⁶⁴ O aynı zamanda mizahı da argümanlarını aktarırken etkin bir şekilde kullanmıştır. Aristoteles *Retorik* adlı eserinde Gorgias’ın “hasımlarınızın ciddiyetini alayla, alaylarını ise ciddiyetle boşa çıkarmanız gerektiğini”¹⁶⁵ söylediğini aktarır. Onun retorikte üzerinde durduğu başka bir husus ise *kairos* olarak tanımlanan “bir şeyi doğru zamanda söyleme ya da doğru şeyi yapma”¹⁶⁶ becerisidir. Buna göre retorikçiler ne kadar bilgili olursa olsunlar söyleyeceklerini doğru zamanda dile getirmelidirler.

Gorgias retorik sanatıyla o kadar etkili olmuştur ki “5. Yüzyılın son otuz yılının gidişatını”¹⁶⁷ değiştirmiştir. Bu etki sadece halk üzerinde değil, döneminin Kritias, Alkibiades, Thucydides ve Perikles gibi önemli kişilikleri üzerinde de görülebilir.¹⁶⁸

2.3.3 Bilgi genişliği ve Hippias

Sadece politika sanatı ya da retorik değil aynı zamanda onlar ortaya konulan herhangi bir konu hakkında konuşabilecek kapasiteye sahip olan kişilerdir. Platon’un diyaloglarında bu konuda ön plana çıkan sofistler “sorulan her soruya yanıt vereceğini”¹⁶⁹ söyleyen Gorgias ile “tüm bilgilerde en usta kişi”¹⁷⁰ olduğu söylenen Hippias’tır. En nihayetinde nasıl konuşacağını bilen kişilerin, üzerinde konuşulacak konuların içeriğiyle ilgili bilgi sahibi olmaları gerekir. Devlet adamlığı da yapmış olan Elis’li Hippias’ın bilgi çeşitliliği konusunda diğer sofistlerden daha önde olduğu söylenebilir.¹⁷¹ Buna rağmen *Küçük Hippias* ve *Büyük Hippias* diyalogları incelendiğinde Hippias’a karşı Platon’un oldukça eleştirel bir tutum içerisinde

¹⁶³ Platon, *Gorgias*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2011, 447c.

¹⁶⁴ Platon, *Menon*, 70c.

¹⁶⁵ Aristoteles, *Retorik*, 10. Baskı, İstanbul: YKY, 2012, 1419b3.

¹⁶⁶ Kennedy, *a.g.e.*, s.35.

¹⁶⁷ Werner Jaeger, *Paideia: The Ideals of Greek Culture Volume 2*, Oxford: Basil Blackwell, 1947, s.127.

¹⁶⁸ Philostratus, “The Lives of the Sophists”, *Philostratus and Eunapius*, ed. E. Capps, T.E. Page, W.H.D. Rouse, New York: G. P. Putnam’s Sons, 1938, 1.9.

¹⁶⁹ Platon, *Gorgias*, 447c.

¹⁷⁰ Platon, *Küçük Hippias*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2011, 368b.

¹⁷¹ Platon, *Büyük Hippias*, 281.

olduğu görülür. *Büyük Hippias* diyalogunun başlangıcında “bilge ve yetenekli bir insan”¹⁷² olarak aktarılsa da ironik bir şekilde onun kendisini övmesinden, zekâsından ve bilgeliğinden sürekli bahis açılması sık sık karşılaşılan bir durumdur.¹⁷³

Protagoras ve Hippias’ın ortak yönlerinden birisi kendileriyle etkileşim içinde olan kişilerin daha erdemli hale geldiklerini ifade etmeleridir.¹⁷⁴ Kişileri erdemli hale getirirken izledikleri yol ise birbirlerinden farklılaştıkları husustur. Önceden değinildiği gibi Protagoras öğrencilerine sadece pratik işlerine yarayacak konularda eğitim verilmesinden taraftır. Protagoras *Protagoras* diyalogunda Hippias’a bakarak şunları söyler: “Hippokrates, yanıma gelirse diğer sofistlerin yanına gidenlerin yaşadığı problemleri yaşamayacak. Diğer sofistler, gençler çeşitli bilimlerle ilgilenmek istemeseler bile onları matematik, astronomi, geometri, müzik gibi bilimleri öğrenmeye zorlarlar.”¹⁷⁵ Burada bahsi geçen aritmetik, müzik, geometri ve astronomi eğitimi veren kişi Hippias’tır. Her ne kadar bu derslerden dolayı eleştiri konusu yapılsa da daha sonra Quadrivium adı altında bu derslerin Avrupa eğitiminin olmazsa olmazlarından birisi haline gelmesi Hippias’ın en azından bu derslerin eğitimsel değerinin farkında olduğunu gösterir.

Platon’un diyaloglarında, Hippias ile ilgili karşımıza çıkan ve Platon tarafından ironik olarak oldukça vurgulanan diğer bir husus ise onun kendine yeten bir kişi olmasıdır. *Küçük Hippias* diyalogunda üzerine giydiği ve taktığı çoğu şeyi kendisinin yapmış olduğu, sanatsal çalışmalar hazırlamış olduğu, müzik ve dil bilgisi konularında uzman olduğu aktarılır.¹⁷⁶

2.3.4 Kelimelerin doğru kullanımı ve Prodikos

Protagoras diyalogunda geçen diğer bir sofist olan Prodikos sadece bir sofist olarak değil Hippias gibi bir devlet adamı olarak da okura sunulur. *Büyük Hippias* diyalogunda kendisinin bir devlet görevlisi olarak birçok yerde bulunduğunu, Atina halkına yaptığı konuşmalarla oldukça takdir topladığını ve verdiği derslerle oldukça

¹⁷² Platon, *a.g.e.*, 281

¹⁷³ Platon, *a.g.e.*, 282, 295.

¹⁷⁴ Platon, *a.g.e.*, 283.

¹⁷⁵ Platon, *Protagoras*, 318.

¹⁷⁶ Platon, *Küçük Hippias*, 368 b-e.

zenginleştigi anlatılır.¹⁷⁷ Sokrates'in de Prodikos'tan ders alanlar arasında bulunduğu diyaloglarda karşımıza çıkan bir husustur.

Prodikos, sofistler arasında filolog olarak adlandırılabilcek bir kişidir. Verdiği eğitim incelendiğinde Prodikos'un benzer anlama sahip olan kelimelerin aralarında ayırım yaptığı ve bunun üzerinden eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılır. Onun 'beğeni' ve 'övgü' 'konuşma' ve 'tartışma' gibi birbirleriyle yakın anlamlı kullanılan sözcükler arasında yapmaya çalıştığı ayırım aynı zamanda Sokrates'in de ilgisini çeken konular arasındadır. Örneğin *Euthydemus* diyalogunda Sokrates Clinias'a şunları söyler:

“Prodikos'un dediği gibi öncelikle kelimeleri doğru bir şekilde kullanmayı öğrenmek gerekir...Sana ispatlamaya çalıştıkları şey, öğrenmek kelimesinin anlamını bilmediğin. Herkes öğrenmenin, hakkında bilgimiz olmayan bir şeyin bilgisini almak ve ardından da pratik ve teorik olarak bu bilgiyi kullanarak devam etmek olduğunu sanmakta. Aslında buna kavramak demek daha doğru olabilir ancak öğrenmek şeklinde de ifade edebiliriz.”¹⁷⁸

Sokrates, buna benzer anlam karışıklıklarından kurtulmak için Prodikos'tan eğitim alınması gerektiğini belirtir, Prodikos'un vermiş olduğu dersler arasındaki ücret farklılıklarına vurgu yapan Sokrates kendisinin daha düşük fiyatlı bir dersi aldığından dolayı bu konuda tam olarak yetkin olamadığını aktarır.¹⁷⁹ Sokrates Prodikos'un eğitimiyle ilgili bunları aktarsa da yine de Sokrates'in bu sanattan çok hoşlanmadığı *Euthydemus* diyalogunda karşımıza çıkar. Ona göre insanlar ne kadar çok bu tarz ayrımların farkında olsalar da bu husus onları bilgiye ulaştırmaz, Sokrates'in etrafındaki kişilerden istediği şey, kelimelerin farklı anlamları üzerinde durmak değil, bir şeyi o şey yapan niteliği bilebilmektir.¹⁸⁰ Durum bu şekilde olsa da Antik Yunan'da Prodikos'un bu sanatından etkilenmiş düşünürler karşımıza çıkar. Bunlardan birisi Thukydides'tir. Prodikos yaptığı ayrımlara benzer bir şekilde Thukydides'in bazı kelimeler arasındaki farklılıklar üzerine durup bunları açık bir hale getirmeye çalışması Prodikos'un Thucydides üzerindeki etkisini gösterir.¹⁸¹

Onun üzerinde durduğu konulardan bir diğeri dindir. Prodikos ilkel insanların kendi işlerine yarayan ama kendilerinin üretmedikleri başka bir şekilde söylemek

¹⁷⁷ Platon, *Büyük Hippias*, 282.

¹⁷⁸ Platon, *Euthydemus Parmenides*, I. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2016, 277.

¹⁷⁹ Platon, *Kratylos*, I. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2015, 384.

¹⁸⁰ Platon, *Euthydemus Parmenides*, 278.

¹⁸¹ Jacqueline De Romilly, *The Great Sophist in Periclean Athens*, Oxford: Clarendon Press, 2002, s.75.

gerekirse doğada hazır bulunan şeylere tapmalarıyla dinin başladığını sonraları ise insanlığın gelişimiyle beraber faydalı herhangi bir şey ürettiklerinde bunlara çeşitli tanrıların isimlerini verdiklerini bildirir.¹⁸² Buradan anlaşıldığı gibi Prodikos dinin ortaya çıkışını insanı merkeze koyarak açıklamaya çalışır. Bu ise onun bir ateist olarak tanımlanmasına yol açmıştır.¹⁸³ Böyle de olsa Prodikos'un Herakles için yaptığı konuşmasında daha farklı bir durumla karşılaşılır.¹⁸⁴ Burada Prodikos'un, Protogaras'a benzer şekilde dini fikirleri insanları erdemli bir yaşantıya yönlendirebilmek için kullandığı görülür. Grote'a göre Prodikos'un bu konuşmasının amacı gençliği zevk-ü safaya değil soylu gayelere yönlendirmektir.¹⁸⁵

Dönemin Atina'sının eğitim talebine karşılık vermeye çalışan sofistler *Protagoras* diyalogunda karşımıza çıktığı şekilde sadece halk içinde heyecan uyandırmamış, en başta Sokrates ve Platon olmak üzere çeşitli kesimler tarafından eleştiri konusu da yapılmışlardır. Araştırmamızın bir sonraki bölümünde sofistlerin baş düşmanı olarak da nitelendirilen Platon'un sofistler hakkındaki düşünceleri inceleme konusu yapılacaktır.

¹⁸² W. K. C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s.240.

¹⁸³ Rosamond Kent Sprague, *The Older Sophists*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2001, s.83.

¹⁸⁴ On Heracles, bkz., Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.20-23.

¹⁸⁵ Grote, *a.g.e.*, s.512.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON'UN SOFİSTLERE YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLER

Platon'un sofistleri ele aldığı diyaloglar şunlardır: *Büyük Hippias*, *Devlet*, *Devlet Adamı*, *Euthydemos*, *Gorgias*, *Kharmides*, *Kratylos*, *Küçük Hippias*, *Lakhes*, *Lysis*, *Menon*, *Minos*, *Phaidros ya da Güzellik Üzerine*, *Protagoras*, *Sokrates'in Savunması*, *Sofist*, *Şölen*, *Theages*, *Theaitetos*, *Timaios ve Yasalar*. Felsefe tarihinde çok önemli bir yere sahip olan diyaloglarda bu kadar çok sık geçmesine rağmen sofistler uzun bir unutuluştan sonra Hegel'le beraber tekrar tarih sahnesine çıkmışlar, bu noktadan sonra düşünürleri tekrar meşgul etseler de çoğunlukla olumsuz bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri sofistlere Platon'un gözlükleriyle bakma olgusunda yatar.¹⁸⁶ Platon'un sofistlere karşı olan tutumu ise genellikle “sofistlerin amansız bir düşmanı olduğu, kötölemek için diyaloglarında onları göz önüne serdiği ve onlara karşı yürüttüğü mücadelenin hareket noktasının sofistlerin sahte bilgeliğiyle öğretmeni Sokrates'in hakiki bilgeliğini birbirinden ayırmak olduğu”¹⁸⁷ şeklinde değerlendirilmiştir. Platon'un sofistlere yönelttiği eleştirilere geçmeden önce ilk önce Platon'un sofistleri nasıl tanımladığı ve eserlerinde okura nasıl sunulduğu burada araştırma konusu yapılacaktır.

3.1 Platon'a Göre Sofist

Buraya kadar ortaya konan örneklerden yola çıkarak şunlar söylenebilir. Platon'dan önce bilgelik tipleri arasında kesin bir ayrım olmadığı, “sofist” ya da “filozof”un belirli bir mesleği ya da disiplini icra eden herhangi bir düşünür için kullanılamayacağı, sofistlerin belirli bir tip fikir akımını temsil etmedikleri, sofistin bilge ile yakın anlamda kullanıldığı, sofist kelimesinin herhangi bir tip birey için

¹⁸⁶ Werner Jaeger, *Volume 1*, s.291.

¹⁸⁷ David D. Corey, *The Sophists in Plato's Dialogues*, Albany: Suny Press, 2015, s.1.

kullanılamayacağıdır. Bunların haricinde söylenmesi gereken diğer husus sofist kelimesinin birçok farklı düşünürü tanımlamak için kullanılabilmesine rağmen hiçbir düşünürün kendisini sofist olarak nitelendirmemesidir. Sofist bir nevi hep başkaları için kullanılan bir sözcüktür. Bu husustaki tek istisna Protagoras'ın kendisini açık ve net bir şekilde sofist olarak ilan etmesidir. O şöyle der:

“Büyük kentlerde gençlerin daha iyi bir eğitim alabilmeleri için genç ya da yaşlı tüm yakınlarını bir kenara bırakıp, bir yabancıyla yanında kalmaları isteniyorsa bu yabancıyla herkesin ortasında konuşmaması gerekir. Böylesine bir durumda olan insanın kıskanılmasının ya da diğer insanlar tarafından aklının çelinmesinin önüne ancak bu şekilde geçilebilir. Sofistlik eskilere dayanır, ancak ilk zamanlarda sofistler küçümsenmekteydi. Bu nedenle Homeros, Hesiodos, Orpheus ve Simonides'in şiir adı altında, Tarentumlu Ikkos, halen hayatta olan ve muhteşem bir sofist olduğunu söyleyebileceğimiz Selymbrialı Herodikos gibilerinin ise beden eğitmeni adı altında boy gösterdiklerini gördüm. Yine kentinizden çıkan muhteşem bir sofist olan Agathokles ve Keoslu Pythokleides ve başkaları da müzisyen görünümde. Tüm bu insanların başkalarının kıskançlığından kurtulmak amacıyla bu meslek kollarından yararlanıyorlar. Oysa bence planladıkları şeyleri başaramadılar...Ayrıca böyle bir davranış şekli sadece düşmanlığı artırır, ayrıca halk bizden yalancı olduğumuz için de şikâyetçi olur. Bu nedenle daha farklı davranıyorum. Sofist olduğumu söylüyorum, buna uygun şekilde davranıyorum, aynı zamanda bir şeyi kabul etmemektense kabul etmenin daha yararlı olduğu görüşündeyim.”¹⁸⁸

Protagoras'ın buradaki söylediklerine karşılık Sokrates'in diyaloga aktardıkları da konumuz açısından önemlidir. Sokrates:

“Bazıları, kendileri erdemli olmalarına karşın diğer insanları erdemli yapamazlar. Oysa sen daha farklısın. Hem kendin erdemlisin hem de başka insanları erdemli yapabiliyorsun, kendine güvenin son derece fazla. Bu nedenle de Yunanistan'ı dolaşıyorsun, bilgini kendine saklamak yerine başkalarına yayıyorsun. Kendine sofist ismini veriyorsun, erdem öğretmeni olduğunu söyleyip eğitim konusunda bilgili olduğunu iddia ederken, aynı zamanda verdiğin eğitim karşılığında para da alıyorsun.”¹⁸⁹

Neredeyse her düşünürü ifade etmek için kullanılan sofist sözcüğünün kapsamın giderek daraldığı bu satırlarda görülebilir. Burada sofistlik artık erdem öğretmek ve karşılığında ücret almak ile sınırlandırılmaktadır. Sofistlerin devamlı eleştiri konusu yapıldığı verilen hizmet karşılığında ücret talep etme olgusunun Antik Yunan'da yeni olan bir husus olmadığı bilinmektedir. Bunun en bariz örneğini Platon'un *Menon* diyalogunda buluruz. Burada çeşitli zanaatlarla uğraşan kişilerin kendi verdikleri öğretim sonucunda ücret aldıkları belirtilir:

“...hekimlik sanatını icra etmeyenlerden ziyade, bu sanatı icra eden ve yanlarına gidilip kendilerinden hekimlik sanatı öğrenilmek istendiğinde ustaca bir yaklaşımla bu işi para karşılığında öğreten insanlar gelir...Flavta çalmak ya da diğer sanatlar için de aynı şey geçerlidir. Bir insana flavta çalmasını öğretmek istiyorsan sanatı öğretebileceğini

¹⁸⁸ Platon, *Protagoras*, 316-317.

¹⁸⁹ Platon, *a.g.e.*, 348-349.

söyleyen ve karşılığında para alan müzisyenlere göndermektense, bu genç dostumuzun öğrenmek istediği konuda bir öğretmen olamayacak insanların yanına gitmek ve flauta çalmayı onlardan zorla öğrenmeye çalışmak çok saçma bir iş oldurdu, değil mi?”¹⁹⁰

Sokrates’in özellikle üzerinde durduğu husus bir zanaatta iyi olan kişiden para karşılığı eğitim almanın gayet normal bir şey olmasıdır. Anlaşıldığı üzere bu pratik Yunanistan’da uzun bir süredir yürürlüktedir. Yeni olan şey ise artık erdemini de öğretilebileceğini savunan sofistlerin bu iş karşılığında ücret talep etmesidir. Bu, diyaloglarda sofistlerin adının geçtiği çoğu yerde karşımıza çıkan ve devamlı eleştirisi konusu yapılan bir husustur.

“Sofist”in tanımının yapılmaya çalışıldığı *Sofist* diyalogunda Platon sofistlerle ilgili çeşitli tanımlar ortaya koyar. Birinci tanıma göre sofistler “eğitim görünümü altında parayla yapılan takastan oluşan çıkarıcılık ve zengin ve asil çocukların peşinden”¹⁹¹ giden kişilerdir. Burada sofistlerin yerine getirdikleri hizmetin ticari ve verdikleri eğitimin sahte olduğu üzerinde durulur. İkinci tanıma göre ise sofist “ruhun beslenmesiyle ilgili bir bilgi tüccarı”¹⁹²dir. Üçüncü tanıma göre sofistler “aynı şeyleri satan perakende satıcı olarak”¹⁹³ aktarılır. İkinci ve üçüncü tanımda ilk tanımda olduğu gibi sofistlerin ticari tutumu vurgulanır. Ayrıca üçüncü tanımda sofistlerin sadece kendi ürettiklerini değil “ikinci elden satış”¹⁹⁴la da ilgilenebilecekleri ortaya konulduğundan dolayı onların sadece kendilerinin yapıp ürettikleri şeyleri satmadıkları, tıpkı bir mal gibi başkaları tarafından yapılmış olan ürünleri pazarlamaları okura sunulur. Dördüncü tanıma göre bir sofist “kendi ürettiği bilgilerin satıcısı”¹⁹⁵dir. Beşinci tanım ise eristığın sofistlikle ilişkisiyle alakalıdır. Eğer eristik para için yapılıyorsa Platon’a göre bu sofistliktir.¹⁹⁶ Altıncı tanımda ise bir sofist kendi cahilliğinin farkında olan ve bu sebeple öğrenmenin önündeki engelleri kaldıran bir kişi olarak sunulur.¹⁹⁷ Sofistlerle ilgili böyle bir tanım verilse bile diyalogda bu tanımın sofistlere verilmesinin yanlış olacağından bahsedilir.¹⁹⁸

¹⁹⁰ Platon, *Menon*, 90c- 91.

¹⁹¹ Platon, *Sofist*, 223b.

¹⁹² Platon, *a.g.e.*, 231d.

¹⁹³ Platon, *a.g.e.*, 231d.

¹⁹⁴ Platon, *a.g.e.*, 224e.

¹⁹⁵ Platon, *a.g.e.*, 231d.

¹⁹⁶ Platon, *a.g.e.*, 226a.

¹⁹⁷ Platon, *a.g.e.*, 230e.

¹⁹⁸ Platon, *a.g.e.*, 231a.

Sofistin son tanımını ise erdemin ne olduğunu bilmeyen ama bilge gibi görünmeye çalışan bir kişidir.¹⁹⁹

Platon'un sadece *Sofist* diyalogu değil diğer diyaloglarında da benzer ifadelerle karşılaşılır. Büyük Hippias diyalogunda Sokrates eski nesil sofistlerin yeni nesil sofistlerden farkının yeni neslin erdem öğretimi karşılığında ücret alması olduğunu belirtir.²⁰⁰ *Protagoras* diyalogunun henüz başlangıcında Sokrates Hippokrates'e ünlü sofistin kendisiyle konuşması için Protagoras'a para vermesini teklif eder.²⁰¹ *Gorgias* diyalogunda Sokrates sofistler için "insanlara erdemli olmayı öğretmeyi sanat edinenler"²⁰² ifadesini dile getirir. Aynı diyalogda "Erdem konusunda öğretmen olarak görünürler, ancak çoğu zaman öğrencilerini vermeleri gereken parayı vermemelerinden ya da kendilerine karşı iyilik borcunu ödememelerinden dolayı suçlarlar."²⁰³ eleştirisi yapılır. *Laches*'te ise Sokrates "Beni yetiştirebileceklerini söyleyen sofistlere ödeyecek param yoktu."²⁰⁴ der. Erdem öğretmek ve para almanın karşımıza çıktığı başka bir yer ise yine *Menon*'dur. Sokrates şunları aktarır:

"...Menon'a bana mallarını yönetmek, ailesine bakmak, kendi ülkesinden ve yabancı ülkelerden gelen misafirlerini gerektiği şekilde ağırlamak için bir insanın bilmesi gereken bilgeliği ve erdemi öğrenmek istediğini söylüyordu. Bunu isteyen insanı kime göndermemiz gerekir? Menon'u göndermemiz gereken insanların erdem öğretmeni olduklarını söyleyen ve öğrettikleri karşılığında para alan özgür Yunanlılar oldukları açık."²⁰⁵

Burada aktarılanlar kısaca şu başlıklar altında toplanabilir: (a) sofistler erdem öğretme iddiasında olan kişilerdir (b) zengin çocukları öğrenci olarak seçerler (c) verdikleri eğitim karşılığında para talep ederler (d) verdikleri konuşma eğitimi aldatmaca maksatlardır ve para karşılığında yapılır. Neredeyse her tanım erdem ve karşılığında para almakla ilgilidir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, sofistler "profesyonel erdem öğretmenleri"²⁰⁶ olarak sunulurlar. Burada profesyonel olmaktan kasıt ücret alma olgusunda yatar. Sofistler tarafından verilen erdem öğretimi ise Platon'a göre çeşitli sorunlar barındırır. Çünkü *Sofist* diyalogundaki yedinci tanımdan hareket edilecek olursa Platon sofistlerin bilgeyi taklit eden kişiler

¹⁹⁹ Platon, *a.g.e.*, 268c.

²⁰⁰ Platon, *Büyük Hippias*, 282- 283.

²⁰¹ Platon, *Protagoras*, 310.

²⁰² Platon, *Gorgias*, 519e.

²⁰³ Platon, *a.g.e.*, 519c.

²⁰⁴ Platon, *Lakhes*, 186c.

²⁰⁵ Platon, *Menon*, 91 a- b.

²⁰⁶ Corey, *a.g.e.*, s.3.

olduğunu ve bu yüzden “erdem”i öğretemeyeceklerini ima eder. Daha açık olmak gerekirse Platon için sofist, erdem öğretme iddiasında bulunmasına rağmen bilgeliği sahte olduğu için bilgeliği ya da erdemi öğretme kapasiteleri olmayan, böyle olmakla birlikte sahte erdemleri üzerinden para kazanan kişilerdir.

Platon’a göre sofisti filozoftan ayırmak oldukça zordur. *Sofist* diyalogunda yabancı olarak aktarılan kişi bir kurdun köpeğe benzemesinden hareketle bir sofistin de filozofa benzediğini aktarır.²⁰⁷ Birbirlerine çok benzeseler de diyalogların geneline bakıldığında sofistlerin oldukça olumsuz olarak ele alındıkları, filozofun ise tüm olumsuzluklardan muaf birisi olarak tanımlandığı karşımıza çıkar. Her alanda sofistlerin değersiz oldukları aktarılmaya çalışılır. Ontolojiyle olan ilişkileri bağlamında onların ‘varlık’ı konu edinmedikleri, yoklukta ilgilendikleri ifade edilir.²⁰⁸ Mantıksal olarak doğrulukla ilgilenmedikleri, ikna ile ve bir tartışmayı kazanmakla alakadar oldukları okura sunulur.²⁰⁹ Etik ile ilgileri bağlamında ise yaptıkları işi kendi çıkarları için, para için yapan, erdemle, bilgelikle ilişkileri olmayan tipler olarak karşımıza çıkarlar.²¹⁰ Bunlara ek olarak öğretilerinin felsefi olarak çok basit olmasından dolayı eleştirilirler. *Devlet* isimli eserinde sofistlerin öğretilerinin o dönem insanların bildiği şeylerden farklı olmadığı, sofistlerin kişiye göre davrandıkları adeta insanların hoşlarına gidecek şeyleri yaptıkları, bunu yaparken ise hiçbir ahlaki değerlendirmeye hareket etmedikleri ifade edilir.²¹¹ Eğer durum böyleyse sofistlerin öğretilerinin bir anlamı yok demektir. Başka bir deyişle sofistler ve halkın bilgeliği aynı değere sahiptir.

3.2 Platon’un Sofist Eleştirisi

Anlaşıldığı gibi “erdem” sadece sofistlerin değil Sokrates ve Platon’un da üzerine titizlikle eğildiği bir konudur. Bu husus özellikle *Protagoras* diyalogunda karşımıza çıkar. Diyalogda Protagoras ile Sokrates arasındaki tartışmada erdemin mahiyeti ve öğretilip öğretilmeyeceği konusu üzerinde durulur. Çünkü eğer erdemin öğretilabilir bir şey olmadığı ortaya çıkarsa Protagoras kendisini bir erdem öğretmeni olarak ileri süremez. Bir kişi öğretilmeyen bir şeyi nasıl öğretebilir? Sadece bu

²⁰⁷ Platon, *Sofist*, 231a-b.

²⁰⁸ Platon, *a.g.e.*, 254a- b.

²⁰⁹ Platon, *a.g.e.*, 233c.

²¹⁰ Platon, *a.g.e.*, 268a- c.

²¹¹ Platon, *Devlet*, 3. *Baskı*, İstanbul: Say Yayınları, 2017, 493.

kadar değil aynı zamanda sofistlerle ilgili devamlı öne sürülen “verdikleri dersten ücret talep etme” eleştirisi de sofistleri sahtekârlar, hakikati umursamayan sadece para kazanma güdüsüyle hareket eden insanlar olarak betimlenmelerine hizmet eder. Çünkü öğretilemeyen bir şeyi öğretme karşılığında ücret talep etmek açıktır ki kendi içinde problemlili bir durumdur.

Her iki tarafın “erdem”i önemli addedip bunun üzerinde durmalarına rağmen bu konuda görüş birliği içinde olmamaları bu kavramı farklı şekilde ele almalarından ve öğretim yöntemlerinin farklı olmasından kaynaklanır.²¹²

3.2.1 Sofistlerin erdem anlayışları ve eleştirisi

Toplumlarda yaşanan sosyo-ekonomik farklılaşmalar belirli bir sınıfın, yüksek bir kültürün temsilcisi olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Antik Yunan söz konusu olunca bu sınıf aristokrasidir. Aristokrasi uzun yıllar yönetim şekli olarak bu coğrafyada benimsenmiş, aristokratik yönetimler yıkılsa bile tiranlar bölümünde işlendiği gibi etkileri kendisini her daim hissettirmiştir. Aristokrasinin etkilerini görebileceğimiz en önemli yerlerden birisi onun insan eğitim idealinde başat bir konumda bulunan aristokratik erdem anlayışıdır. Erdem yani “arete” kelimesine etimolojik olarak baktığımızda karşılaşılan şey “aristos”la aynı kökten gelmesidir. Bu husus erdem kavramıyla aristokrasinin ne kadar iç içe olduğunu gösterir, çünkü “Aristos” kelimesi “çoğul haliyle aristokrasiye işaret etmek için sürekli olarak kullanılırdı.”²¹³ Aristokratik anlayışa göre insanların(aristokratların) ayrıcalıklı bir sınıfın üyesi olarak, bu doğumun ayrıcalıklarıyla ve “tanrı vergisi yeteneklerle”²¹⁴ dünyaya geldiklerine inanılır. Bu yüzden erdeme(arete) sahip olmak sadece aristokratik sınıfın sahip olabileceği bir ayrıcalıktır. Tanrısal hünerlerden pay aldıklarından dolayı diğer insanlardan üstün bir konumda bulunan bu kişiler, diğer insanları yönetme hakkına sahiptir ve bu yüzden topluluklarının lideri konumunda bulunurlar.²¹⁵ Diğer bir husus ise erdem sadece aristokrasiye ait bir ayrıcalık olduğu için bu sıradan insanın hiçbir erdeme sahip olmadığı anlamına gelir. Onlara düşen ise kendilerine verilen önceden belirlenmiş yerleri işgal etmektir.

²¹² Voegelin, *a.g.e.*, s.285.

²¹³ Jeager, *a.g.e.*, s.5.

²¹⁴ Guthrie, *The Sophists*, s.25.

²¹⁵ Guthrie, *a.g.e.*, s.25.

Aristokrasi yanlısı bir şair olan Homeros'un eserleri arete'nin o dönem Yunanistan'ı için ne anlama geldiği konusunda bizlere ışık tutar. Eserler genel olarak incelendiğinde ilk başlarda çok geniş bir kapsamı olan arete kavramının zaman içerisinde değişim geçirdiği görülür. Homeros'ta erdem herhangi bir konudaki mükemmelliktir. *İlyada*'da erdem bir bütün olarak ele alınmamış, eserde her insan grubunun sahip olması gereken farklı bir niteliği üzerinden erdem tanımlanması yapılmıştır. Örnek olarak iyi bir koşucunun sahip olması gereken erdem, hızlı koşabilmektir.²¹⁶ Fiziksel güce verilen değer eserde üzerinde durulan konular arasındadır. Bununla beraber cesaret de bir erdem olarak önemli bir yere sahiptir. Cesaret sadece bir kişinin ona sahip olması anlamında değil, bu erdeme sahip olmakla beraber kişinin yaşadığı toplumdaki itibarını arttıran bir etmen olarak da önemli bir yere sahiptir.²¹⁷

Tüm bunlarla birlikte "akıl"a dair yapılan vurgu da Homeros'un eserlerinde karşımıza çıkar. Kişilerin bedensel olarak kendilerini bir ideal doğrultusunda eğitmesi ne kadar önemliyse akıllarını da benzer bir eğitimden geçirmeleri gerekmektedir. Bu yeni ideal "Yunanistan'ın model kahramanı Aşil'in öğretmeni ve eski bir danışmanı olan Phoenix tarafından ifade edilir."²¹⁸ Aşil "İyi konuşan, iyi işler başaran"²¹⁹ bir kişi olarak tanımlanır.

Geleneksel bir erdem anlayışına sahip olan sofistlerin erdem üzerinde yazdıkları incelendiğinde özellikle entelektüel beceri olarak tanımlanabilecek hususlarda ön plana çıktıkları görülür. Bu hususların en başında ise kuşkusuz "iyi konuşan" bireyler yetiştirme gelir. Bu bağlamda onlar bir nevi Homeros geleneğinin takipçisidirler. Neredeyse her sofistin bu konu üzerinde eğitim faaliyetlerini icra ettikleri açıktır. Yine Homeros'a benzer şekilde sofistler kendi erdemle ilgili düşüncelerini mitleri kullanarak ifade etmişlerdir. Protagoras'ın insanlığın gelişimiyle alakalı olarak Sokrates'e aktardığı mit, Hippias'ın *Büyük Hippias* diyalogunda Truva'nın düşmesinden sonra Bilge Nestor tarafından Neoptolemus'a verilen eğitimi konu eden konuşma, Gorgias tarafından Helen için yapılan konuşma ve Prodikos tarafından kaleme alınan Herakles ile ilgili konuşma buna örnektir.

²¹⁶ Homeros, *a.g.e.*, 20.411.

²¹⁷ Alasdair Macintyre, *After Virtue*, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007, s.122.

²¹⁸ Jeager, *a.g.e.*, s.8.

²¹⁹ Homeros, *a.g.e.*, 9.437-443

Eserlerinde mitleri kullanmaları ve bununla paralel bir şekilde kendi erdem anlayışlarını bu şekilde açıklamaları sofistlerin geleneksel bir erdem anlayışla hareket ettiklerini gösteren diğer bir husustur.

Platon'un sofistlere karşı olduğu hususların en başında onların geleneksel olarak tanımlanabilecek erdem anlayışı gelir. Hatırlanacağı üzere *Savunma*'da Sokrates politikacıları, şairleri, zanaatkarların hepsini sorguladığını ifade eder.²²⁰ Bu sorgulamanın sonucunda ortaya çıkan husus ise bu kişilerin aslında sorulan sorularla alakalı bir şey bilmediği ama bildiklerini zannetmeleridir. Sokrates sadece bu kişileri sorgulamakla kalmamış Protagoras, Hippias gibi sofistlerle de öğrettiklerini iddia ettikleri erdemler üzerinde tartışmaya girmiştir ve bu tartışmalarda Sokrates yine onların öğrettiklerini iddia ettikleri erdemleri bilmedikleri sonucuna varmıştır. Platon'un erdem eleştirisine maruz kalan Protagoras başta olmak üzere, Hippias, Prodikos ve Euthydemos'ın erdem öğretileri burada araştırma konusu yapılacaktır.

3.2.1.1 Protagoras: erdemin öğretilebilirliği üzerine

“İnsan her şeyin ölçüsüdür” argümanı ile ve dinle ilgili agnostik tutumuyla bilenen Protagoras döneminin etkili olan düşünürlerinden biridir. *Protagoras* diyalogunda Platon, ünlü sofistin ne görecelik argümanı ile ne de onun agnostik tutumu ile alakalı bir şeye değinir. “Erdem öğretilebilir mi?” sorusu ve erdemin ne olduğu diyalogda ele alınır. Diyalogda, Sokrates ünlü sofiste Hippokrates'in kendisinden ne öğrenebileceğini sorduğu zaman şu cevabı verir: “Anlatayım: Yanımda bulunduğum her gün, bir önceki günden daha iyi olacaksın, her gün daha da iyiye gideceksin.”²²¹ Diyalogun ilerleyen bölümlerinde Protagoras, Hippokrates için “Benim yanımda sadece kendisi için gerekli olan bilimi öğrenecek. Bu sayede ev işlerini ya da kent işlerini iyi bir şekilde yapma ve bunlardan iyi bir şekilde bahsetme becerisine sahip olacaktır.”²²² diye konuşmasına devam eder. Burada aktarılan “iyi iş yapma” ve “iyi şekilde bahsetme” becerisiyle Homeros'ta karşılaştığımız “iyi konuşan iyi işler başaran” ifadesinin benzerliği ortadadır. Protagoras insanlara politik erdemi yani siyaset sanatını öğrettiğini iddia ettiğinde Sokrates ona karşı çıkar,

²²⁰ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 21b- 23b.

²²¹ Platon, *Protagoras*, 318.

²²² Platon, *a.g.e.*, 319.

siyaset sanatının öğretilemez olduğunu düşündüğünü ifade eder.²²³ Sokrates bunu ifade ederken ortaya koyduğu sebepler şunlardır: Mecliste görüşülen herhangi bir konu uzmanlık bilgisi gerektirirse bu konulara hâkim olan uzmanlardan gelen tavsiyeler ele alınır; uzman olmayan kişi ise hangi sınıftan olursa olsun mecliste konuşmasına izin verilmez.²²⁴ Mecliste konuşulan, devlet idaresiyle alakalı bir konuya bir kişinin uzman olup olmamasına bakılmaksızın herkesin konuşmasına izin verilir çünkü herhangi bir siyasi eylemin doğru olup olmaması, iyi ya da kötü olması hakkında herkesin fikri duyulmaya değerdir.²²⁵ Zamanın Atina'sında bilge ve iyi birer devlet adamı olarak bilinen kişiler çocuklarına erdem öğretmemişlerdir.²²⁶

Sokrates sunduğu argümanlara karşılık olarak Protagoras'tan "erdem" in öğretilip öğretilmeyeceğini göstermesini ister. Bu husus Protagoras için önemlidir çünkü bir erdem öğretmeni olarak eğer erdemin öğretilmeyeceğini gösteremezse kendi meslek itibarı tehlike altına girecektir. Buna ilave olarak öğretilmeyeceğini kanıtlayamadığı erdeme karşılık ücret almak ise kendi meşruluğunu ortadan kaldıran bir etmen olacaktır. Bu yüzden Sokrates'e cevap verebilmek için Protagoras bir mit vasıtasıyla erdemin öğretip öğretilmeyeceğini açıklamaya çalışır.

Protagoras'a göre ölümlü olan tüm varlıkların henüz yeryüzünde yaşamlarını sürdürmeye başlamadıkları bir zamanda Zeus, onlar dünyaya geldiklerinde hayatta kalmalarına olanak sağlayacak nitelikleri bahşetmesini Prometheus'tan istemiştir. Prometheus bu görevi erkek kardeşi Epimetheus'a devretmiş ama Epimetheus niteliklerin dağıtımında elindeki her şeyi hayvanlara dağıtmıştır. Bu sayede hayvanlar hem birbirlerine karşı hem de doğaya karşı hayatta kalabilme becerilerine sahip olmuştur. Hayvanlara her şeyi vermiş olan Epimetheus insanoğlunu tamamen unutmuş, bundan dolayı insanoğlu her şeye karşı savunmasız bir durumda kalmıştır. Bu duruma oldukça üzülen Prometheus "Bu nedenle Hephaistos'tan ve Athena'dan sanatı ve ateşi çalarak"²²⁷ savunmasız kalan insanlara bahşetmiştir. Ölümlüler yerin altından çıkıp yeryüzüne geldiklerinde ise insanoğlunun durumu hiç de beklendiği gibi olmamıştır. Her ne kadar Prometheus onlar için ateşi ve sanatları çalmış,

²²³ Platon, *a.g.e.*, 319.

²²⁴ Platon, *a.g.e.*, 319.

²²⁵ Platon, *a.g.e.*, 319.

²²⁶ Platon, *a.g.e.*, 320.

²²⁷ Platon, *a.g.e.*, 321.

yeryüzünde insanlar bu sanatlar sayesinde kısmi de olsa ilerleme göstermiş olsalar da hayvanlar karşısında çaresiz durumda kalmışlardır. Doğaya ve hayvanlara karşı kendilerini koruyamamaları onları bir araya getirmiş ve kendi şehirlerini kurmalarına zorlamıştır. Ama bir araya gelmelerine rağmen barış içinde yaşamalarına olanak sağlayacak “siyaset sanatına sahip olmadıkları için”²²⁸ kendi aralarında geçinememişlerdir. Bu yüzden duruma tekrar müdahale etme ihtiyacını hisseden Zeus, insanlara “doğruluk ve utanma”²²⁹ duygusunu kazandırması için Hermes’i görevlendirmiştir. Zeus, Epimetheus ve Prometheus’un üstlendiği dağıtım işinden daha farklı bir şekilde Hermes’ten bu iki hususun tüm insanoğluna dağıtılmasını istemiştir.²³⁰ Çünkü eğer herkes bunlardan pay almazsa politik olarak birliktelik imkânsız olacaktır.

Mitten anlaşıldığı şekilde politika sanatı vasıtasıyla politik bir birliğin sağlanması için ön koşul olarak doğruluk ve utanç duygusunun bir kişide bulunması gerekmektedir. Ancak bu temelden hareket edildiği zaman bir şehir hayatı mümkün gözükmemektedir. Mite göre herkes bunlardan pay aldığı, bir bakıma politik erdeme sahip oldukları için meclis konuşmalarına katılabilirler. Mitte üzerinde durulması gereken bir husus ise Prometheus ve Epimetheus tarafından gerçekleştirilen dağıtım işinin ölümlüler henüz dünyaya gelmeden önce farklı sanatların farklı kişilere verilmek suretiyle yapılmış olmasıdır. İnsanlar dünyaya geldiklerinden sonra ise politika sanatının temeli olarak nitelendirilebilecek doğruluk ve utanç, Hermes tarafından herkesin pay alacağı bir şekilde dağıtılmıştır. Bu husus politik erdemin öğretilir bir şey olduğunu açıklamak için kullanılır. En nihayetinde bu durum, insanın doğuştan getirdiği bir özellik değil, sonradan kazanılan bir durumdur. Protagoras buna paralel bir şekilde, politik erdemin insanlara ne doğa tarafından ne de rastgele bir şekilde verildiğini, bunun öğretilen bir şey ya da onu edinmiş kişilerden edinilen ve öğrenilen bir şey olduğunu ifade eder.²³¹

Protagoras erdemin öğretilir bir şey olduğunu açıklamak için öne sürdüğü diğer konu ise kendi dönemin ceza politikalarıdır. Ona göre ceza “Bir insanı gerçekte yaptığı şeyden dolayı değil, onu bir daha yapmaması için...başka insanlara örnek

²²⁸ Platon, *a.g.e.*, 322

²²⁹ Platon, *a.g.e.*, 322.

²³⁰ Platon, *a.g.e.*, 322.

²³¹ Platon, *a.g.e.*, 323.

olsun diye...suçun engellenmesi”²³² için verilir. Açıktır ki Protagoras’a göre ceza bir tür eğitimidir. Eğer bir kişi suç işleme eğilimi gösteriyorsa bu durum ondaki politik erdemin eksikliğini gösterir. Burada görüldüğü üzere politik erdeme sahip olma konusunda insanlar arasında bir derece farkı vardır. En nihayetinde doğruluk ve utanma zemininde yükselen politik erdem insanlara eşit olarak dağıtılmamıştır. Herkes bundan bir pay alır ama bu konuda eksikliği olanlar için ceza söz konusudur. Politik erdemi edinen kişiler ve bu konuda hazırlıklı olanlar ise bunu öğretmeye aday olan kişilerdir.

Mitin bu kısmından sonra Protagoras miti bırakıp “akıl yürütme”²³³ yöntemiyle Sokrates’in sorularını cevaplamayı sürdüreceğini bildirir. Burada cevaplayacağı soru politik erdeme sahip olan kişilerin neden bu erdemi çocuklarına aktaramadıklarıdır. Ona göre erdem öğretimi küçük yaşlardan itibaren başlar. “Anne, baba, öğretmen ya da dadı”²³⁴ ile başlayan eğitim, bu figürlerin kişinin hayatından çekilmesiyle yasaların eğitimi devralmasıyla devam eder.²³⁵ Kişilerin yaşadıkları toplum onun için bir eğitim merkezi gibidir. Erdeme sahip olan ebeveynlerin, çocuklara bu eğitimi verememe hususuna gelince Protagoras her kişinin yeteneklerinin birbirinden farklı olduğu üzerinde durur. Verdiği flavta örneğinden hareketle bazı babaların bir müzik aletini iyi çalmalarına rağmen çocuklarının kötü çalabileceğini ve bunun tam tersinin de olabileceğini belirtir.²³⁶ Çünkü herkes aynı eğitimi alsa bile çocuklar arasındaki yetenek ve zekâ farklılıkları ebeveynlerinden daha iyi bir seviyeye gelmelerine ya da daha aşağı seviyelere düşmelerine neden olabilecektir. Buna ilave olarak Protagoras, bazı çocukların özellikle varlıklı ailelerin çocuklarının okula diğer çocuklara nispeten daha önce başladıklarından dolayı daha uzun bir eğitim hayatına sahip olduklarını ve bazılarının ise daha iyi öğretmenlerden ders aldıklarını ifade eder.²³⁷

Kısaca özetlenecek olursa hem bir mit aracılığıyla hem de akıl yürüterek Protagoras erdemin öğretilabilir bir mahiyete sahip olduğunu Sokrates’e aktarmak ister. Sokrates erdemden herkesin pay aldığı düşüncesinden hareketle öğretilemez bir

²³² Platon, *a.g.e.*, 324.

²³³ Platon, *a.g.e.*, 325.

²³⁴ Platon, *a.g.e.*, 325.

²³⁵ Platon, *a.g.e.*, 326.

²³⁶ Platon, *a.g.e.*, 327.

²³⁷ Platon, *a.g.e.*, 326-328.

mahiyete sahip olduğunu belirtirken Protagoras herkes erken yaşlardan itibaren erdem eğitime tabi olduğundan dolayı herkesin erdemden pay aldığını ve süreç içerisinde bunu öğrendiklerini belirtir. Bazı kişilerin erdemi çocuklarına öğretememelerinin sebebi ise erdemin öğretilemez bir mahiyete sahip olması değil, bu kişilerin ne kadar uzun süredir bir konuda eğitim aldıkları, öğretmenlerinin niteliği ve kişinin sahip olduğu yeteneği ve zekâsıyla alakalı bir durumdur.

Sokrates Protagoras'a yönelttiği sorular aracılığıyla, diğer sorguladığı kişilerden alışık olunduğu şekilde, onu "erdem" in tanımını yapmaya yönlendiriyor gibidir. Erdemin öğretilip öğretilmeyeceği sorunu erdemin tanımının yapıp yapılamayacağına bağlıdır. İleride ele alınacağı üzere, Hippias örneğinde ona karşı yapılan eleştiri onun güzelliğin tanımını bile yapamazken güzellikle ilgili konuşmasıdır.²³⁸ Bir kişi herhangi bir kavramın tanımını yapamaz durumdayken nasıl onu öğrettiğini iddia edebilir? Bu yüzden *Protagoras* diyalogu her ne kadar ünlü sofistin erdemi öğretilip öğretilmeyeceğine geniş yer ayırsa da Sokrates'in asıl amacı Protagoras'tan erdemin tanımını yapmasını istemektir denebilir.

Diyalogun ilerleyen bölümlerinde Sokrates Protagoras'a "Şimdi erdem bir bütün ve doğruluk, ölçülülük, dindarlık gibi şeyler onun parçaları mıdır?"²³⁹ sorusunu yöneltir. Protagoras yukarıda sayılanların hepsinin "farklı şeylerin isimleri olduğunu ancak hepsinin birden erdemin de bölümleri olduğunu"²⁴⁰ belirtir. Protagoras bu şeylerin birbirlerinden farklı olduğunu, bunlardan herhangi birisine sahip olan birinin, bunlardan uzak karakterdeki niteliklere sahip olabileceğini de vurgular. Protagoras buna delil olarak şunu gösterir: "Çok sayıda doğru olmayan, dinsiz insan bulabilirsin ancak bunların arasında da cesur insanlar vardır."²⁴¹

Erdemi bir bütün olarak düşünen Protagoras sayılan nitelikleri erdemin bölümleri olarak addeder. Burası Sokrates'in karşı çıktığı noktadır. Ona göre sayılan tüm bölümlerin paylaştıkları temel bir ilke olması ve tüm bölümlerin erdem olarak addedilebilmeleri için hepsinin ortaklaştığı temel bir ilkeden yola çıkılması gerekir. Bu konuda *Euthyphron* diyalogu açıklayıcıdır. Temel konusu dindarlık olan

²³⁸ Platon, *Büyük Hippias*, 304.

²³⁹ Platon, *Protagoras*, 329.

²⁴⁰ Platon, *a.g.e.*, 349.

²⁴¹ Platon, *a.g.e.*, 349.

diyalogda Sokrates dindarlığın “bütün eylemlerde kendi kendisiyle özdeş”²⁴² olduğunu, dinsizliğin ise “her türlü dindarlığın karşıtı olarak kendi kendisiyle özdeş”²⁴³ olduğundan bahis açar. Sokrates’in burada Protagoras’tan istediği, kendi anlayışı doğrultusunda Protagoras’ın erdem konusunda sayılan tüm niteliklerin sahip olduğu ortak bir ilkedен hareketle bir tanım ortaya koymasıdır. Sokrates’e göre bir kişi bir konuyla alakalı olarak bir tanım ortaya koyabiliyorsa ancak onun bir şeyi bildiğinden söz edilebilir.²⁴⁴

Protagoras burada tam olarak Sokrates’in istediği gibi bir tanım verememekte ve bu en açık biçimde diğer diyaloglarda karşımıza çıktığı gibi Protagoras’ın “erdem”in ne olduğunu bilmediği ve bilmediği bir konu hakkında nasıl öğretmenlik yaptığı şüphesini öne çıkarmaktadır. Ama Sokrates’in istediği şekilde bir tanım yapamamak bir şeyi gerçekten de bilmemek anlamına gelir mi? Ya da felsefi bir tanım yapmadan da bir şey bilinebilir mi? Bu soruya cevap, bir kişinin “bilgi”den ne anladığına bağlı olarak değişebilir. Herhangi bir felsefi tanım yapmadan insanların bildiklerini iddia edebilecekleri şeyler arasında anadilleri bulunur. Henüz akli kapasiteleri yetkin değilken doğdukları andan itibaren bir dili öğrenmeye başlayan insanlar, bu konuda herhangi bir tanıma ihtiyaç duymazlar ve hayatlarının ileriki safhalarında bu dili bildiklerini iddia ederler. Buna benzer şekilde bir kişinin yaşadığı çevreden edindikleri, kendisine aktarılan dönemin değerleri ve o dönemde hâkim olan erdem anlayışı herhangi bir felsefi tanım yapılmadan kişiler tarafından içselleştirilebilir ve insanlar bunları bildiklerini iddia edebilirler. Bununla beraber o dönemin politik erdem anlayışı bir beceriye ya da sanata sahip olmaktır.²⁴⁵ Bu beceriyi ise gerek politika sanatıyla olsun gerek retorikle Protagoras öğretebileceğini iddia etmiştir.

O Homeros’ta da gördüğümüz, uzun süren bir eğitim süreciyle, kişilerin konuşma ve davranışlarını geliştiren bir idealden ilham alan, bu doğrultuda eğitim faaliyetlerini icra eden birisidir. Aristokratik idealden farkı ise bu erdemin herhangi bir kan bağına bağlı olarak kişiden kişiye geçmediğine inanmasıdır. Onun yapmaya

²⁴² Platon, *Euthyphron*, I. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2008, 5d.

²⁴³ Platon, *a.g.e.*, 5d.

²⁴⁴ Platon, *Menon*, 71b.

²⁴⁵ Arthur W. H. Adkins, *Merit and Responsibility*, London: Oxford University Press, 1960, s.244.

çalıştığı şey sporun demokratikleştirilmesinde olduğu gibi erdemın demokratikleştirilmesi olduğu söylenebilir.

3.2.1.2 Hippias: güzel üzerine

Kendisini bir erdem öğretmeni olarak gören bununla beraber öğrencilerini daha erdemli bir hale getirdiğini iddia eden sofistlerden bir diğeri Hippias'tır.²⁴⁶ Hippias'ın erdem öğretisi değerlendirildiğinde onun geleneksel olarak nitelendirilebilecek bir erdem anlayışına sahip olduğu ortadadır. Kendi adının geçtiği *Hippias* diyaloguna bakıldığında her ne kadar alay konusu edilse de özellikle Lakedaimonialılara “genç bir adamın yapması gereken soylu ve güzel işleri”²⁴⁷ anlatan konuşmasıyla Hippias'ın orada takdir topladığından bahsedilir. Konuşma bir gencin yaşamının ileri yıllarında saygın bir kişi olarak anılabilmesi için yapması gereken “yasaya uygun”²⁴⁸ erdemli davranışlarla alakalıdır.

Diyalogda ikili arasındaki konuşmada Hippias'ın “soylu ve güzel işler”den söz açmasıyla Sokrates'in istediği üzerine “güzel”e değinilir. Burada her zaman olduğu gibi Sokrates Hippias'tan “güzel”i tanımlamasını ister. Sokrates, Hippias'ın vermiş olduğu “genç bir kız”²⁴⁹ gibi cevapları eksik bulur. O belirli bir güzelliğe sahip olan bir nesneyi cevap olarak istemez. Sokrates'in yapmak istediği şey Protagoras'ta ele alınana benzer şekilde belirli bir güzelliğe sahip olan tüm nesnelerin ortaklaşa sahip oldukları temel bir ilkeyi ortaya koymaktır. Sokrates'e göre ancak bu şekilde bir tanım yapılabilir ve “bilgi”den bahsedilebilir. Başka bir ifade ile onun istediği cevap Hippias özelinde kendinde güzelin ne olduğudur. Bir şeyi bilmek, “güzel nedir?” sorusuna cevap verebilmek için tüm tikel örneklerden soyutlanmış ve bu örneklerin hepsinde bulunan temel bir ilkeye ulaşmak gerekmektedir.

Açıktır ki Hippias onun istediği şekilde bir tanım yapamaz. Verdiği cevaplara karşılık olarak Sokrates Hippias'a dolaylı olarak küçük düşürücü sözler sarf eder.²⁵⁰ Hippias isteneni ortaya koyamadığından dolayı Sokrates onun “güzel”i bilmediği sonucunu çıkarır ve şunları ifade eder: “Sen güzelin ne olduğunu bile bilmiyorsun,

²⁴⁶ Platon, *Büyük Hippias*, 283.

²⁴⁷ Platon, *a.g.e.*, 286.

²⁴⁸ Platon, *a.g.e.*, 286.

²⁴⁹ Platon, *a.g.e.*, 287.

²⁵⁰ Platon, *a.g.e.*, 292.

buna karşın bir konuşmanın ya da başka bir şeyin güzel olup olmadığını nasıl bilebilirsin?”²⁵¹ Buradan anlaşıldığı gibi Sokrates’e göre kendinde güzelin ne olduğu bilinmeden başka bir davranışın ya da işin güzel olduğu bilinemez. Hippias’ın burada geleneksel bir anlayışla Sokrates’in sorularına cevap vermeye çalıştığı açıktır ve bu cevap sıradan bir insanın verebileceği de bir cevaptır. Burası özellikle Platon’un diğer diyaloglarında da karşımıza çıkan bir husustur. *Devlet*’te Sokrates sofistlerin o zamanlarda Atina’da yaygın olan inançlardan başka bir şey öğretmediklerinden ve bunları herhangi bir ahlaki değerlendirme süzgecinden geçirmeden icra ettikleri dile getirilir.²⁵² Açıktır ki Sokrates kendisinin gibi bir yol izlemediklerinden ve halkla aynı düzlem üzerinden hareket ettiklerinden dolayı sofistleri eleştirmektedir. Ahlakla ilgili sıradan inançları savunma ve eleştirisiz bir şekilde kabul etme eleştirisi açıktır ki sofistlerin bilgeliğiyle halkın bilgeliğini birbirlerine eşitler. Bu durum bir bakıma sofistlerin yaptığı işi değersiz kılar. Erdemin öğretilmesi için bilgi olması ve bilgi kategorisi içinde bir şeyi değerlendirebilmek için tanım yapmanın gerektiği hatırlanacak olursa direk olarak değil de dolaylı olarak sofistlerin ahlakla ilgili konularda bilgisiz oldukları ortaya konulmaya çalışılır.

Ne kadar Platon tarafından böyle olmakla suçlansalar da sofistlerin geleneksel bir erdem anlayışıyla hareket ettikleri açıktır. *Büyük Hippias* diyalogundaki aktarılanlara benzer şekilde *Küçük Hippias* diyalogunda Hippias’ın oldukça geleneksel olarak tanımlanabilecek bir erdem anlayışına sahip olduğu görülür. Diyalogda Hippias, Aşil’i Truva’ya gelmiş dürüstlüğüyle bilinen en iyi kişi olarak aktarır; Odysseus ise kurnazlığından dolayı eleştirilir.²⁵³ Bununla beraber yalan söylemenin kötü olduğu ve doğruyu söylemenin iyi olduğu Hippias tarafından dile getirilir. Diyalogda Sokrates’in ifadeleri ise şaşırtıcıdır. Çünkü yapılan sokratik sorgulama sonucunda Sokrates yalancıların ve doğruyu söyleyen kişilerin ahlaki olarak birbirlerinden farklı olmadıkları ve isteyerek yapılan yanlışın istemeyerek yapılan yanlıştan daha iyi olduğunu ortaya koymaya çalışır.²⁵⁴ Açıktır ki burada Sokrates tarafından ortaya konmuş olan argümanlar ahlaki açıdan problemlidir, Hippias ise karşımıza geleneksel ahlakın bir savunucusu olarak karşımıza çıkar.

²⁵¹ Platon, *a.g.e.*, 304.

²⁵² Platon, *Devlet*, 493.

²⁵³ Platon, *Küçük Hippias*, 364c.

²⁵⁴ Platon, *a.g.e.*, 367d, 372a.

Toplumun ahlakını bozmak Aristophanes tarafından ele alındığı gibi sofistlerle ilgili genel olarak sıralanan eleştirilerin başında gelir. Bu argüman Hippias özelinde değerlendirildiğinde durumun böyle olmadığı ortadadır. Toplumun ahlakını bozan bir kişi olarak değil, daha çok toplumun benimsediği bir ahlak anlayışı üzerinden fikirlerini dile getiren bir kişidir. Burada karşılaşılan durum halkın yozlaşması değildir. Platon tam olarak sofistlerin bilinen, geleneksel olan görüşlerin, inançların dışına çıkamadıklarını, onları temellendiremediklerini, erdem(arete)nin tanımını kendi istediği şekilde veremediklerinden dolayı eleştirmektedir.

3.2.1.3 Prodikos: Herakles üzerine

Prodikos yakın anlama sahip olan kelimeler arasında yaptığı ayrımlarla tanınan, Sokrates'in onun derslerine katılmaya çalışmasıyla bilinen bir sofisttir. Sokrates "Prodikos'un dediği gibi öncelikle kelimeleri doğru bir şekilde kullanmayı öğrenmek gerekir."²⁵⁵ tavsiyesini bir tartışmada bir kişinin başka bir kişiyi aldatmaması için öğrenmesi gerektiğini vurgular. Her ne kadar Sokrates bu tavsiyeyi verse de onun kelimelerle ilgili yapılan bu ayrım hususunda çok da olumlu olmadığı anlaşılır. Sokrates'in "Çünkü bu bilgilerin çoğunu hatta tamamını öğrensen bile aslında öğrenmen gerekenin özünü öğrenemezsin."²⁵⁶ ifadesi bu olumsuzluğun bir örneğidir. Burada "öğrenmen gerekenin özü"yle aktarılmak istenen önceden aktarıldığı gibi örneklerden soyutlanmış olmak koşuluyla temele, öze ulaşmaya çalışmaktır. Prodikos'un sanatı ise bunun tam zıttı olarak nitelendirilebilir. O kavramların birbirleriyle ortaklaştığı öze değil, kavramların birbirinden farklılaştığı özellikler üzerine yoğunlaşır.²⁵⁷

Gerek Aristoteles'in *Topiklerinde*²⁵⁸ gerekse Platon'un diyaloglarında sık sık kelimelerin doğru kullanımı sanatı bahsiyle ismi geçen Prodikos'un bu hususla alakalı olarak epey dikkatleri üzerine çekmiş olduğu açıktır. Böyle olsa da onun pek bilinmeyen ve erdem anlayışına tam olarak ışık tutabilecek olan bir konuşması bulunur. Bu konuşmanın ismi "*Herakles Üzerine*"²⁵⁹dir. Ksenophon'un *Memorabilia*

²⁵⁵ Platon, *Euthydemus Parmenides*, 277.

²⁵⁶ Platon, *a.g.e.*, 278.

²⁵⁷ Corey, *a.g.e.*, s.92.

²⁵⁸ W. A. Pickard, "Topics", *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, Princeton: Princeton University Press, 1984, 2.6, 112b22.

²⁵⁹ Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.20- 23.

isimli eserinde karşımıza çıkan bu hikâye yol ayrımında olan Herakles'in yapmak zorunda olduğu bir seçimle alakalıdır.

Eserde Sokrates ve Aristippus arasındaki geçen konuşma, erdem konusuna gelince Hesiodos'un *İşler ve Günler* eserinde anlatılanlara benzer bir şekilde geleneksel bir şekilde tanımlanabilecek bir erdem öğretisi üzerinden aktarılır. O dönemdeki hâkim erdem anlayışından yola çıkılarak Hesiodos, Epicharmus, Prodikos gibi düşünürlere atıfta bulunularak erdem konusuna değinilir. Erdemin zor bir şekilde elde edilmesinin, bu yolda çaba sarf etmenin önemi üzerinde durulur. Konu Prodikos'tan yapılan atfa gelince kendisine bilge Prodikos diye hitap edilir.²⁶⁰ Konuşmanın içeriğine gelince, Herakles yetişkinliğe adam atma zamanı yaklaştığında bundan sonraki hayatında nasıl bir yol izlemesi gerektiği "erdemın yolunu mu yoksa kötülüğün yolunu"²⁶¹ mu seçmesi gerektiği üzerinde düşünceye koyulur. Tam o sırada karşısına iki kadın belirir. Anlaşılabacağı üzere kadınlardan biri erdemin yolunu, diğeri ise kötülüğün yolunu Herakles'e anlatmaya ve Herakles'i ikna etmeye koyulurlar. Kadınların isimleri ise Erdem ve Kötülük'tür. Konuşmaya ilk başlayan Kötülük olur. Kötülük Herakles'in kendisinin peşinden gitmesini, bu yolun tüm güzellikleri çabasız, hızlı bir şekilde tecrübe edebilmek için en elverişli yol olduğunu, bu yolla istediği her şeyi dertsiz, telaşsız elde edebileceği telkininde bulunur.²⁶² Erdem ise Kötülük konuşmasını bitirdikten sonra sözü ele alır. Kötülüğün anlattıklarının tam zıttı mahiyette konuşmasına başlar. Konuşmasının başlangıcında Herakles'e dürüst davranacağını, "şeyleri oldukları gibi, tanrıların buyurduğu şekilde"²⁶³ açıklayacağını ifade eder. Erdem şunları söyler:

"Tanrılar adil ve iyi olan tüm şeyleri insanlara çabasız ve zahmetsiz bir şekilde vermemiştir. Eğer tanrıların lütfunun üzerinde olmasını istiyorsan, onlara dua etmelisin: arkadaşlarının sevgisini arzuluyorsan onlara iyilik yapmalısın...Yunanlar arasında erdem konusunda hayranlık uyandırarak anılmak istiyorsan Yunanlara iyilik yapmak için çaba göstermelisin, topraktan bolca meyve elde etmek istiyorsan, o toprağı ekip biçmelisin...eğer vücudunun güçlü olmasını istiyorsan, vücudunu aklının hizmetkârı olması konusunda alıştırmalı ve zahmetle, terle eğitmelisin."²⁶⁴

Eserde Prodikos erdem yolunun tanrılar tarafından emredildiğini ifade ederek bu yolun sözcülüğünü yapar. Prodikos'un kalabalığa karşı yapmış olduğu bu

²⁶⁰ Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.20- 23.

²⁶¹ Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.20- 23.

²⁶² Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.23- 27.

²⁶³ Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.27- 30

²⁶⁴ Xenophon, *a.g.e.*, 2.1.27- 30.

konuşmanın Hesiodos'un eserlerinde dile getirdiği düşüncelerden çok da farklı olmadığı ortadadır. Hatırlanacağı üzere Hesiodos emek verilerek geçirilecek, doğru amaçlar peşinden koşulacak bir hayatın peşinden gidilmesini önermekteydi.²⁶⁵ Kötülüğe karşı erdemin yolunu savunması, erdemin yolunun ise Hesiodos'a benzer bir şekilde sıkı çalışma ve sıkıntılara bağlı olması Prodikos'un geleneksel ahlaka dayalı olan bir argüman geliştirdiğini gösterir.

3.2.1.4 Euthydemus, Dionysodorus ve eristik

Euthydemus ve Dionysodorus kardeşler sofist olarak tanımlanan kişiler arasındadır. Onlar *Euthydemus* diyalogunda Atina'ya erdem öğretmenleri olarak geldiklerini açıklarlar.²⁶⁶ Diyalogun geneline bakıldığında karşılaşılan şey kardeşlerin tartıştıkları kişiler kim olursa olsun “eristik”i kullanarak onları susturmalarıdır. Onların erdem adı altında öğrettikleri eristik *Eris* kökünden türetilen tartışma, kavga anlamlarına gelir. Kullandıkları kendilerine has olarak tanımlanabilecek bu sanatın o zamanda yaşayan kişiler için yeni bir şey olduğu diyalogda karşımıza çıkar.²⁶⁷ Sofistlerin özellikle retorikle uğraştıkları nerdeyse hemen hepsinin konuşma sanatına önem verdiği yukarıda anlatılan tüm örneklerde karşımıza çıkan bir olgudur. Peki, retoriğin eristikten farkı nedir? Retoriğin öne çıkan ilk özelliği bir konu hakkında yapılan uzun bir konuşma olmasıdır. Eristik ise genel olarak değerlendirildiğinde Sokratik yöntemle benzer. Sokratik yöntemde nasıl soru-cevap etkinliği kullanılıyorsa eristikte de karşıdaki kişilere çeşitli sorular sorulup onlardan belirli cevaplar alınmaya çalışılır. Benzerliğin sadece bu kadar olduğu söylenebilir. Çünkü diyalogda kardeşler tarafından sorulan sorular tuzak sorulardır ve bu sorular karşıdaki kişiyi çeşitli söz oyunları ile mağlup etmeye yönelik olarak kullanılırlar. Soru sorulan kişi soruya evet ya da hayır cevabını verse bile her iki durumda da mağlup edilir. Bunu yaparlarken kardeşler bazı kelimelerin birden fazla anlamının bulunmasından hareket ederler ve bu kelimelerin anlam bulanıklıklarından faydalanırlar. Buna örnek olarak, “öğrenmek” kelimesi verilebilir. Bilindiği üzere “öğrenmek” günümüzde (a) bilgi edinmek, bellemek, beceri kazanmak, haber almak gibi çeşitli anlamlara gelir. “Bilgisiz” ya da “cahil” sözcükleri için de durum

²⁶⁵ Hesiodos, *İşler ve Günler*, 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2014, 305- 320.

²⁶⁶ Platon, *Euthydemus Parmenides*, 273.

²⁶⁷ Platon, *a.g.e.*, 271.

benzerdir. “Cahil” genel bir eğitimsizlik hali için, ahmaklık anlamında kullanılabileceği gibi belirli bir konu hakkında bilgi sahibi olmama anlamına da gelebilir. Kardeşlerin yaptıkları şey kelimelerin bu çoklu anlamlarından istifade edip bunları karşı tarafı susturmak için kullanmalarıdır. Örnek olarak *Euthydemus* diyalogunda şöyle bir konuşma geçer. “Kimler öğrenir, bilenler mi bilmeyenler mi?”²⁶⁸ Öğrenmek ve bilmek sözcüklerinin çok anlamlılıklarından istifade eden kardeşler, soruların muhatabı olan Kleinias’ı hangi cevabı verirse versin çürütürler. Sorulan diğer bir soru ise “Öğrenciler bildiklerini mi bilmediklerini mi öğrenirler?”²⁶⁹ sorusudur. Daha önce karşılaşıldığı gibi Kleinias yine söz oyunları ile çürütülür.

Buradan hareketle eristiğin hakikatle alakası olan bir sanat olmadığı ortaya konabilir. Eris kelime kökünden anlaşılabilmesi gibi amaç nasıl bir savaşta karşıdaki grubu ya da kişiyi etkisiz hale getirmekse Euthydemus ve Dionysodorus’un yaptığı savaşın bir sözel türevi olduğu söylenebilir. Eristikle uğraşan bu sofistlerin yukarıda ortaya konan argümandan da anlaşılacağı üzere ne eğitimle ne de kişiyi ikna etmekle ilgilenmemelerine rağmen onların kendilerini erdem öğretmenleri olarak sunmaları dikkatleri çeken bir husustur. Daha önceden eğitimlerinin bir parçası olan savaş sanatları gibi konularla artık ilgilenmediklerini ve erdem öğretimi üzerinde yoğunlaştıklarını belirtmeleri kuşkusuz onların sofist olarak addedilmelerinde önemli bir etmendir.²⁷⁰ Hatta bu konuda kendilerine o kadar güvenirler ki erdem öğretimini “herkesten çok daha iyi”²⁷¹ yerine getirdiklerini iddia ederler.

Onların erdemden anladıkları açıktır ki eristiktir. Eristiği kullanan kardeşlerin argümanlarını, Aristoteles *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine* isimli eserinde ele alır. Aristoteles’e göre bu argümanlar yukarıda aktarıldığı gibi kelimelerin birden fazla anlama sahip olmasından faydalanılarak oluşturulurlar.²⁷² Hakikatin öncelikli bir durumda olmaması, kardeşler tarafından önemsenmemesi veya kişileri herhangi bir durumla ilgili ikna etme gayreti içerisinde olmamaları eristiğin sadece gösteri amaçlı

²⁶⁸ Platon, *a.g.e.*, 275.

²⁶⁹ Platon, *a.g.e.*, 276.

²⁷⁰ Platon, *a.g.e.*, 273.

²⁷¹ Platon, *a.g.e.*, 273.

²⁷² Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine.*, s.10-12.

kullanıldığı izlenimini yaratır. Doğru bir şey söylendiğinde çeşitli söz oyunları ile kişilerin kafasını karıştırarak bunun yanlış olduğunu ya da tam tersi bir şekilde yanlışın doğru olduğunu temelsiz bir şekilde ortaya koyan çürütme ne kadar erdem olarak nitelendirilebilir, burası tartışmalıdır.

Eristiğin erdemle alakalı olması bir yana “eristik”le karşı karşıya kalan kişiler için bu durumun can sıkıcı olduğu açıktır. Sokrates, diyalogda “eristik”e karşı kişinin kendisini koruyabilmesi için Prodikos’un geliştirmiş olduğu sanatı insanların birbirlerini kandırmalarını engellemek için kullanılması gerektiğinden bahseder.²⁷³

Diyalogda ismi geçen Klinias isimli kişi için kardeşlerin erdemle ilgili olarak hiçbir ikna çabası içine girmemeleri Sokrates’in dikkatini çeken bir husustur.²⁷⁴ Eristikle alakalı olarak Sokrates *Phaidon* diyalogunda bu sanatı icra eden kişilerle ilgili bir eleştiride bulunur. Sokrates şunları söyler:

“Özellikle de zamanlarını eristik(hileli) argümanlarla uğraşarak geçirenler, senin de bildiğin üzere, en sonunda kendilerinin olağanüstü zeki insanlar olduklarını düşünme durumuna gelirler; argümanlarda sağlam ya da güvenilir hiçbir şey bulunmadığını, her (ş)eyin, tam tamına Euripos’taki akıntıda olduğu gibi, bir aşağı bir yukarı sürüklendiğini ve hiçbir şeyin bir an bile aynı durum ve kararda olmadığını fark eden yalnızca onlardır.”²⁷⁵

Kendilerinin zeki olduğunu düşünen eristikle ilgilenen bu kişiler ise karşılarında bulunan kişilerde “akıl yürütmeden nefret etme”²⁷⁶ denen bir durumun yaşanmasına sebep olabilirler. Sokrates “akıl yürütmeden nefret” etme durumunu “insanlardan nefret etme”²⁷⁷ durumuyla ilişkili olarak açıklar. Birisine çok fazla güvenip sonra bu kişinin güvenimizi hak etmeyen bir kişi olduğunu fark ettiğimizde ve hatta bu durum çok yakınımızda bulunan bir kişi ise bunun sonucu herkesten nefret etmektir. Benzer durum ise akıl yürütmede karşımıza çıkar. Eğer bir kişi mantıklı bir argümanı mantıksız bir argümandan ayırt etme yeteneğine sahip değilse ve önüne çıkan her mantıksız argümana inanma eğilimindeyse kişi “insanlardan nefret etme” durumunda olduğu gibi artık hiçbir argümana inanmaz, onlardan nefret eder duruma gelir. Tabi ki de buradaki kabahat insanlara ya da çevredeki diğer

²⁷³ Platon, *a.g.e.*, 277.

²⁷⁴ Platon, *a.g.e.*, 278.

²⁷⁵ Platon, *Phaidon*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2013, 90c.

²⁷⁶ Platon, *a.g.e.*, 89d.

²⁷⁷ Platon, *a.g.e.*, 89d.

hususlara atfedilmemelidir, kişi sadece ama sadece argümanlardaki doğruluğa odaklanmalı ve sorgulanmayan herhangi bir önermeye bağlı bir hale gelmemelidir.

3.2.2 Retorik Eleştirisi

Gorgias'ın müfredatı genel olarak değerlendirildiğinde, verilen eğitimin retorik sanatı üzerine olduğu ve bu eğitimin pratik amaçlar üzerinden icra edildiği karşılaşılan bir husustur. Onun Protagoras'ta, Prodikos'ta ve Hippias'ta görüldüğü şekilde erdem üzerine yazmış olduğu herhangi bir eseri yoktur. Bu yüzden diğer sofistlerden farklı bir düşünür olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak her ne kadar felsefe tarihinde bir sofist olarak anılsa da kendisini bir sofist olarak görmez.²⁷⁸

Gorgias'ın kendi ismiyle anılan *Gorgias* diyalogu Sokrates'in üç kişiyle yapmış olduğu konuşmayı içerir. Bunlardan ilki Gorgias ve Sokrates, ikincisi Polus ve Sokrates üçüncüsü ise Kallikles ile Sokrates'in arasında geçen konuşmadır. Diyalogda Sokrates Gorgias ile yaptığı konuşmada retorik sanatını derinlemesine incelemeye çalışır ve retorikğin niteliği üzerine bir tartışma yürütülür.

Sokrates, kendisinden alışıık olunacağı şekilde, Gorgias'tan retorik sanatının tam olarak ne olduğunu açıklamasını ve Gorgias'ın sahip olduğu uzmanlık hakkında bilgi vermesini ister. Diyalogda Gorgias'ın retorikğe çok büyük bir önem atfettiği dikkatleri çeken bir husustur. Onun için retorikğin konusu “insan işlerinin en büyüğü ve en iyileri”²⁷⁹dir. Ama onun retorikle ilgili bu söylemi çok açıklayıcı değildir ve konunun kapsamı çok geniştir, çünkü “insan işlerinin en büyüğü ve en iyileri” kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Bu bir öğretmen için eğitim olabileceği gibi farklı bir meslek grubuna sahip olan birisi için daha farklı olabilir. Bu yüzden burada cevaplanması gereken konu “insan işlerinin en büyüğünün ve en iyileri”nin ne olduğudur. Gorgias'ın cevabı ise bu sanatın ona sahip olan kişiye yalnızca özgürlük değil, diğer yurttaşları yönetmek için güç de vermesidir.²⁸⁰ Ona göre tüm güç retorikte toplanır.²⁸¹

Daha önceden ele alındığı gibi, bir topluluğun önünde güzel bir şekilde konuşabilmek Antik Yunan kültüründe önemli bir etkinliktir. Gorgias'a göre retorik

²⁷⁸ Platon, *Menon*, 95c.

²⁷⁹ Platon, *Gorgias*, 451d.

²⁸⁰ Platon, *a.g.e.*, 452d-e

²⁸¹ Platon, *a.g.e.*, 456b-c.

sanatı sayesinde insanlar “bir hususiyet ve devlete ve diğer insanlara göre bir üstünlük sağlar.”²⁸² Karşılarındaki kişileri ikna edebilmenin yöntemini sunan retorikle, hatipler bir olayı kendilerinin gördüğü şekliyle, belirli bir bakış açısıyla konuşma yaptıkları kişileri etkileyebilirler. Ama bir kişiyi belirli bir konuda ikna edebilmek için ille de retorik sanatını kullanma zorunluluğu yoktur. Herhangi bir sanatla uğraşan kişi bu sanatı kullanmaya gerek duymadan karşılarındaki kişiyi belli bir konu hakkında ikna edebilir. Bu yüzden netleştirilmesi gereken şey retoriğin ne tür bir ikna yolu olduğu ve hangi konularla ilgili ikna edici olduğudur. Gorgias tanımı daraltır ve retoriğin “mahkemelerde ya da diğer toplantılarda doğru olan ya da olmayan şeylerle ilgili kandırma sanatı”²⁸³ olduğunu açıklar. Retorik o kadar güçlü bir araçtır ki hatibin konuştuğu konu hakkında bilgisi olmasa bile halk karşısında kendisini retorik sayesinde yetkin bir kişi olarak takdim edebilir. Burada söylenen, herhangi bir teknik konu hakkında da geçerlidir. Sokrates’in teknik bilgi gerektiren konularda insanların hatipleri dinlemeyeceğini, onların yerine işin ehli olan kişilerden yardım alacaklarını söylemesi üzerine, Gorgias buna karşıt bir argümanla tersane ve liman yapımı konusunda uzmanlıkları olmayan Themistokles ve Perikles’i, bu hususta halkın dinlediğini öne sürer.²⁸⁴ İşin uzmanı olmayan bir kişi tarafından bir konunun öne sürülmesi ve retorik sayesinde söyledikleriyle karşılarındakileri ikna edebilmesi bir araç olarak kullanılan retoriğin hiç de iyi amaçlar için kullanılmayabileceği şüphesini uyandırır. Bir kişinin doktor olmadan karşılarındakileri sağlık hakkında bilgilendirmesi veya bir kişinin kendisinin öğretmen olmadan karşılarındakilere bir şeyler öğretmeye çalışması problemlı bir durumdur.

Gorgias retoriğe getirmiş olduğu yeniliklere ve döneminde yakaladığı başarıya rağmen sadece retorik üzerinde durmasından dolayı Platon tarafından eleştirilir. *Menon* diyalogunda Gorgias’ın “erdem öğrettiğini asla”²⁸⁵ ifade etmemesi, bunu iddia eden kişileri ciddiye almaması Menon tarafından dile getirilir. Herhangi bir ahlaki değer olmadan verilecek olan retorik eğitiminin Sokrates tarafından sorgulamaya tabi tutulacağı açıktır. Nitekim *Gorgias*’ta karşılaşılan durum da budur. Ortaya konan problem ise bir retorik öğretmenin öğrencilerinin retorik sanatını

²⁸² Platon, *a.g.e.*, 452d.

²⁸³ Platon, *a.g.e.*, 454b.

²⁸⁴ Platon, *a.g.e.*, 455e.

²⁸⁵ Platon, *Menon*, 95c.

kötüye kullanmamaları için çeşitli ahlaki değerleri öğretip öğretmemesi üzerinedir. Amacı kötü olan bir kişinin retorığı sırf kendi çıkarı için kullanabileceği açıktır. Böyle bir ihtimale karşı olarak, Gorgias retorik sanatına yaptığı övgüden sonra kötü amaçlar için bu sanatı kullanacak olan olursa ona “kızmalı, onu kentten sürmeli, onu öldürmeli, öğretmene zarar verilmemeli.”²⁸⁶ ifadelerini dile getirir. Ona göre bir retorik öğretmeni öğrencilerinin bu sanatı kötüye kullanmaları durumunda sorumlu tutulamaz. Retorığı bir silaha benzeten Gorgias için retorik öğretmenin yaptığı iş sadece bu silahın nasıl kullanılacağına öğretilmesiyle sınırlıdır, öğrenci ise bu eğitimi alırken bununla paralel bir şekilde bu silahı doğru amaçlar için kullanmayı öğrenmesi gerekir.²⁸⁷ Her ne kadar Platon tarafından ahlaki temele oturmayan bir retorığın kötü amaçlar için kullanılabilme olasılığı okuyucuya hissettirilse de, Gorgias tıpkı diğer yarışma türlerine yaklaşıldığı gibi retorığe yaklaşılmaması gerektiğinden bahseder. Dövüş sanatlarında belirli becerileri edinmiş uzmanlaşmış bir kişi bu becerilerini ayırım yapmaksızın herhangi bir kişiye uygulamamalı, arkadaşlarını yaralayıp onlara zarar vermemelidir.²⁸⁸ Retorik için de benzer bir durum söz konusudur. Ona göre retorik “doğrulukla”²⁸⁹ kullanılması gereken bir sanattır, kişilerin kötü amaçlarını hayata geçirebilmeleri için öğretilen bir sanat değildir. Her ne kadar kendisi erdem öğretmediğini iddia etse de, retorığın doğruluk ve dürüstlikle kullanılabilmesi için Gorgias, isteyenlerin ahlakla ilgili konuları kendisinden öğrenebileceklerini belirtir.²⁹⁰

Gorgias ahlaki konularla alakalı olarak yukarıdakilere benzer açıklamalar yapmış olsa da diyalogun ilerleyen bölümlerinde konuşmaya dâhil olan Polus, Gorgias’ın bir öğrencisi olarak retorığın ahlaki temelden yoksun olduğunda nasıl kötü amaçlar için kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Polus’la olan konuşmasında Sokrates kendi retorik tanımını yapar. Ona göre retorik bir sanat değil, “süslenme ya da bilgiçlik taslama, dalkavukluktur.”²⁹¹ Polus bu tanıma karşı çıkar. Onun retorikle olan konuşmasında öne çıkan husus güce yaptığı vurgudur. Bu güçle bir hatibin istediği herhangi bir şeyin önüne engel konulamayacağını, hiçbir kimsenin

²⁸⁶ Platon, *Gorgias*, 457b- c.

²⁸⁷ Platon, *a.g.e.*, 457a- b.

²⁸⁸ Platon, *a.g.e.*, 456d.

²⁸⁹ Platon, *a.g.e.*, 457b.

²⁹⁰ Platon, *a.g.e.*, 460a.

²⁹¹ Platon, *a.g.e.*, 463b.

onu engelleyemeyeceğini herhangi bir kişiye zarar vermek de dâhil olmak üzere bu güçle donanmış bir hatibin her şeye muktedir olacağını ifade eder.²⁹² Böyle bir güce sahip olmak onun için mutluluk kaynağıdır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla retorik “güç”e ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Sokrates’in buna karşı çıkacağı açıktır. Ona göre bu tarz şeyleri insanlara yaşatanlara özenilmemelidir. Buna paralel olarak Sokrates’e göre böyle davrananlar kurbanlarından daha kötü bir hal içerisinde dirler. O eğer seçmek zorunda kalırsa “haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramayı”²⁹³ yeğler.

Geleneksel ahlaki değerlere karşı olan görüşleriyle öne çıkan Polus’tan sonra karşımıza Kallikles çıkar. Diyalogdaki son konuşmacı olan Kallikles sofistlerle ilgili oldukça olumsuz düşüncelere sahiptir. Ona göre sofistler “değersiz insanlar”²⁹⁴dır. Felsefe öğrenimini bir gençlik uğraşı olarak gören Kallikles, bir kişinin hayatının erken yıllarında entelektüel belirli bir seviyeye gelinceye kadar bu eğitimi alması gerektiğini, yaşamının ileri yıllarında yaşına uygun davranması, felsefeyi bırakması gerektiğini düşünür.²⁹⁵ Her ne kadar sofistlerle ilgili olumsuz düşüncelere sahip olsa da kullandığı argümanlara bakıldığında sofist literatürde yer alan doğa ve yasa karşıtlığını kullanarak kendi düşüncesini temellendirdiği görülür. O “doğa”nın tarafındadır. Ona göre insanlar tarafından yapılmış olan yasalar doğal değildir. Bunları “çoğunluk, zayıf insanlar yapar.”²⁹⁶ Bu yasalarla insanların küçük yaşlardan itibaren şekillendirildiği, onlara eşitliğin iyi bir şey olduğunu öğretildiği ve doğası gereği güçlü olan birinin ortaya çıkması halinde kendisinin bir efendiye dönüşeceğinden bahseder.²⁹⁷ Ona göre daha iyi ve daha bilge olan biri topluluğu yönetmeli, daha kötünün üzerinde bir avantaja sahip olmalıdır.²⁹⁸ Güçlü olan kişi gücünün yettiği her şeye muktedir olmalı ve isteklerini ne pahasına olursa olsun yerine getirmelidir. Doğa, güçlü bir kişiye istediği her şeyi elde etme hakkını sunar. Bu yüzden zayıflardan oluşan çoğunluk yasalar ortaya koyup, güçlü kişinin

²⁹² Platon, *a.g.e.*, 466c.

²⁹³ Platon, *a.g.e.*, 469c.

²⁹⁴ Platon, *a.g.e.*, 520a.

²⁹⁵ Platon, *a.g.e.*, 485a.

²⁹⁶ Platon, *a.g.e.*, 483a.

²⁹⁷ Platon, *a.g.e.*, 483d- 484a.

²⁹⁸ Platon, *a.g.e.*, 486d- 490a.

istediklerinin yapmasına izin vermeyerek doğanın amacını gerçekleştirmesine engel olurlar.

Gorgias’la başlayan retorik incelemesi, Polus’la devam etmiş ve nihai nokta Kallikles’le konulmuştur. Her ne kadar Gorgias retorik konusunda ahlak karşıtı argümanlar ortaya koymamış olsa da Polus’un öne sürdükleri ve akabinde bir politikacı olan Kallikles’ten duyduklarımız açıktır ki geleneksel ahlakın dışında kalırlar. Diyalog genel olarak değerlendirildiğinde, retorik ahlaki bir temel başlangıç noktası alınarak icra edilmezse yaşanabilecek olumsuzluklar okura anlatılmaya çalışılır. Gücü bir amaç edinen bunu elde etmek için retoriği kullanan Polus ve Kalikles’in öne sürdüğü düşünceler toplumun yozlaşmasının örneğini bize sunarlar.

3.2.3 Ateizm Eleştirisi

Sofistlerin yaşamış olduğu çağ olan M.Ö 5.yüzyıl, İlkçağ Aydınlanması olarak literatürde yerini alır. Bu yüzyılda yaşanan aydınlanma ile 18. Yüzyılda vuku bulan felsefi bir hareket olan aydınlanmayı birbirine karıştırmamak gerekir. Bunu rağmen her iki dönemin arasındaki benzerlikler ortaya konabilir. 18. Yüzyıl aydınlanmasının öne çıkan özelliği “akıl”ın önem kazanmasıdır. Akıl bu yüzyılda otoritenin ve meşruiyetin kaynağı haline gelmiştir. Aydınlanmayla beraber bilimsel metod ön plana çıkmış, “aşkın” olan sorgulanmaya başlamıştır. Bu yüzden kilisenin ve monarşinin gücü zayıflamış ve bundan kaynaklanan 18. Yüzyıl ve 19.yüzyılda vuku bulan politik devrimlerin önü açılmıştır. Bu çağda Voltaire ve Jean-Jacques Rousseau, bir toplumun akıl temelinde inşa edilmesi gereğini savunmuş, Montesquieu güçler ayrılığını ileri sürmüştür. Hume bilim ve din arasındaki ilişkileri ele almış, felsefenin şüpheci ve empirik tabanındaki önemli filozoflarından birisi haline gelmiştir. Kant ise felsefi çıkmazlardan kurtulabilmek için akıl ve deneyim arasındaki ilişkiyi ele almış, dinle ilgili konularda aklın başat bir rolde bulunması gerektiğini ifade etmiştir.

M.Ö 5. Yüzyıl ile 18. Yüzyıl aydınlanması arasındaki benzerliğin “aşkın” üzerinden izi sürülebilir. Bu konuda söylenebilecek en temel husus sofistlerin “aşkın” olanı öğretilerine koymamaları ve 18. Yüzyılda “aşkın” olanın sorgulamaya tabi tutulmasıdır. Protagoras daha önceki bölümde ele alındığı gibi “Tanrılarla ilgili olarak ne var olduklarını söyleyebilirim ne de var olmadıklarını; çünkü bunu bilmeyi

engelleyen çok şey var: belirsizlik ve insan yaşamının kısa oluşu.”²⁹⁹ ifadelerini ileri sürmüştü. Bundan dolayı daha sonraları agnostik olarak konumlandırılan Protagoras, bu tutumunu *Theaitetos* diyalogundaki tanrıların var olup olmadığıyla alakalı sorulara cevap vermeyişle devam ettirir.³⁰⁰ Bu husus, onun “aşkın” ile alakalı kesin bir şey olmamasından hareketle kendisinden önce gelen düşünürlerin problemi ele alış şeklinden uzaklaştığını gösterir.³⁰¹ Protagoras’ta karşılaşılan durum ontolojik bir temelden hareketle dinin ele alınmamasıdır. Buna ilave olarak tanrıların olmadığını söylemediği gibi agnostisizm propagandası da yapmaz ve dini pratiklerin toplumsal hayatta önemli bir yer işgal ettiğinin bilincindedir. Protagoras için din toplumsal olgudur ve o bu gerçeği yadsımaz. Düşüncelerini dile getirdiği eserlerde eğitim amaçlı belirli dini ve mitik öğeleri kullandığı görülür. Protagoras bölümünde ele alınmış olan Prometheus’la alakalı olan mit bunun bir örneğini sergilemekle birlikte tanrıların isimlerinin geçtiği, herhangi ontolojik bir temelden hareket etmeyen, insanlığın tarihi gelişimiyle alakalı olan bir anlatıdır. Karşımıza ilk önce çeşitli tanrılara inanç, sonra çeşitli sanatlar yardımıyla insanlığın ilerlemesi, sonra insanların bir araya gelmesi, şehir hayatı ve bu hayatı yaşanabilir kılacak olan nitelikler gelir. Burada karşılaşılan durum insanlığın tarihi gelişiminin antropolojik bir temelde değerlendirilmesidir.³⁰²

Diğer sofistlere bakıldığında onların da dine ilişkin olarak antropolojik bir temelden hareket ettikleri görülür. Prodikos’a göre “doğada insanlık için besleyici ve yararlı olan şeyler ilk insanlar tarafından tanrılar olarak görülmüş ve bundan dolayı onurlandırılmışlardır.”³⁰³ Yine sofist olarak adlandırılan başka bir düşünür Thrasyamakhos tanrıların adaletin üstün gelmesi için hiçbir şey yapmadığından yakındır.³⁰⁴ Kritias’ın tanrılar ile ilgili görüşü benzer bir noktadan hareket eder. O insanların barbar oldukları, ilkelikle hayatlarını sürdürdükleri zamanlardan sonra yasalar ortaya koyduklarını ve bunların işe yaramadığı durumlarda ise bilge ve akıllı birinin tanrı fikrini insanların aklına soktuğunu ifade eder.³⁰⁵ Bu sayede tanrı

²⁹⁹ Laertius, *a.g.e.*, 9.51.

³⁰⁰ Platon, *Theaitetos*, Ankara 2016, 162e.

³⁰¹ Werner Jaeger, *The Theology of the Early Greek Philosophers*, Oxford: Clarendon Press, 1948, s.189.

³⁰² Jaeger, *a.g.e.*, s.176.

³⁰³ Jaeger, *a.g.e.*, s.179.

³⁰⁴ Sprague, *a.g.e.*, s.93.

³⁰⁵ Sprague, *a.g.e.*, s.259- 260.

korkusuyla kişiler yasaların egemen olamadığı yerlerde hareketlerine çeki düzen verecekler ve yasaya uygun davranacaklardır. Kritias’da karşılaştığımız durum, tanrıların veya ilahi adalet de denebilecek olan kavramın tamamıyla insan aklının bir ürünü olarak bilinçli olarak yaratılmasıdır. Prodikos ve Kritias arasındaki benzerlik ikisinin insanın hissetmiş olduğu belirli bir duygudan hareketle dinle ilişkili düşüncelerini temellendirmiş olmalarıdır. Genel olarak değerlendirildiklerinde dönemin anlayışına uygun olarak insan temelli bir tanrı değerlendirmesinin yapıyor olduğu açıktır.

Burada söylenmesi gereken diğer bir husus ise Protagoras tarafından dile getirilen “Her şeyin ölçüsü insandır”³⁰⁶ ifadesidir. Bazı düşünürler bu cümledeki “insan”dan Protagoras’ın bir sınıf olarak insanlıktan bahsettiğini diğerleri ise birey olarak insanın konu alındığını ileri sürmüşlerdir. Her ne şekilde olursa olsun burada konu açısından önemli olan kısım “insan”ın artık merkezi bir rol almasıdır. Daha önceleri hâkim olan ne doğa ne de tanrılar artık merkezi bir yere sahiptirler. İnsan merkezi bir statüde konumlandığından dolayı, o deneyimlerinden hareketle neyin var olacağını ve var olmayacağını belirleyen karar verici konumundadır. Bu sayede Protagoras “Böyle bir zamanda insana, nesnel-değişmez mutlak özlerle ilişki içinde bulunan soyut-kuramsal bir dev değil de, canlı bir insan varlığı olduğunu”³⁰⁷ anımsatmıştır.

Durum böyle olsa da Antik Yunan’da geleneksel dini inançların karşısına antropolojik temelli bir din tasavvuruyla çıkılması Sokrates’in başına gelenler hatırlanacak olursa kanıksanmış bir düşüncenin dışına çıkılmasının ne kadar tehlikeli olabileceğini gösterir. Yunan dininin hiçbir dogma içermediği, bu yüzden esnek olduğu ve aracı hiçbir kurumun bulunmadığı söylenegelse de din söz konusu olunca Antik Yunan’ın oldukça hassas olduğu literatürde karşımıza çıkan bir olgudur. Nitekim Laertius, Protagoras’ın agnostik tutumunu ileri sürerek “Eserinin başlangıcından ötürü, Atinalılar onu kovdular; tellal çıkarıp kitapları ellerinde bulunduranlardan tek tek toplanıp agorada yakıldı.”³⁰⁸ cümlelerini sarf eder. Unutulmamalıdır ki Yunan dini, bu dinin yaşandığı şehirle ilişkilidir. Antik

³⁰⁶ Laertius, *a.g.e.*, 9.51.

³⁰⁷ Versenyi, *a.g.e.*, s.19.

³⁰⁸ Laertius, *a.g.e.*, 9.52.

Yunanlara göre tanrılar şehirlerinin ve ahlaklarının savunucusudurlar. Solon Atina şehrinin tanrıçası olan Athena'nın Atina halkını koruduğunu ve gözettiğini dile getirir.³⁰⁹ Bu nedenle geleneksel tasavvurun dışına çıkıp daha farklı bir temelden dini ele almak, tanrılarla ilgili her hangi bir şüphe duyulmasına sebep olabilir, bu inanışa göre bu durum şehrin istikbalini tehlikeye sokabilir.

Çeşitli sofistler tarafından insan merkezli bir şekilde ele alınan dine karşı olanlar arasında Platon bulunur. Platon *Yasalar*'ın onuncu kitabında teolojiyle ilgili düşüncelerini aktarır. Burada yanlış teolojik düşüncenin devlete karşı işlenmiş bir suç olarak ele alınması gerektiğini ifade eder.³¹⁰ Ona göre Tanrıyla ilgili belirli kesinleşmiş gerçekler vardır ve bunlar kolayca ispatlanabilir. Bunların inkârı ise insanlar için kendi hayatları söz konusu olduğunda kötü sonuçlara yol açabilir. Platon bu eserde dine aykırı üç düşünceden ve bu düşünceleri takip eden kişilerden bahseder. İlki tanrılara inanmayan kişiler yani ateistler, ikincisi tanrıya inansalar bile tanrıların insanların yapıp ettiklerine karışmadıklarını düşünenler, sonuncusu ise tanrıların çeşitli hediyelerle, ibadetlerle sakinleştirebileceklerine inananlardır.³¹¹ Bu üç düşünce tarzına karşı eserin ilerleyen bölümlerinde Platon cevaplarını sıralar.

Platon'un ilk itirazına gelince, ona göre ateizmin iki kaynağı vardır. Bunlardan ilki İyonya'da kendilerini göstermiş olan doğanın düzenini bilinçli bir tasarımın ürünü olmadan ele alıp mekanik bir şekilde tasvir eden düşünürlerdir.³¹² İkinci kaynak ise sofistler ve ileri sürmüş olduğu düşüncelerdir. Bu düşünceler kısaca sofistlerin “tanrıların doğanın değil, sanatın ve bir takım yasaların ürünü olduğunu...bu yasaları da insanların üzerinde anlaştıkları şekilde her yerde başka başka çıkardıklarını”³¹³ ifade ettikleri argümanlarıdır. Bu iki husus birleşince ortaya çıkan şey ateizmdir. Bu ateizmi önlemek için ruhun herhangi bir maddelerden daha önce meydana geldiğini ve bu yüzden her şeyden önce değişimi ruhla açıklamak gerektiğini ileri sürer.³¹⁴ Birden fazla ruh olduğunu ve bunlardan en üstün olan ruhun

³⁰⁹ Elizabeth Irwin, “The Transgressive Elegy of Solon”, *Solon of Athens*, ed. Josine H. Blok, Andre P.M.H. Lardinois, The Netherlands: Brill Academic Publishers, 2006, s.65.

³¹⁰ Platon, *Yasalar*, I. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012, 885a-b.

³¹¹ Platon, *a.g.e.*, 885b.

³¹² Platon, *a.g.e.*, 889a- d.

³¹³ Platon, *a.g.e.*, 889e.

³¹⁴ Platon, *a.g.e.*, 892a-b.

evreni idare ettiği söyler.³¹⁵ Bunun ise tanrı olduğu açıktır. İkinci ve üçüncü düşünceye gelince ise Platon tanrıların insanlara karıştıkları ve dualarla ve adaklarla tanrıların yatıştırılamayacağını belirtir.³¹⁶

İnsanın ölçüt olarak merkeze konumlandırılması ve bununla beraber dinin antropolojik olarak değerlendirilmesiyle Platon'un tanrıyı ölçüt olarak kendi sisteminde yer vermesi arasındaki karışıklık ortadadır. Erik Voegelin, Protagoras'ın insanı ölçüt haline getiren argümanına karşılık olarak Platon'un "Bizim için her şeyin ölçüsü, dedikleri gibi, 'insan' değil, daha çok tanrıdır."³¹⁷ ifadesini ileri sürdüğünü ileri sürer.³¹⁸ Gerek 18. Yüzyıl aydınlanmasında gerekse "aşkın" olanın artık eskisi kadar etkili olmadığı ve bu anlamda bir aydınlanma süreci olarak tarif edilebilecek M.Ö 5. Yüzyılda yaşanan şey bir bakıma "aşkın"ı konu edinen felsefenin ortadan kalkmasıdır. Çünkü "felsefenin doğası gereği merkezinde aşkınla olan deneyim yatar."³¹⁹ Sofistlerin aşkını konu edinmeyişlerini Eric Voegelin "felsefenin imhası"³²⁰ olarak ele alır ve ona göre bu yıkımdan sonra Platon'un felsefeyi sağlam bir temele oturtabilmesi için "Tanrı ölçüttür" maksimi ortaya koyması gerekmiştir.³²¹

3.2.4 Sofistlerin ücret almaları

Sofistlerle ilgili yazılan herhangi bir esere bakıldığında kuşkusuz dikkati çeken neredeyse bir sofist sofist yapan özelliklerden biri olarak anılabilecek olan husus sofistlerin verdikleri dersler karşılığında ücret almalarıdır.³²² Bu konu hakkında Harrison, Platon'un sofistlerin isimlerinin geçtiği her yerde onların aldıkları ücrete değinmeden sofist kelimesini kullanmadığını belirtmektedir.³²³ Sofistler ve onların para almaları mevzusu Platon tarafından o kadar dile getirilir ki bu ikisi birbirinden ayrı düşünülemez hale gelirler. Bu durum aynı zamanda diyaloglarda sofistlerle ilgili olarak yapılan eleştirilerin başında gelir. Guthrie bu konuda şunları söyler: "Sokrates tarafından ele alındığı için Platon hatta Aristoteles

³¹⁵ Platon, *a.g.e.*, 896e-896d.

³¹⁶ Platon, *a.g.e.*, 904- 907.

³¹⁷ Platon, *a.g.e.*, 716c.

³¹⁸ Voegelin, *a.g.e.*, s.273.

³¹⁹ Voegelin, *a.g.e.*, s.275.

³²⁰ Voegelin, *a.g.e.*, s.275.

³²¹ Voegelin, *a.g.e.*, s.275.

³²² Bknz. Romilly, *a.g.e.*, s.4- 5; Kerferd, *a.g.e.*, s.25; Grote, *a.g.e.*, s.314; Guthrie, *a.g.e.*, s.25.

³²³ E. L. Harrison, "Was Gorgias a Sophist?", *Phoenix, Cilt: 18, Sayı: 3*, Kanada 1964, s.191.

tarafından da ele alınan, o dönemin en çok tartışılan sorunlarından biri, doğrudan sofistlerin maaşlı eğitmenler rolüyle ortaya çıkmalarından kaynaklanıyordu.”³²⁴

Her ne kadar sofistlerle ilgili olumsuz tutumu başlatanın Platon olduğu söylenemezse de sofistlerin para almaları hususunu, bu nedenle onların açgözlü veya ahlaksız kişiler olarak anılmasında Platon’un katkısının çok büyük olduğu söylenebilir. Bu konuda Edward Schiappa, Platon’un bu konudaki etkisiyle alakalı olarak şunları söyler:

“ ‘Sofist’ ve ‘filozof’ terimlerine daha kesin teknik anlamlar vererek ve karakterlerini az çok çekici olarak tasvir ederek-diyaloğun amacına bağlı olarak- Platon ‘filozoflar’ için olumlu olan duygulu ve teknik bir anlam, ‘sofistler’ için ise olumsuz olan duygulu ve teknik bir anlam vermiştir.”³²⁵

Platon’un sofistleri ve aldıkları ücretleri bu kadar sık tekrar etmesi retorikte kullanılan bir strateji olan “tekrar”ı hatırlatır.³²⁶ Tekrar stratejisi kelimeyi tekrar ederek belirli bir husus üzerinde vurgu yapmak için kullanılır.³²⁷ Platon’da örneklerini bulduğumuz bu stratejiden payını alanların sofistler olduğu açıktır. Böylece sofistlerin ücret almaları hususu devamlı tekrar edilmiş ve bu yeni anlam içine sıkışmış olan sofistler Platon’un etkisiyle modern zamanlara kadar diyaloglarda tasvir edildiği şekilde okurun zihninde olumsuz bir yer işgal etmiştir. Diyaloglara genel olarak bakılacak olursa sadece *Büyük Hippias* özelinde diyalog başlar başlamaz Hippias’ın ücret alması 281’de bir kez, 282’de üç kez, 283’de iki kez konu edilmiştir.³²⁸

Para alma eleştirisiyle beraber sofistlerin verdikleri hizmet karşılığında ne kadar ücret aldıkları da Platon’u meşgul eden problemler arasındadır. Ama Platon için sofistlerin aldıkları paranın miktarı değil, kendi başına para alma eylemi sorunlu gözükmektedir. Çünkü az ya da çok kazansınlar sofistler bir şekilde Platon tarafından eleştirilirler. Eğer bir sofistin aldığı ücret düşük bir miktarsa bu Platon tarafından verilecek eğitimin herhangi bir kıymetinin olmadığını aktarmak, eğer ücret yüksek bir meblağ içeriyorsa verilen eğitimin bu yüksek ücrete değmeyeceğini ifade etmek için

³²⁴ Guthrie, *a.g.e.*, s.36.

³²⁵ Schiappa, *a.g.e.*, s.6.

³²⁶ CH. Perelman, *The Realm of Rhetoric*, Indiana: University of Notre Dame Press, 1982, s.37.

³²⁷ Perelman, *a.g.e.*, s.38.

³²⁸ Bu durumun yer aldığı diğer diyaloglar ise şunlardır: *Lakhes*, 186c; *Protagoras* 310d, 311b, 311d, 313b, 313d, 328b, 349a, 357e; *Euthydemus* *Parmenides* 272a, 304a, 304c; *Kratylos* 384b, 391b; *Gorgias* 519c; *Devlet* 439a; *Theaitetos* 167c; *Sofist* 222d, 223a, 223b, 225e, 226a, 231d, 234a.

kullanılmıştır.³²⁹ Yine de sofistlerin ne kadar ücret aldıkları konusunda kesin bir şey söylemek zordur çünkü onların aldıkları ücretler farklı kaynaklarda farklı bir şekilde karşımıza çıkar. Örneğin Isokrates sofistlerin çok para kazanmadığını hatta bazılarının fakir olduğunu, bazılarının kazancının ortalama olduğunu, Gorgias için ise geriye fazla para bırakmaktan öldüğünü ifade eder.³³⁰ Isokrates'ten farklı olmak üzere Platon'un diyalogları tam zıt bir görüntü sunarlar. *Büyük Hippias* diyalogunda Sokrates, Gorgias ve Prodikos'un "diğer zanaatkârların kazandığı paradan çok daha fazlasını kazandılar."³³¹ ifadesini dile getirir. Protagoras'ın ise "ünlü heykeltıraş Phidias ve ona benzer on heykeltıraştan daha fazla para kazandığı"³³² aktarılır. Bunlardan farklı olarak Protagoras'ın bazı durumlarda ücret belirleme işini öğrencilerine bıraktığı karşılaşılan durumlar arasındadır. Şöyle der:

"Hem öğrencilerimin söylediklerine hem de bana ödenen paralara bakılırsa, erdem konusunda insanlara bir şeyler öğretme noktasında diğerlerinden üstün olduğumu düşünüyorum. Hem para işini şu şekilde hallediyorum. Dersin sonunda öğrenci aldığı eğitimi beğenirse istediğim parayı verir ya da bir tapınağa gidip yemin ederek aldığı dersin belli bir değeri olduğunu söyler ve uygun gördüğü parayı da oraya bırakır."³³³

Platon'un para eleştirisi aristokraziyle olan ilişkisi temelinde değerlendirilebilir. Çünkü her ne kadar 5. Yüzyıl Atina'sı demokrasiyle yönetilse de aristokrasiden kalmış olan değerler hala varlığını sürdürmektedir. Bunun bir örneği verilen hizmet karşılığında alınan ücrete bu değerler ışığında olumlu bakılmamasıdır. Bu öyle bir derecededir ki Yunanların para karşılığında çalışma durumunda olanlara gösterdiği saygı çok azdır, o kadar azdır ki "bu aşağılık bir durum olarak, gönüllü bir şekilde üstlenilmiş bir esaret boyunduruğu olarak kabul edilmiştir."³³⁴ Durum böyle olsa da yine de ücret karşılığında çalışma ya da para karşılığında eğitim alma Yunanistan'da var olagelen bir durumdur. Önceden aktarıldığı gibi Sokrates de Prodikos'tan ders aldığını belirtmiştir. Sofist olarak nitelendirilen bir kişiden para karşılığında ders alan Sokrates'in bu davranışı en azından bazı durumlarda para karşılığında gerçekleştirilen öğretimin çok sorunlu olmadığını bize gösterir. Benzer bir durum *Menon* diyalogunda karşımıza çıkar. Sokrates bu diyalogda yukarıda aktarılanların aksine eğer bir kişi hangi sanatı icra ederse etsin işini iyi yapıyorsa ve

³²⁹ Gomperz, *a.g.e.*, s.419.

³³⁰ Isokrates, *a.g.e.*, 155-158.

³³¹ Platon, *Büyük Hippias*, 282.

³³² Platon, *Menon*, 91d.

³³³ Platon, *Protagoras*, 328.

³³⁴ Gomperz, *a.g.e.*, s.417.

bu kişi “ustaca bir yaklaşımla bu işi para karşılığında öğreten”³³⁵ biri ise bu kişiye gidilmesi onun öğrencisi olunması gerektiğinden bahseder. *Gorgias* diyalogunda ise çeşitli sanatların icrası karşılığında para almanın ahlaki olarak sorunlu olmadığını açıklar.³³⁶ Bir sanat varsa bir kişi bu sanatta yetkinse bunun karşılığında ücret almasının Sokrates göre herhangi olumsuz bir yanı yoktur. Ama Sokrates’in bu sanatlar için gösterdiği tutumunun aynısını erdem öğretimi için göremeyiz.

Her ne kadar Platon sofistleri ücret aldıkları için devamlı eleştirse de bu tüm sofistler için söylenebilecek bir husus değildir. *Büyük Hippias* diyalogunda karşımıza çıktığı şekilde sofistler için eski sofistler ve yeni sofistler olarak ikili bir ayırım yapılır. Aralarındaki ilk fark eski sofistler olarak adlandırılan kişilerin verdikleri eğitimden ücret almamalarıdır.³³⁷ Onların birbirlerinden ayrıldıkları diğer nokta ise Protagoras’ın bu konuda söyledikleri hatırlanacak olursa eskilerin kendilerini birer sofist olarak tanımlamaktan kaçındıkları ama Protagoras’ın açık bir şekilde kendisine sofist unvanını vermesidir.³³⁸ Bu husus Sokrates tarafından şu şekilde dile getirilir:

“Çünkü bilgili insanları ilgilendiren konularda, özellikle de erdem konusunda bana diğer herkesten daha fazla yardımcı olacağına inanıyorum. Hem senin dışında başka kime gidebilirim...Kendine sofist ismini veriyorsun, erdem öğretmeni olduğunu söyleyip eğitim konusunda bilgili olduğunu iddia ederken, aynı zamanda verdiği eğitim karşılığında para da alıyorsun.”³³⁹

Platon’un söylediklerinden hareket edilecek olursa yeni sofistlerin kendilerini açıkça sofist olduklarını iddia etmeleri ve sofistliğin içeriğini ücret karşılığında erdem öğretmek olarak belirlemeleri eskiden geniş bir kapsamı olan bilge kişi anlamına gelen “sofist”in kapsamının daraldığını ve yeni oluşturulan anlam çerçevesinde kelimenin olumsuz bir şekilde işlendiğini gösterir.

Sofistlerin para alma mevzuuyla karşılaştığımız diğer bir düşünür ise bir komedya yazarı olan Aristophanes’tir. Onun *Bulutlar* isimli eseri sofistlerin ücret almasının o zamanlarda var olan bir uygulama olduğunu karşımıza çıkarır. Strepsiades alacağı eğitim sonrasında Sokrates’e istediği kadar parayı vereceğini bildirir.³⁴⁰ Ama eserin geneline bakıldığında ücret konusunun çok önemli bir yer

³³⁵ Platon, *Menon*, 90d.

³³⁶ Platon, *Gorgias*, 520d.

³³⁷ Platon, *Büyük Hippias*, 282- 283.

³³⁸ Platon, *Protagoras*, 316- 317.

³³⁹ Platon, *a.g.e.*, 349.

³⁴⁰ Aristophanes, *a.g.e.*, 240- 245.

işgal etmediği, aristokrasi yanlısı, muhafazakâr bir kişi olan Aristophanes'in bu konuyu bir problem haline getirmediği dikkati çeker. Belki de bunun en önemli sebeplerinden birisi para alma uygulamasının o zamanlarda git gide yaygınlaşan bir uygulama haline gelmesidir. Aristophanes'ten daha önce dünyaya gelmiş olan aristokrasi yanlısı bir şair olan Pindaros'un ve Simonides'in, yazdıkları şiirler karşılığında para aldıkları bilinmektedir.³⁴¹ Pindaros kendi zamanında paraya çok önem verilmeye başladığını "Paradır, insanı insan yapan paradır"³⁴² sözüyle dile getirir. Söylenmesi gereken diğer bir husus ise sadece şairlerin veya sofist olarak bilinen kişilerin değil filozofların da ücret almalarıdır. Bunlar Zenon, Aristippus ve Speusippus'tur.³⁴³

Bunda kuşkusuz M.Ö 5. Yüzyıl demokrasiyle beraber paranın önemimin oldukça artmış olması yatar. Pazar ekonomisine geçiş ile beraber birçok şey para ile alınıp satılabilir, bir şeyin değeri parayla ölçülür hale gelmiştir. İnsanların çoğu için tek erdem para sahibi olmaktır.³⁴⁴ Para o kadar önemli bir hale gelmiştir ki insanlar evlilikte, savaşta, konuşmada her şeyden önce paraya değer verir hale gelmişlerdir. Yaşanan değişimin bir örneğini Antiphon ve Sokrates arasında geçen konuşmada bulabiliriz. Antiphon şöyle der:

"Sokrates, ben kendi adıma senin adil bir insan olduğunu ama hiçbir suretle bilge olmadığını düşünüyorum. Ve bunu senin de fark ettiğini düşünüyorum. Her nasılsa, sen kendi topluluğun için para almayı reddediyorsun. Sen paltonun, evinin ya da sahip olduğun herhangi bir şeyin para ettiğine inansan onları bedavaya ya da değerinden düşük bir şekilde elden çıkarmazsın. Açıkça, sen topluluğuna değer veriyorsan bundan da uygun bir fiyat elde etme konusunda ısrarcı olursun. Anlaşılan o ki sen adil bir insansın çünkü insanları para hırsıyla aldatmıyorsun ama sen bilge olamazsın çünkü senin bilgin hiçbir şeye değmez."³⁴⁵

Alıntıdan anlaşılacağı gibi herhangi bir şeyin değeri varsa bu bedavaya elden çıkarılmamalıdır. Sokrates'in para almayı reddetmesi açıktır ki Antiphon için Sokrates'in bilgisinin hiçbir değeri olmadığını gösterir.

Yaşanan bu değişim bazı kesimlerin itirazlarını da beraberinde getirmiş, geleneksel değerlere karşı, toplumu yozlaştıran bir unsur olarak

³⁴¹ Richard Rawles, *Simonides the Poet*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s.152; Aristoteles, *Retorik*, 1405b23.

³⁴² Pindar, *Isthmian 2, The Complete Odes*, New York: Oxford University Press, 2007, 10.

³⁴³ Eflatun, *Birinci Alcibiades*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997, 119a; Laertius, *a.g.e.*, 2.74; Laertius, *a.g.e.*, 4.2

³⁴⁴ Richard Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.161.

³⁴⁵ Xenophon, *a.g.e.*, 1. 6. 11- 13.

değerlendirilmiştir.³⁴⁶ Erdem öğretiminin para karşılığında yapılması söz konusu olunca en büyük tepkilerden birisini kuşkusuz Sokrates vermiştir. O anlaşılacağı üzere erdemın değeriın parayla ölçülmesine karşıdır. Sokrates'in eğitim konusunda paraya karşı olmasındaki temel etkenlerden biri onun aristokratik olarak tanımlanabilecek bir noktadan hareket etmesidir. Onun aklındaki eğitim idealini, eğitimin bir öğretmen ya da bir âşık tarafından karşıdaki kişiye verilen bir armağan olarak değerlendirildiği eski günler şekillendirmiştir.³⁴⁷ Sokrates şunları der:

“Antiphon, güzellik ve bilgelik hususundaki ortak kanımız şudur ki güzelliği ve erdemi birisine takdim etmenin onurlu ve utandırıcı yolları vardır. Çünkü herkese para karşılığında güzelliği takdim etmek fahişelik olarak adlandırılır; ama biz dürüstlüğüyle bilinen bir âşıkla dost olmanın erdemli bir şey olduğunu düşünürüz. Aynı şey bilgelik için de geçerlidir. Bilgeliği herkese para karşılığında takdim edenler sofist, bilgelik fahişeleri, olarak bilinirler, ama doğuştan yetenekli olduğunu bildiği bir kişiyle dost olan ve bu kişiye öğretebileceği tüm iyilikleri öğreten kişi vatandaşlık ve beyefendilik görevlerini gerçekleştirir. Bu benim kendi fikrim, Antiphon.”³⁴⁸

Beyefendi derken kullanılan sözcük *kalokagathian*'dır. Bu kelimenin(kalos kagathos) çıkış noktası aristokrasidir, aristokratik idealin soylu insanını temsil eder.³⁴⁹ Bir beyefendinin yapması gereken bilgeliğini para karşılığında satmak değil, dostlarına veya yakın arkadaşlarına bir armağan olarak sunmaktır.³⁵⁰ Sokrates'in erdem bağlamında arkadaşlığa yaptığı vurgu aynı zamanda Platon'un akademisinde karşımıza çıkan bir olgudur. Bilindiği gibi Akademi “Bir ticari işletme değil, bir kardeşlik derneği ya da bir cemaattir ve Akademi'nin tüm üyeleri kardeşlik bağlarıyla birbirlerine bağlıdırlar. Eğitim ve öğrenci arasında duygusal bir bağ vardır.”³⁵¹

Aristokrat beyefendi idealiyle beraber Sokrates'in vatandaşlığa yaptığı vurgu sofistlerin Atina vatandaşı olmadığı hatırlanacak olursa konumuz açısından önem teşkil eder. Vatandaşlık bağlamında Sokrates “en iyi şekilde hizmet etmeyi en büyük görev”³⁵² sayar. *Savunma*'da kendisine verilen cezanın belediye binasında(prytaneion) yemek olması gerektiğini ifade ederken de yapmaya çalıştığı

³⁴⁶ Seaford, *a.g.e.*, s.161.

³⁴⁷ Marrou, *a.g.e.*, s.91.

³⁴⁸ Xenophon, *a.g.e.*, 1. 6. 13.

³⁴⁹ Jeager, *Paideia Volume 1*, s.4.

³⁵⁰ Bilgiyi veya herhangi bir şeyi armağan olarak sunmak, toplumların henüz ticari olarak gelişmediği, daha farklı söylemek gerekirse pazar ekonomisinin henüz toplumda yaygınlık kazanmadığı bir ekonomik model olan “armağan ekonomisi”nin bir özelliğidir. Bknz. Marcel Mauss, *The Gift*, Londra: Cohen and West, 1966.

³⁵¹ Marrou, *a.g.e.*, s.103.

³⁵² Platon, *Sokrates'in Savunması*, 36c.

şey kendisinin Atina'ya yapmış olduğu hizmetleri vurgulamaktır. Burada yemek yiyebilme onuruna sahip olabilmek için kişinin çeşitli yarışları kazanması, daha farklı söylemek gerekirse Atina'ya iyilik yapması gerekmektedir. Açıkçası Sokrates kendisini Atina'ya iyilik yapmış bir kişi olarak görmektedir ve bundan dolayı yarışmaları kazanıp para kazanan kişilerden daha çok, ismi anılan belediye binasında bulunmayı hak ettiğini dile getirmektedir. Çünkü bu yarışları kazananlar Sokrates'e göre insanları sadece görünüşte mutlu eder, Sokrates ise vatandaşlık görevi bilinciyle onların "gerçekten mutlu"³⁵³ olmalarıyla ilgilendiğini dile getirir. Sofistlerin Atina doğumlu olmamalarından ve buna binaen Atina vatandaşı olamamalarından dolayı Atina'ya en azından Sokrates kadar bağlı olmadıkları da ifade edilenler arasındadır. *Savunma*'dan hatırlanacağı üzere Sokrates Meletos'tan gençleri eğitecek kişilerin kim olduklarını öğrenmek ister.³⁵⁴ Bunun üzerine gençleri eğitenlerin yasalar, jüri üyeleri, danışma meclisi ve Sokrates haricindeki tüm Atinalılar olduğu aktarılır.³⁵⁵ Tüm Atinalılar eğitim işiyle ilgileniyorlarsa sofistler Atinalı olmadıklarından dolayı onların bu faaliyeti yerine getiremeyecekleri iması burada karşımıza çıkar. Yine Meletos'un aktardıklarına paralel bir şekilde, Protagoras erdem eğitiminin bir kişinin annesi, babası, arkadaşları ve toplum tarafından yerine getirildiğini ifade ediyordu.³⁵⁶ Buna ilave olarak eğitim konusunda kendisinin diğerlerinden daha yetkin olduğunu aktarmıştı. Her ne kadar böyle ifade etse de Protagoras Atinalı değildir. Bu argümanın mantıksal sonucunu izleyecek olursak o Atina vatandaşı olmadığından dolayı, bir vatandaş kadar Atina'ya bağlı olamayacağından hareketle gerçekleştirdiği eğitim faaliyetinin mahiyeti sorunlu bir hal alır.

Sokrates özellikle *Savunma*'da sofistlerin Atina vatandaşı olmadıklarını, Atina'ya diğer şehirlerden geldiklerini vurgular. O bize şunları aktarır: "Bu insanlar çeşitli kentlerde dolaşarak normal koşullarda kendi vatandaşlarından bedava eğitim alabilecek insanları yanlarına çekmeyi başarıyorlar. Ders verdikleri zaman hem para alıyorlar, hem de bunu bir lütuf gibi göstererek kendilerine minnet duyulmasını sağlıyorlar."³⁵⁷ Bu hususta anlatılanlar genel olarak değerlendirilecek olursa şu hususlar karşımıza çıkar: (1) Gençlerin eğitimini Atinalılar üstleniyorsa Atina

³⁵³ Platon, *a.g.e.*, 37a.

³⁵⁴ Platon, *a.g.e.*, 24e.

³⁵⁵ Platon, *a.g.e.*, 24e- 25b.

³⁵⁶ Platon, *Protagoras*, 316c- d.

³⁵⁷ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 19e- 20a.

dışından gelen kişilerin bu eğitim teşebbüsünü ne kadar gerçekleştirebilecekleri sorunludur. (2) Bir kişi erdem konusunda ders alacaksa öğretmenini kendi vatandaşlarının arasından seçmesi gerekir ve (3) bu eğitim bedava olmalıdır. Kısaca, Atina vatandaşı olan bu sebeple Atina'nın kaderi, geleceği hakkında söz sahibi olan yasalarla yönetilen Atinalıların erdem öğretme işini üstlenmesi gerektiği diyalogda vurgulanır. Atinalı olmayan, bundan dolayı vatandaşlık hakları olmayan ve mecliste yapılan görüşmelere katılamayan kişiler olarak sofistlerin, bir Atinalı kadar şehirlerine bağlı olamayacaklarından hareketle meşruiyetleri sorgulanır. Bir vatandaş olarak Sokrates'in kendi vatandaşlık görevini yerine getiren bir kişi olduğu izlenimi verilir.

Bir tarafta sofistlerin dersler karşılığında para almaları diğer taraftan Sokrates ve Platon'un kardeşliğe, arkadaşlığa yaptıkları vurgu ve eğitimin ücretle yapılmasına karşı oluşları, eğitimi verilen bir armağan olarak düşünmeleri her iki grubun farklı bir ekonomik pazar anlayışıyla hareket ettiklerini gösterir. Şehir devletinin ortaya çıkıp Atina'nın göstermiş olduğu ekonomik gelişmeyle beraber paranın bir değişim aracı olarak toplum genelinde kullanılmaya başlamasından ve bundan kaynaklanan sosyal değişimlerden faydalanan sofistler daha önceden olmadığı şekilde bilgeliğin öğretimi karşılığında para almaya başlamışlardır. Aristokrasiyle oldukça içli dışlı bir kavram olan "erdem" in yeni pazar ekonomisi kapsamında ele alınması ve demokratikleştirilmesi açıktır ki Sokrates ve Platon'un istemedikleri bir durumdur. Daha farklı bir şekilde söylenecek olursa Sokrates ve Platon artık iyice kendisini hissettirmiş olan pazar ekonomisinin dışında kalmaya çalışmaktadırlar. Bu hususta Gary Alan Scott *Bir Eğitmen olarak Sokrates* isimli eserinde o dönemde felsefenin "uygulamasının insan ilişkilerinin henüz ticarileşmemiş bir seviyesinde gerçekleştirilmesinin"³⁵⁸ Platon'un bir fikri olduğunu savunur. İnsan ilişkilerinin henüz ticarileşmemiş bir seviyesinden kastedilen Antik Yunan'da eski zamanlarda hâkim olan armağan ekonomisidir. Sokrates ve Platon'un erdem öğretimi karşılığında ücret alınmasına karşı gösterdikleri tepkiyi daha farklı bir açıdan değerlendirebilmek için bu ekonomik paradigma üzerinde durmak konumuz açısından faydalı olacaktır.

³⁵⁸ Gary Alan Scott, *Plato's Socrates As Educator*, Albany: State University of New York Press, 2000, s.31.

3.2.4.1 Armağan ekonomisi

Marcel Mauss tarafından yazılan *Armağan* isimli eserde yazar armağan ekonomisinin üç hususu içinde barındırdığını söyler. Bunlar: verme yükümlülüğü, alma yükümlülüğü ve karşılık verme yükümlülüğüdür.³⁵⁹ Armağan ekonomisinin hâkim olduğu bir kültür, karın öncelikli olduğu, her şeyin değerinin para ile hesaplandığı pazar ekonomisinin hâkim olduğu bir kültürden çok farklıdır.³⁶⁰ Böyle bir toplumda yapılan herhangi bir değiş tokuş kişilerin sosyal ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden bu ekonomik paradigma altında yaşayan kişilerin bu değişimin nasıl yapılacağını, nelerin armağan olarak verilebileceğini, hangi durumlarda böyle bir değişimin yapılabileceğini, bunun sosyal ve politik sonuçlarını bilmeleri gerekmektedir. Çünkü bunlar statü, saygınlık kazanmak için önemli araçlardır.

Günümüzde “armağan vermek” ifadesi işitildiğinde doğal olarak bu armağana karşı herhangi bir şeyin verilmesinin zorunlu olmadığı bir durum akla gelir. Armağan ekonomisinin hâkim olduğu bir kültürde ise durum tam anlamıyla böyle değildir, hatta tam tersidir denebilir. Çünkü bu ekonomik modelde bir kişi herhangi bir kişiye armağan vererek onu borçlu bir duruma sokabilir. Armağanı alan kişi kendisine verilen armağan değerinde ya da daha da değerli olanını verinceye kadar borçlu bir durumda bulunur ve armağanı veren kişilere karşı hissettikleri altta kalmış olma duygusundan kurtulmak için verilen armağana karşılık vermekle sorumludurlar.³⁶¹ Bu yüzden armağan vermek herhangi bir alış veriş işlemi değildir. Burada çeşitli güç ilişkileri, kişilerin topludaki saygınlığı, müttefik edinme gibi bir takım sosyal ve politik ilişkiler söz konusudur. Durum böyle olunca kişilerin verme, alma, karşılık verme yükümlülüklerini bilmesi ve bunları uygun yollarla yerine getirmeleri önem arz eder. Çünkü “bir kişinin armağan verme yeterliliği ya da armağan tarafından dayatılan zorunluluklara uyma konusunda istekli olması bu kişinin ahlaki

³⁵⁹ Mauss, *a.g.e.*, s.10-11.

³⁶⁰ Arjun Appadurai, *The Social Life of Things Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s.11.

³⁶¹ Scott, *a.g.e.*, s.32.

niteliklerinin bir ölçüsüdür. Ahlaksız davranış ise vermemeye ya da bir hediyein kabul edilmesinden kaynaklanan zorunluluklara uymamayı içerir.”³⁶²

Bu ekonomik modelde armağan olarak takdim edilecekler iki gruba ayrılır. Maddi olanlar ve maddi olmayanlar. Konumuz açısından üzerinde durulması gereken grup maddi olmayan armağanlardır. Gabriel Herman armağan ekonomisinde el değiştiren maddi olmayan hizmetler arasında ritüel, özel ve politik hizmetlerden bahseder.³⁶³ Ritüel hizmetlerin kapsamında “şiiirler, kitabeler ve bir kişinin duygularını ifade etmek amacıyla şekil verilmiş diğer edebi eserler”³⁶⁴, özel hizmetlerin kapsamına girenler arasında ise bir kişinin uzmanlığı ya da işi vasıtasıyla entelektüel yeteneklerinin kullanımına dayanan kişilere sunduğu hizmetler bulunur.³⁶⁵ Bu becerilerden birisi kuşkusuz konuşma yeteneğidir. Politik erdemin kapsamına giren konuşma yeteneğinin armağan ekonomisinde nasıl iş gördüğü konusunda bize örnek verebilecek metin, Ksenofon tarafından aktarılan Kriton ve Archedemos arasındaki konuşmadır. Diyalog şu şekildedir:

“ ‘Söyle bana Kriton’ dedi Sokrates, ‘koyunları kurtlardan uzaklaştırmak için köpek bulundurur musun?’ ‘Kesinlikle’ diye cevap verdi Kriton ‘çünkü köpeklerle bakmak benim için daha yararlı’ ‘O zaman, sana zarar verecek olan teşebbüslerden seni kurtarmaya istekli ve becerikli bir kişiyi yanında bulundurmaya ne dersin?’ ‘Onun bana düşman olacağından korkmasam memnuniyetle dediğini yapardım.’ ‘Ne? Senin gibi bir insanla tartışmaktansa onun huyuna gidip kazanç sağlamanın daha hoş olduğunu görmüyor musun? Bu şehirde senin arkadaşlığından gurur duyacak kişiler olduğunu sana garanti ederim.’ Bunun üzerine fakir bir işadamı ama muhteşem bir konuşmacı olan Archedemos’u arayıp buldular. O ahlaksızca para kazanmayan, dürüst bir insandı. O iftiracılar çok kolay bir şekilde zarar görülebileceğini söylerdi. Bu yüzden Kriton ne zaman mısır, yağ, şarap, pamuk ya da çiftlik ürünü olan bir şey depolasa bunların bir miktarını Archedemos’a hediye olarak verir ne zaman kurban kesse onu çağırır ve hatta ona nezaket gösterme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Archedemos Kriton’un evini bir sığınak olarak görmeye başladı ve daima ona saygı gösterdi. O sonra Kriton’un birçok düşmanı olduğunu ve ona iftira atanların hesap vermeleri gereken birçok şey olduğunu öğrendi. İçlerinden birini tazminat ve hapis suçlamasıyla duruşmaya getirdi. Davalı birçok münferit iddiadan suçlu olduğunun bilinciyle, Archedemos’tan kurtulabilmek için elinden gelen her şeyi yaptı. Ama Archedemos, Kriton’a karşı olan suçlamasını geri çekinceye ve Kriton’un uğradığı zararı iade edinceye kadar iftiracının peşini bırakmadı. Archedemos buna benzer birkaç girişimde de bulundu ve şuan Kriton’un arkadaşlarından birçoğu Archedemos’un onların koruyucusu olması için Kriton’a yalvarmaktalar.”³⁶⁶

³⁶² Gabriel Herman, *Ritualised Friendship and The Greek City*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s.79.

³⁶³ Herman, *a.g.e.*, s.81.

³⁶⁴ Herman, *a.g.e.*, s.129.

³⁶⁵ Herman, *a.g.e.*, s.129.

³⁶⁶ Xenophon, *a.g.e.*, 2. 9. 2- 8.

Görüldüğü gibi, Kriton kendisine iftira atanlardan kurtulmak için Archedemos'u arkadaş edinmiş, onun konuşma yeteneği sayesinde suçlamalardan kurtulabilmiştir. Yeteneği sayesinde Archedemos statü olarak Kriton'un koruyucusu konumuna yükselmiştir. Kriton bunu yapabilmek için ona çeşitli armağanlar vermiş, saygılı davranmış ve kendisi için yaptıklarından dolayı Archedemos, Kriton'u büyük bir yükün altından kurtarmıştır. Bu aktarılanlar konuşma yeteneğinin o dönemde ne kadar önemli olduğunu gösterdiği gibi bununla beraber diğer herhangi bir hizmet gibi değiş tokuş maksatlı kullanılabildiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda açıktır ki konuşma yeteneği arkadaş edinebilmek için de fırsatlar sunan bir yetenektir. Bu yetenek sayesinde Archedemos Kriton'un ve onun arkadaşlarının çoğunun koruyucusu ve arkadaşı olma fırsatını elde etmiştir.

Benzer bir örnek Isokrates tarafından kaleme alınmıştır. Bu konuşma da özellikle konuşma yeteneğinin bir kişiye verilebilecek en iyi armağanlardan biri ve diğer değiş tokuş yapılabilecek armağanlar arasından en önemlisi olduğunu bize işaret eder. *To Nicocles* isimli eserinde şunları ifade eder:

“ Nicocles, insanlar bir şeyi alışkanlık haline getirdikleri zaman, krallıkların yöneticisi olan sana kendilerinin ihtiyacı olduğu ama sende çokça olan elbise, bronz, işlenmiş altın ya da diğer değerli eşyaları getirdiklerinde bana çok açık bir şekilde görünür ki onların yaptıkları şey vermek değil pazarlıktır ve onlar açıkça ticaret yapanlardan kendi mallarını satma konusunda daha beceriklidirler. Kanımca ben bunu sana vermek ve senin de alman için en güzel, en lüzumlu ve en uygun hediye olduğunu düşünmeliyim- kendi devletini ve krallığını en faydalı şekilde yönetmek için hangi meşgaleleri amaç edinmen, hangilerinden kaçınman gerektiğini sana tavsiye edebilirim.”³⁶⁷

Platon'un diyaloglarında açık bir şekilde sunulmasa da armağan ekonomisinin izleri sürülebilir. Örnek olarak vermek gerekirse, Sokrates'in *Gorgias* diyalogunda Kalikles ile olan konuşmasında erdem öğretimi karşısında herhangi bir ücret talep etmenin ayıp olduğunu, eğer öğrenciler bu eğitim sonucunda erdemli hale gelirlse “minnet duygularını”³⁶⁸ iletmenin iyi olduğunu dile getirir. Platon eline geçen her fırsatta Sokrates'in Atina için yaptıklarını okura sunar. Diyaloglarda Sokrates tanrının emriyle hareket ettiğini, bu temelde insanları sorguladığını ve yerine getirmeye çalıştığı bu görevin tüm zamanını aldığını, hatta ne kamu ne de

³⁶⁷ Isokrates, “To Nicocles”, *Isokrates Volume 1*, ed. T.E. Page, E.Capps, W.H.D. Rouse, New York: G. P. Putnam's Sons, 1928, 1- 2.

³⁶⁸ Platon, *Gorgias*, 520e.

kendi işleriyle ilgilenemediğini ifade eder.³⁶⁹ Diyaloğun ilerleyen sayfalarında Sokrates Atina’da tanrının buyruklarını kendisinden daha iyi bir şekilde kimsenin yerine getirmediğini belirttiği gibi tanrının kendisini Atina’ya bizzat getirdiğini dile getirir.³⁷⁰ Bir nevi Sokrates tanrının Atina’ya bir armağanıdır. Yapmaya çalıştığı şey başlı başına Atina’ya hizmet etmektir ve bu hizmetinin karşılığında para almayı ise yüz kızartıcı bir davranış olarak ortaya koyar.³⁷¹ Tanrının vermiş olduğu görevi yerine getirdiğini düşünen bir kişinin bunun karşılığında para istemesi kuşkusuz düşünülemez. Sokrates Atina’ya öyle bir katkı, iyilik sunmuştur ki bunun karşılığında verilecek olan para, vermiş olduğu hizmetle aynı oranda olamaz. Ama yine de Sokrates’in bunun karşılığında hiçbir şey istemediğini söylemek yanlış olacaktır, en azından o yapmış olduğu iyilikler karşılığında kişilerden minnet duymalarını bekler.

Platon’un söylediklerine paralel bir şekilde Aristoteles *Nikomakhos’a Etik* isimli eserinde büyük ruhlu insanlardan bahsederken şunları dile getirir:

“Büyük tehlikelerden korkmazlar ve gerekirse kendi yaşamlarını bu uğurda riske atarlar. Çünkü yaşamak birincil hedef değildir, önemli olan iyilik yapmaktır, bu tür insanlar iyilik yapmayı bilirler, başkalarından iyilik gördükleri zaman utanırlar. Çünkü iyilik görmek demek aslında daha aşağıda olanın karşılaştığı bir durumdur. Büyük ruhlu insanlar kendilerine yapılan iyiliklere iyilikle karşılık vermek isterler, bu yapılmazsa kendileri borçlu olurlar ve kendisine iyilik yapılan durumuna gelirler. Böyle insanlar kendilerine yapılan iyilikleri değil kendilerinin yaptıkları iyilikleri hatırlamak isterler. Çünkü iyilik yapılan kimse, iyilik yapandan daha aşağıdadır.”³⁷²

Aristoteles’in açıkladığı bu husus armağan ekonomisinde hiçbir armağanın öylesine verilmediğini, karşılıksız olmadığını hatırlatır. Çünkü onun ifade ettiği gibi iyilik yapan kişi iyilik yapılanlardan daha yüksek bir noktaya gelir. İyilik görmek ise utanılacak bir durum olarak iyilik yapandan daha aşağı bir durum olarak aktarılır. Her ne kadar bu değişimde para söz konusu olmasa da burada yine de farklı bir beklentinin söz konusu olduğu açıktır. Sokrates örneğinde onun para kabul etmemesi yine de yaptıklarının karşılıksız olduğu anlamına gelmez. Kendisinin aktardığı gibi öğretim etkinliği sonucunda doğuştan yetenekli kişilerle kuracağı arkadaşlık, bu arkadaşlıktan kazanacağı minnet ve kendisinin verici durumda bulunmasından dolayı

³⁶⁹ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 23b- c.

³⁷⁰ Platon, *a.g.e.*, 30a-31b.

³⁷¹ Platon, *a.g.e.*, 31c.

³⁷² Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2014, 1124b.

diğerlerinden daha yüksek bir statüde bulunacak olması para söz konusu olmasa da bu faaliyetin başka türlü bir getirisi olduğunu gösterir.

Armağan ekonomisinde kabul görmüş olan etkileşim tarzı zaman içerisinde değişime uğrayabilir. Appadurai buna “sapma”³⁷³ der. “Sapma”dan faydalanan kişiler genel olarak yeniliklere ayak uydurup bu doğrultuda harekete geçen bireyler, bunun karşısında olanlar ise genel olarak bir toplumdaki mevcut statülerini korumak isteyen eski düzende güçlü bir konumda bulunan kişilerdir.³⁷⁴ Sapma vasıtasıyla daha önceden alım satımı olmayan şeyler metalaştığı gibi, metalaşmış olan ürünlerde de bir değişim yaşanabilir.³⁷⁵ Önceleri kabul görmeyen bazı etkileşimler artık kullanıma sokulabilir. Bu bağlamda değerlendirilecek olursa sofistlerin Atina’da gerçekleştirdikleri etkinlikler eski idealden bir sapma olarak değerlendirilebilir. Kendilerinden önce armağan ekonomisi kapsamında değerlendirilen bazı değiş tokuşları çağın ruhuna(pazar ekonomisine) uygun bir şekilde belirli bir ücretle hizmete sunmuş olmaları buna örnektir. Daha farklı şekilde söylemek gerekirse Sokrates’in ortaya koyduğu şekilde “yeni sofistler” armağan ekonomisi kapsamında ele alınan, insanlara bir armağan olarak verilip karşılığının ise ücret temelinde verilmeyen bilgeliği -politik erdem kapsamında ele alınan konuşma yeteneğini- önceki kullanım alanından çıkarıp pazar ekonomisine uygun bir hale getirmişlerdir. Bilgeliği eski aristokratik ideal kapsamında anlaşıldığı gibi değil de yeni ekonomik pazara uygun şekilde kullanıma sunmuşlardır. Aristokrasiye çok yakın bir kavram olan “arete”nin, bilgelik kelimesinin, Antik Yunanistan’da insanların akıllarına kazınmış olan idealden sapması, eskiden para ile yapılmayan bir değiş tokuşun artık bu şekilde yapılır hale gelmesi elbette bununla beraber bazı problemler ortaya koymuştur. Bu problemi dile getirenler ise çeşitli eserlerde aristokrasinin adeta sözcülüğünü yapan Sokrates ve Platon olmuştur.

³⁷³ Appadurai, *a.g.e.*, s.26.

³⁷⁴ Appadurai, *a.g.e.*, s.25.

³⁷⁵ Appadurai, *a.g.e.*, s.26.

SONUÇ

M.Ö 5. Yüzyıldan itibaren gerek demokrasinin kendilerine sağlamış olduğu fırsatlar gerekse eski aristokratik eğitim anlayışının çağın gerektirdiklerine uyumlu olmaması sebebiyle sofistler geliştirmiş oldukları müfredatla adeta bir eğitim seferberliği başlatmışlar ve bu çağın öğretmenleri olarak felsefe tarihinde anılır hale gelmişlerdir. Etkileri yaşadıkları dönemde çok büyük olmuş, Atina gençliği derslerine akın etmiştir. Atina’da gençler arasında yaratmış oldukları bu heyecana rağmen, günümüzde sıklıkla karşılaşıldığı gibi, yeni yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan düşünürler sofistleri öğretileriyle toplumun dokusuna zarar veren bireyler olarak eserlerine yansıtmışlardır.

İlkçağ düşünürleri içerisinde sofistlere karşıtlıklarıyla bilinen düşünürlere bakıldığında onların çoğunun aristokrasi yanlısı oldukları ya da hayata ilişkin görüşlerinde aristokrasiyle ilişkin kavramları kullandıkları görülür. Aristophanes bu düşünürlerin başında gelir. Yazmış olduğu *Bulutlar* isimli oyunda adeta sofistleri savaşılmaları gereken kişiler olarak resmeder ve aristokratlara bu konuda çağrı yapar.³⁷⁶ Sokrates ve Platon’un eğitim, özellikle erdem ile ilgili görüşleri bizlerde bir aristokrat konuşuyormuş hissini uyandırır. Kuşkusuz bunun en büyük sebebi uzun bir süre boyunca eğitim faaliyetlerinin aristokrasinin tekelinde icra edilmiş olmasıdır. Zaman değişse de uzun bir süre boyunca toplumlar tarafından belirli bir şekilde kanıksanmış olan uygulamaların, düşüncelerin yeni zamana uygun bir hale getirilebilmesi ve eskisinden bağımsız bir şekilde değerlendirilmesi kolay değildir. Değişen koşullar içinde eski düşünce tarzlarının, yapılarının tortuları bir süre daha varlıklarını sürdürebilirler. Bunun en bariz örneği aristokratik eğitim idealinin olmazsa olmazı “arete”de karşımıza çıkar. Kavramının oldukça uzun bir süre aristokrasiyi belirtmek için kullanılması, sadece aristokratların doğuştan getirmiş olduğu bir niteliğe yani erdeme işaret etmesi “arete” ve aristokrasinin birbirlerinden ayrı düşünölemeyecek olduklarını gösterir. Bu düşünüşe göre erdemden sadece aristokratlar pay alabilirler, sıradan insanlar ise sadece kendilerine paylaştırılmış olan konumları işgal ederler. Bu yüzden diyaloglarda sıklıkla karşılaştığımız soru, erdemin doğuştan gelip gelmediği ya da eğitimle elde edilip edilemeyecek olmasıdır.

³⁷⁶ Ehrenberg, *a.g.e.*, s.52.

Aristokrasinin hegemonyası altında bulunan eğitimin artık demokratikleşmeyle beraber halka yayılması, bu eğitimle beraber insanların daha önceleri erişim imkânı bulunmayan fırsatlardan yararlanabilmeleri insanların hayata daha başka bir perspektiften bakmalarına yol açmıştır. Bu perspektif, demokrasiyle beraber kazandıkları haklardan yararlanabilmeleri için insanlara eğitilmiş olmaları gerektiği gerçeğini öğretmiştir. Artık eğitim ayrıcalıklı bir sınıfın tahakkümünde değildir, herkes bundan faydalanabilir bir durumdadır. Sofistlerle beraber vuku bulan eğitim hareketi insanların eksikliklerini hissettikleri konularda kendilerini geliştirmelerine olanak sağlamış, demokraside kendilerini gerçekleştirebilme imkânını onlara vermiştir. Onların daha sonraları Trivium ve Quadrivium adı altında ele alınan müfredatları dönemim insanlarına gerek mecliste gerek mahkemelerde yaptıkları konuşmalarda yol gösterici olmuştur. Verilen eğitim de dikkat çeken husus aristokratik eğitimde görüldüğü gibi fiziksel etkinliklere değil kişilerin entelektüel taraflarını geliştirmeye yönelik olmasıdır. Günümüzdeki yükseköğretimle benzerlik içinde olan bu eğitim hareketi kendilerinden sonra gelen kuşaklar için belirleyici olmuş yüzyıllarca Avrupa ülkelerinin eğitim müfredatlarında yer almıştır.³⁷⁷

Dönemin diğer düşünürlerinden en büyük farklılıkları, sofistlerin insan hayatıyla ilgilenmelerinden, onların pratik yaşamları üzerine yoğunlaşmalarından kaynaklanır. Sokrates öncesi doğa filozofları tüm dikkatlerini doğa ya da evren problemi üzerine yöneltmişlerdir. Onların eserlerinde ortaya koydukları birbirinden farklı ilkeler, insanın pratik hayatında uygulamaya koyabileceği ilkeler değildir. Kısmen Anaksagoras ve Empedokles tarafından felsefede ele alınmaya başlayan insan, sofist düşünceyle beraber merkezi bir yerde konumlanmıştır. Önceden olduğu gibi ne doğa ne de tanrı merkezdedir. Sofistler her ne kadar felsefi düşünce bağlamında bir Sokrates ya da Platon olmasalar da “insan”ın daha önceleri hiç ele alınmadığı bir şekilde düşünce hayatına girmesi sofistler sayesinde gerçekleşmiştir.

Sofistler sadece halk üzerinde etkide bulunmakla kalmayıp dönemin düşünürlerini de etkilemişlerdir. Etkiledikleri düşünürler arasında kuşkusuz Platon da bulunur. Diyaloglarında bu kadar çok sofistlere yer vermesi, onlara karşıt argümanlar sunması ve öğretmeni Sokrates vasıtasıyla onları çürütme çabası içerisinde olması sofistlerin Platon üzerinde yarattığı etkiyi gözler önüne serer. Sofist düşüncenin en

³⁷⁷ Voegelin, *a.g.e.*, s.271.

temel dayanaklarından biri olan doğada, dünyada olan biten her şeyi insanı merkeze alarak açıklama çabası, daha başka bir ifade ile antropolojik bir dayanak noktasından düşüncelerini temellendirmeleri açıktır ki değişmez bir hakikat arayışı içerisinde olan düşünürleri rahatsız etmiştir. Dinin, yasaların, toplumların ve hatta tanrıların ortaya çıkmalarını insanın yaşamış olduğu bir duygu veya düşünceden hareketle açıklamaya çalışan birçok sofistin öğretileri, özünde aşkın ile bağlantısı olan felsefenin bir nevi varlık alanını daraltarak toplumsal etkinliğini azaltan bir mahiyete sahiptir.³⁷⁸ Dinin ve tanrıların insani bir temelden açıklanmaya çalışması en nihayetinde bunları insanın bir kurgusu ya da insani yaratımın ürünleri durumuna indirger. Aşkın olanın insandan kaynaklanması ise yine sabit, değişmez hakikatler peşinde olan Platon için kabul edilebilir bir durum değildir. Bu yüzden, felsefenin meşruluğunu sağlam bir temele oturtabilmek için ortaya koyduğu tanrıyı merkeze alan ölçüt ile Protagoras'ın insanı merkeze alan ölçütü birbirleriyle karşıtlık içinde ele alınabilir. Bu bağlamda ele alındığında sofist düşüncenin Platon üzerindeki etkisi daha bariz hale gelir.

Modern zamanlara gelindiğinde aradan çok uzun süre geçmiş olmasına rağmen düşünürlerin sofistleri Platon'dan çok da farklı olmayan bir şekilde eserlerinde yer vermeleri Platon'un felsefi literatürdeki etkisini gözler önüne serer. Ama bazı düşünürlerin bundan rahatsız olduğu ortadadır. Bu düşünürler arasında Hegel ve George Grote bulunur. Platon'dan bağımsız bir şekilde sofistleri değerlendirmeye çalışan bu düşünürler kısmi de olsa onlara felsefe tarihinde daha farklı bir yer vermişler, onları ana akımdan farklı değerlendirmişlerdir. Sofistleri içinde bulundukları olumsuzluktan kurtarmaya çalışsalar da dönemlerindeki hâkim durumda bulunan idealist felsefenin nesnel tutumundan dolayı gereken etkiyi bırakamamışlardır. Bununla birlikte sofistlere karşı kullanılan, Aristophanes'ten itibaren literatürde sıklıkla karşılaşılan bir eleştiri olan sofistlerin toplumun ahlaki yapısını bozdukları ifadesi anlaşılan odur ki modern zamanlara kadar etkinliğini korumuştur. Ama düşünürlerin bu konuda seçici oldukları ortadadır. Çünkü Aristophanes sadece sofistleri değil eserde ele alındığı şekilde sofistlerin hocası olarak tanımlanan Sokrates'i de toplumu yozlaştırmakla suçlar. Bir sofist olarak okura sunulan Sokrates'in kuşkusuz Platon'un diğer düşünürler üzerindeki etkisine binaen denklemin dışında bırakıldığı açıktır. Her ne kadar durum böyle olsa da

³⁷⁸ Voegelin, *a.g.e.*, s.275.

Platon'un diyalogları incelendiğinde sofistlerin halkı yozlaştırdığına dair herhangi bir ifadeye rastlanmaz. Hatta Platon, sofistlerin bilgelikleriyle halkın bilgeliğini birbirine eşitler, onları halkın bildikleri şeyler üzerinden konuştuklarını dile getirir.³⁷⁹ Bu ifade her ne kadar sofistler için pek olumlu bir şekilde söylenmemiş olsa da onların toplumu yozlaştırma gücünde olmadıklarını ortaya koyar.

Sofistlerin ahlaki görüşleri bağlamında onların erdem öğretilerine bakıldığında, Euthydemos ve kardeşi Dionysodoros dışarıda bırakılacak olursa, karşılaşılan durum geleneksel olarak tanımlanabilecek bir ahlak anlayışına sahip olduklarıdır. Protagoras bir toplumun ayakta kalabilmesi için en temel unsur olarak doğruluk ve utanma duygusunu belirler, bunlar olmazsa bir şehrin var olamayacağını ifade ettiği gibi bu iki husustan pay almayan kişilerin toplumdan uzaklaştırılması gerektiğini savunur.³⁸⁰ Onun gerek ev işlerinde gerek devlet işlerinde konuşmasıyla davranışlarıyla iyi bireyler yetiştirmesi Homeros tarafından bize aktarılan kahramanların övülen nitelikleriyle birebir aynıdır. Prodikos, Herakles üzerine yaptığı konuşmada erdem yolundan gidilmesi gerektiğini savunur. Bununla beraber basit olanın peşinden gidilmemesini, erdem yolunun zorluklarla dolu olduğunu, hayatta mutluluğa çalışarak ter dökerek ulaşıldığını ve tanrıların da bir kişiyi bu sayede mutlu kıldığını ifade eder.³⁸¹ Burada belirtilen düşüncelerin o zamanların Yunan toplumundaki hâkim ahlaki düşüncelerle neredeyse bire bir aynı olduğu ortadadır. Bu bağlamda Prodikos'un bize aktardıklarıyla Hesiodos'un aktardıkları arasındaki benzerlik Prodikos'un toplumu ahlaki olarak yozlaştırmacı bir düşünür olarak ele alınması bir tarafa, onun doğrudan geleneksel ahlakın içerisinden konuştuğunu ve hatta bu ahlakın propagandasını yaptığını gösterir. Benzer bir durum Hippias için de geçerlidir. *Büyük Hippias* diyalogunda "güzel" tanımlanmaya çalışılırken onun vermiş olduğu örnekler Hippias'ın toplum tarafından kanıksanmış değerler üzerinden bir tanımlama yaptığını gösterir. O Sokrates'e şöyle seslenir: "Sokrates! Benim güzel dediğim şey herkes için geçerlidir ve bu şekilde görünecektir."³⁸² Açıktır ki Hippias toplumsal değerleri bir soruşturma konusu

³⁷⁹ Platon, *Devlet*, 493.

³⁸⁰ Platon, *Protagoras*, 322-323.

³⁸¹ Xenophon, *Memorabilia*, 2.1.27- 30.

³⁸² Platon, *Büyük Hippias*, 292.

yapmaz. Hatta Sokrates'in güzelin ne olduğuna ilişkin yaptığı Sokratik soruşturmayı "önemsiz"³⁸³ bir uğraş olarak değerlendirir.

İsokrates hariç tutulacak olursa sofistler kendilerini hiçbir zaman bir filozof olarak tanımlamamışlar ve günümüzdeki anlamıyla ele alınacak olursa bir filozof olmaya çalışmamışlardır. Onlardan olmadıkları bir şey olmalarını beklemek ve bunun üzerinden onları eleştiri konusu yapmak çoğu düşünürde karşılaşılan bir olgudur. Onlar genel olarak değerlendirildiklerinde, bir konuyu derinlemesine düşünüp Sokrates'te karşılaştığımız gibi geleneksel değerleri soruşturma konusu yapmamışlardır. Yaptıkları şey daha çok demokrasiyle beraber toplumda yaşanan değişimlere ayak uydurmak ve genel kabul edilen değerler üzerinden ve bunları kullanarak eğitim faaliyetlerini icra etmek, insanların yeni gelişmelerle beraber kazanmış olduğu haklardan sonuna kadar faydalanmalarını sağlamaktır. Tabi ki sofistlerle ilgili topyekûn herhangi bir ifade kullanmak, bu düşünürler üzerine araştırma yapanların karşılaşacakları en büyük zorluklardan birisidir. Yukarıda örnekleri görüldüğü gibi onlarla ilgili söylenecek neredeyse her konuda bir sofistin dışarıda bırakılması gerekmektedir. Bunun en büyük sebebi ise onların öğretilerinin, hayat anlayışlarının ve entelektüel yeteneklerinin birbirlerinden farklı olmasında yatar. Böyle olmasına rağmen birçok düşünür onlarla ilgili genellemelere ulaşmaya çalışmışlar ve aralarındaki bireysel farklılıkları ihmal etmişlerdir. Toplumu yozlaştırma iddiası kapsamında değerlendirilecek olduklarında Protagoras, Prodikos ve Hippias'ın bu eleştiriden muaf tutulması gerekir. Euthydemos ve Dionysodoros özelinde değerlendirildiğinde ise bu iddianın doğru olduğu ortadadır. Çünkü onlar eristik sanatını kullanarak hakikatle ilgisiz bir şekilde insanları ikna etme çabası içerisine girmeden icra ettikleri eğitimi erdem kapsamında değerlendirmiş ve kendilerinin erdem öğretmeni olduklarını iddia etmişlerdir. Doğru ya da yanlış ayrımı yapmadan sadece karşıdaki kişiyi mağlup etmeye yönelik olarak adeta bir eğlence havasında faaliyetlerini gerçekleştiren kardeşlerin ve onlardan erdem adı altında bu sanatı öğrenecek olan kişilerin toplumu yozlaştırma kapasitelerinin olduğu açıktır.

Benzer bir durumla düşünürlerin sofistler hakkında ulaştıkları genellemelere baktığımızda karşılaşırız. Neredeyse her düşünür kendi perspektifinden sofistleri

³⁸³ Platon, *Büyük Hippias*, 304.

değerlendirmiş, Protagoras'ı haklı kılacak şekilde, kendi “sübjektiflik”leri temelinde bağlı oldukları değerlerden, düşüncelerden hareketle birbirlerinden farklı tasavvurlara ulaşmışlardır. Aristokratik düşünce şeması üzerinden değerlendirmede bulunan Aristophanes'in sofistlerle ilgili aktarıldıklarıyla Platon'un aktardıkları birbirlerinden farklıdır. Hegel geliştirdiği sistem içerisinde her düşünürün ortaya çıkmasının zorunlu olduğunu düşünerek sofistlere Sokrates'in yanında felsefe tarihinde bir yer vermiş, modern düşünürler idealizmin etkisiyle onları yine eski yerlerine iade etmişlerdir. Demokrasi yanlısı bir düşünür olan George Grote sofistlerin yerine getirdiği eğitim faaliyetine oldukça olumlu bir şekilde yaklaşmış, onların yanlış anlaşılmış olduklarını belirtmiş, sofistlerin Atina halkını erdem olsun politik olsun daha yüksek bir seviyeye çıkardığını ifade etmiştir.

Bütün bu değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi sofistlerle ilgili bir genellemeye ulaşmak oldukça zordur. Bunun sebebi, kuşkusuz onların eserlerine ulaşamıyor olması ve haklarında bildiklerimizin fragmanlar halinde ikincil kaynaklar vasıtasıyla bizlere sunulmasıdır. İkincil kaynaklar genel olarak değerlendirildiğinde ise karşılaşılan durum Platon'un bu yazarlar üzerindeki etkisidir. Felsefe tarihine Platon'un gözlükleriyle bakmak olarak da değerlendirilebilecek bu durum, sofistlerin kendi toplumlarına, eğitime, demokrasiye ve politik yaşantıya yaptıkları katkıların göz ardı edilmesiyle sonuçlanmıştır. Açıktır ki onlar Platon'un istediği şekilde bir filozof değillerdir ama aynı zamanda hepsini topluca sahtekârlar olarak betimlemek nesnel bir yaklaşımla hareket edilmediğinin, onlara bir önyargıyla yaklaşıldığının bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- ABBOTT, Evelyn, *Pericles and the Golden Age of Athens*, G. P. Putnam's Sons, New York 1891.
- ADKINS, Arthur W. H., *Merit and Responsibility*, Oxford University Press, London 1960.
- Aiskhylos Prometheus Bound*, (Editör/Çevirmen: A.J. Podlecki), Aris and Phillips Classical Texts, Oxford 2005.
- ARSLAN, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- ARISTIDES, Aelius, "A Reply to Plato: In Defense of the Four", *Orations 3-4*, (Editör/Çevirmen: Michael Trapp), Harvard University Press, Cambridge 2021.
- ARISTOPHANES, "Clouds", *The Trials of Socrates Six Classic Texts*, (Editör: C.D.C. Reeve), Hackett Publishing Company, Indianapolis 2002.
- ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), YKY, İstanbul 2012.
- _____, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, (Çev. Oğuz Özügül), Say Yayınları, İstanbul 2007.
- AZOULAY, Vincent, *Pericles of Athens*, (Çev. Janet Lloyd), Princeton University Press, Princeton 2014.
- BECK, Frederick A. G., *Greek Education*, Butler and Tanner Limited Frome, New York 1964.
- COREY, David D., *The Sophists in Plato's Dialogues*, Suny Press, Albany 2015.

- DETIENNE Marcel, VERNANT, Jean- Pierre, *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*, (Çev. Janet Lloyd), The University of Chicago Press, Chicago 1991.
- EFLATUN, *Birinci Alkibiades*, (Çev. İrfan Şahinbaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.
- EHRENBERG, Victor, *From Solon to Socrates*, Routledge, New York 2011.
- _____, Victor, *The People of Aristophanes*, Schocken Books, New York 1962.
- GROTE, George, *A History of Greece Volume 8*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- GOMPERZ, Theodor, *Greek Thinkers Volume 1*, (Çev. Laurie Magnus), William Clowes and Sons, London 1906.
- GUTHRIE, W.K.C, *The Greeks and Their Gods*, Beacon Press, Boston 1971.
- _____, W. K. C., *The Sophists*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- HARRISON, E. L., “Was Gorgias a Sophist?”, *Phoenix*, Cilt: 18, Sayı: 3, Kanada 1964, s.183-192.
- HEGEL, G. W. F., *Lectures on the History of Philosophy*, (Çev. E. S. Haldane), University of Nebraska Press, Nebraska 1995.
- _____, G. W. F., *The Philosophy of History*, (Çev. J. Sibree), Batoche Books, Ontario 2001.
- HERMAN, Gabriel, *Ritualised Friendship and The Greek City*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- HESİODOS, *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- HOMEROS, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

- IRWIN, Elizabeth, “The Transgressive Elegy of Solon”, *Solon of Athens*, (Editör: Josine H. Blok, Andre P.M.H. Lardinois), Brill Academic Publishers, The Netherlands 2006.
- ISOCRATES, “Against The Sophists”, *Isocrates Volume 2*, (Editör: T.E. Page, E.Capps, W.H.D. Rouse), G.P. Putnam’s Sons, New York 1929.
- _____, “Antidosis”, *Isocrates Volume 2*, (Editör: T.E. Page, E.Capps, W.H.D. Rouse), G.P. Putnam’s Sons, New York 1929.
- _____, “To Nicocles”, *Isocrates Volume 1*, (Editör: T.E. Page, E.Capps, W.H.D. Rouse), G.P. Putnam’s Sons, New York 1928.
- JEAGER, Werner, *Paideia: The Ideals of Greek Culture Volume 1*, (Çev. Gilbert Highet), Basil Blackwell, Oxford 1946.
- _____, Werner, *Paideia: The Ideals of Greek Culture Volume 2*, (Çev. Gilbert Highet), Basil Blackwell, Oxford 1947.
- _____, Werner, *The Theology of the Early Greek Philosophers*, (Çev. Edward S. Robinson), Clarendon Press, Oxford 1948.
- KENNEDY, George A., *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton University Press, Princeton 1994.
- KERFERD, G. B., *The Sophistic Movement*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- LAERTIUS, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), YKY, İstanbul 2015.
- MACINTYRE, Alasdair, *After Virtue*, University of Notre Dame Press, Indiana 2007.
- MARROU, H. I., *A History of Education in Antiquity*, (Çev. George Lamb), The New American Library, New York 1982.
- MAUSS, Marcel, *The Gift*, (Çev. Ian Cunnison), Cohen and West, Londra 1966.
- NIGHTINGALE, Andrea Wilson, “Sages, sophists, and philosophers: Greek wisdom literature”, *Literature in The Greek and Roman Worlds*, (Editör: Oliver Taplin), Oxford University Press, Oxford 2000.

- NİŞANYAN, Sevan, *Nişanyan Sözlük*, Liber Plus Yayınları, İstanbul 2018.
- OBER, Josiah, *The Athenian Revolution*, Princeton University Press, Princeton 1996.
- PERELMAN, CH., *The Realm of Rhetoric*, (Çev. William Kluback), University of Notre Dame Press, Indiana 1982.
- PHILOSTRATUS, “The Lives of the Sophists”, *Philostratus and Eunapius*, (Editör: E. Capps, T.E. Page, W.H.D. Rouse), G.P. Putnam’s Sons, New York 1938.
- PICKARD, W.A., “Topics”, *The Complete Works of Aristotle*, (Editör: Jonathan Barnes), Princeton University Press, Princeton 1984.
- PINDAR, “Isthmian 2”, *The Complete Odes*, (Çev. Anthony Verity), Oxford University Press, New York 2007, s.124-125.
- _____, “Isthmian 5”, *The Complete Odes*, (Çev. Anthony Verity), Oxford University Press, New York 2007, s.130-131.
- _____, “Nemean 3”, *The Complete Odes*, (Çev. Anthony Verity), Oxford University Press, New York 2007, s.93-95.
- _____, “Olympian 2”, *The Complete Odes*, (Çev. Anthony Verity), Oxford University Press, New York 2007, s.7-10.
- PLATON, *Büyük Hippias*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *Devlet*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *Euthydemus Parmenides*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *Euthyphron*, (Çev. Güvenç Şar), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2008.
- _____, *Gorgias*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Kratylos*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, *Küçük Hippias*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Lakhes*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Menon*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Phaidon*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2013.

- _____, *Protagoras*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Sofist*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Sokrates'in Savunması*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Theaitetos*, (Çev. Birdal Akar), Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2016.
- _____, *Yasalar*, (Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
- POPPER, Karl R., *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Çev. Mete Tunçay, Harun Rızatepe), Liberte Yayınları, Ankara 2013.
- RAWLES, Richard, *Simonides the Poet*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- ROMILLY, Jacqueline De, *The Great Sophist in Periclean Athens*, (Çev. Janet Lloyd), Clarendon Press, Oxford 2002.
- SAMONS II, Loren J., "Introduction: Athenian History and Society in the Age of Pericles", *The Cambridge Companion to the Age of Pericles*, (Editör: Loren J. Samons II), Cambridge University Press, New York 2007.
- SCHIAPPA, Edward, *Protagoras and Logos*, University of South Carolina Press, Columbia 2013.
- SCOTT, Gary Alan, *Plato's Socrates As Educator*, State University of New York Press, Albany 2000.
- SEAFORD, Richard, *Money and the Early Greek Mind*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- SIDGWICK, Henry, *Lectures on the Philosophy of Kant and other Philosophical Lectures and Essays*, New York: The Macmillan Company, New York 1905.
- SINCLAIR, T. A., *A History of Greek Political Thought*, Routledge, New York 2010.
- The Older Sophists*, (Editör: Rosamond Kent Sprague), Hackett Publishing Company, Indianapolis 2001.

The Social Life of Things Commodities in Cultural Perspective, (Editör: Arjun Appadurai), Cambridge University Press, Cambridge 1986.

The Sophists, (Editör: Patricia O'Grady), Bloomsbury Publishing, New York 2008.

The Sophists and Their Legacy, (Editör: G. B. KERFERD), Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1981.

THUCYDIDES, *History of the Peloponnesian War Volume 1*, (Çev. Charles Forster Smith), Harvard University Press, Cambridge 1919.

VERSENYİ, Lazslo, *Sokratik Hümanizm*, (Çev. Ahmet Cevizci), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2007.

VOEGELIN, Eric, *Order and History Volume 2- The World of the Polis*, Louisiana State University Press, Louisiana 1957.

WHITEHEAD, Alfred North, *Process and Reality*, The Free Press, New York 1979.

XENOPHON, "Memorabilia", *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apology*, (Çev. E.C. Marchant, O.J. Todd), Harvard University Press, Cambridge 1923.